

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Π.Μ.Σ Εφαρμοσμένων Οικονομικών και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Κατεύθυνση: Αστικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Ειδίκευση: Περιφερειακού και Τοπικού Αναπτυξιακού Προγραμματισμού

«Περιφερειακός Προγραμματισμός και Περιφερειακή Πολιτική: Μία μετα-
αξιολόγηση των ενισχύσεων της Περιφέρειας Αττικής»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Γεώργιος Ε. Παπαδόπουλος

Αθήνα, Ιούλιος 2025

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

SCHOOL OF ECONOMIC AND PUBLIC ADMINISTRATION SCIENCES

DEPARTMENT OF ECONOMIC AND REGIONAL DEVELOPMENT

Postgraduate Program in Applied Economics and Regional Development

Specialization Track: Urban and Regional Development

Field of Specialization: Regional and Local Development Planning

«Regional Planning and Regional Policy: A Post-Evaluation of Grant-Aided
Interventions in the Region of Attica»

Master's Thesis

Georgios E. Papadopoulos

Athens, July 2025

Τριμελής Επιτροπή

Βασίλειος Αυδίκος, Αναπλ. Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Ιωάννης Ψυχάρης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Βασίλειος Τσέλιος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Γεώργιος Ε. Παπαδόπουλος, 2025

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στην κόρη μου, Κωνσταντίνα

Συντομογραφίες

Α.Π: Άξονας Προτεραιότητας

ΑΠΕ : Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΓΤΑΑ : Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης

ΕΤΘΑ: Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας

ΕΚΤ: Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠ: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα

ΕΣΠΑ 2014-2020 : Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης 2014-2020

ΕΣΠΑ 2021-2027: Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2021-2027

ΕΤΠΑ: Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης

Θ.Σ: Θεματικός Στόχος

ΚΚ ΑΕΠ: Κατά Κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΚΠΣ: Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης

LAU: Local Administrative Units

NUTS: Nomenclature of Territorial Units for Statistics

ΟΧΕ: Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις

ΠΕΠ: Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα

Π.Π: Προγραμματική Περίοδος

Σ.Π: Στόχος Πολιτικής

Περιεχόμενα

Πίνακες.....	8
Διαγράμματα	8
Περίληψη	9
Abstract.....	10
Εισαγωγή	11
ΜΕΡΟΣ 1ο Περιφερειακός Προγραμματισμός και Περιφερειακή Πολιτική	12
Κεφάλαιο 1ο.....	12
Περιφερειακός Προγραμματισμός - Έννοια και Περιεχόμενο.....	12
1.1 Έννοιολογικές Προσεγγίσεις και θεωρητικό υπόβαθρο	12
1.2 Μεθοδολογία του Περιφερειακού Προγραμματισμού	13
1.2.1 Στάδια του Περιφερειακού Προγραμματισμού	13
1.2.2 Αναπτυξιακό Όραμα και διαμόρφωση Αναπτυξιακής Στρατηγικής	14
1.2.3 Δομή Περιφερειακών Προγραμμάτων - Διαδικασίες προγραμματισμού και εμπλεκόμενοι φορείς.....	15
1.3 Διαχρονική εξέλιξη του Περιφερειακού Προγραμματισμού στην Ελλάδα.....	16
1.3.1 Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 2000-2006	17
1.3.2 Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς, 2007-2013	20
1.3.3 Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης, 2014-2020	23
1.3.4 Το νέο Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2021-2027.....	26
Κεφάλαιο 2ο	28
Περιφερειακή Πολιτική και το Πλαίσιο Προγραμματισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση	28
2.1 Διαχρονική Εξέλιξη της Κοινοτικής Περιφερειακής Πολιτικής	28
2.1.1 Ταμεία και Μέσα χρηματοδότησης της Περιφερειακής Πολιτικής της Ε.Ε	31
2.1.2 Περιοχές Παρέμβασης	35
2.2 Κρατικές ενισχύσεις Περιφερειακού Χαρακτήρα. Σκοπιμότητα και παρεκκλίσεις από την απαγόρευση	37
2.3 Αξιολόγηση των Προγραμμάτων.....	39
2.3.1 Βασικοί λόγοι και Επίπεδα Αξιολόγησης.....	39
2.3.2 Δείκτες Αξιολόγησης	40
2.3.3 Είδη, στάδια και προβλήματα της διαδικασίας Αξιολόγησης	41

ΜΕΡΟΣ 2ο	43
Διαχρονική εξέλιξη των ενισχύσεων και η αξιολόγηση τους - Η περίπτωση της Περιφέρειας Αττικής	43
Κεφάλαιο 3^ο	43
Διαχρονική εξέλιξη των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων και απορρόφηση των ενισχύσεων Περιφέρειας Αττικής	43
3.1 Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αττική Γ' ΚΠΣ 2000-2006	44
3.1.1 Απορρόφηση των ενισχύσεων κατά την Προγραμματική Περίοδο 2000-2006	46
3.2 Προγραμματική Περίοδος ΕΣΠΑ 2007-2013	48
3.2.1 Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αττική»	48
3.2.2 Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα	51
3.2.3 Απορρόφηση των ενισχύσεων	52
3.3 Προγραμματική Περίοδος ΕΣΠΑ 2014-2020	54
3.3.1 Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αττική»	54
3.3.2 Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα	61
3.3.3 Απορρόφηση των ενισχύσεων	64
3.4 Η νέα Προγραμματική Περίοδος ΕΣΠΑ 2021-2027	68
3.4.1 Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αττική»	68
3.4.2 Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα	72
3.4.3 Εξέλιξη των ενισχύσεων και της απορροφησιμότητας	76
Κεφάλαιο 4^ο	76
Αξιολόγηση των ενισχύσεων Περιφέρειας Αττικής ανά Προγραμματική Περίοδο	76
4.1 Αξιολόγηση των ενισχύσεων κατά την Προγραμματική Περίοδο 2000-2006	77
4.2 Αξιολόγηση των ενισχύσεων κατά την Προγραμματική Περίοδο 2007-2013	80
4.3 Αξιολόγηση αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας των ενισχύσεων κατά την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020	83
Συμπεράσματα	96
Βιβλιογραφία	102

Πίνακες

Πίνακας 1. Κατανομή πόρων και πιστοποιημένες δαπάνες ανά Α.Π.....	46
Πίνακας 2. Κατανομή πόρων ανά Άξονα Προτεραιότητας ΠΕΠ Αττικής για την Προγραμματική Περίοδο 2007-2013.....	49
Πίνακας 3. Ποσοτικά δεδομένα ανά Θ.Π για την Π.Π 2007-2013.....	52
Πίνακας 4. Ποσοτικά στοιχεία ανά Θ.Σ για την Π.Π 2014-2020.....	65

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1. Κατανομή πόρων ανά Άξονα Προτεραιότητας Γ' ΚΠΣ 2000-2006.....	18
Διάγραμμα 2. Ποσοστά μεριδίου σε Περιφερειακά και Τομεακά Προγράμματα ΕΣΠΑ 2007-2013.....	21
Διάγραμμα 3. Κατανομή των χρηματοδοτικών πόρων της Προγραμματικής Περιόδου ανά Επιχειρησιακό Πρόγραμμα στα Τομεακά Προγράμματα.....	23
Διάγραμμα 4: Κατανομή πόρων Περιφερειακών Προγραμμάτων ΕΣΠΑ 2014-2020.....	24
Διάγραμμα 5. Κατανομή Πόρων στα Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας ΕΣΠΑ 2014-2020.....	24
Διάγραμμα 6. Κατανομή πόρων σε Τομεακά και Περιφερειακά Προγράμματα ΕΣΠΑ 2021-2027.....	25
Διάγραμμα 7. Κατανομή πόρων 2021-2027 ανά Περιφερειακό Πρόγραμμα σε σχέση με αυτή της Προγραμματικής Περιόδου 2014-2020.....	26
Διάγραμμα 8. Ποσοτικά στοιχεία ανά Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Π.Π 2014-2020...	64
Διάγραμμα 9. Κατανομή πόρων ανά Ταμείο Χρηματοδότησης για την Περιφέρεια Αττικής.....	66

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τον περιφερειακό προγραμματισμό και την εφαρμογή της περιφερειακής πολιτικής στην Ελλάδα, εστιάζοντας στις Προγραμματικές Περιόδους των τελευταίων είκοσι πέντε ετών από το 2000 μέχρι σήμερα. Αρχικά, παρουσιάζεται το εννοιολογικό και θεσμικό πλαίσιο του περιφερειακού προγραμματισμού, καθώς και η διαχρονική εξέλιξή του σε εθνικό επίπεδο. Δίνεται έμφαση στη μεθοδολογία σχεδιασμού των περιφερειακών προγραμμάτων, στα στάδια υλοποίησης, στους εμπλεκόμενους φορείς, καθώς και στα εργαλεία αξιολόγησης των παρεμβάσεων. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στο συνολικό προϋπολογισμό κοινοτικών κονδυλίων ανά Προγραμματική Περίοδο που χορηγήθηκαν στην Ελλάδα και συγκεκριμένα κατά τις προγραμματικές περιόδους Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 2000–2006, Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007–2013, Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης 2014–2020 και τις τελευταίες εξελίξεις της τρέχουσας περιόδου για το Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2021–2027. Στο δεύτερο μέρος, η μελέτη επικεντρώνεται στην Περιφέρεια Αττικής, αναλύοντας τη διαχρονική πορεία των ενισχύσεων, μέσω των Επιχειρησιακών Περιφερειακών και Τομεακών Προγραμμάτων, κατά τις προγραμματικές περιόδους που αναφέρθηκαν παραπάνω, καθώς και η απορρόφηση τους ανά Άξονα Προτεραιότητας-Θεματικούς Στόχους-Στόχους Πολιτικής με καταγραφή και διαγραμματική απεικόνιση της απορρόφησης των πόρων. Τέλος, γίνεται αποτίμηση των αποτελεσμάτων των ενισχύσεων ανά προγραμματική περίοδο από το 2000 μέχρι σήμερα, αξιοποιώντας ποσοτικά δεδομένα και ποιοτικά στοιχεία από σχέδια αξιολόγησης και επίσημες εκθέσεις, αναδεικνύοντας τις προόδους που έχουν σημειωθεί διοικητικά και θεσμικά, τη βελτίωση ποιότητας ζωής των κατοίκων της Περιφέρειας Αττικής, αλλά και τις αδυναμίες-προβλήματα που εξακολουθούν να επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων.

Λέξεις Κλειδιά: Περιφερειακός Προγραμματισμός, Περιφερειακή Πολιτική, κοινοτικές ενισχύσεις, ταμεία χρηματοδότησης, Περιφερειακά Προγράμματα, Τομεακά Προγράμματα, αξιολόγηση Προγραμμάτων, απορρόφηση ενισχύσεων, Περιφέρεια Αττικής.

Abstract

This thesis explores regional planning and the implementation of regional policy in Greece, with a particular focus on the Programming Periods of the past twenty-five years, from 2000 to the present. The study begins by outlining the conceptual and institutional framework of regional planning, as well as its historical development at the national level. Particular emphasis is placed on the methodological approach to designing regional programs, the stages of their implementation, the key stakeholders involved, and the evaluation tools employed to assess the impact of interventions. Subsequently, the analysis turns to the overall allocation of European Union funds to Greece during each Programming Period, specifically covering the 3rd Community Support Framework (2000–2006), the National Strategic Reference Framework (2007–2013), the Partnership Agreement for the Development Framework (2014–2020), and the most recent developments of the current Partnership Agreement for Regional Development (2021–2027). The second part of the study focuses on the Region of Attica, examining the evolution of funding over time through both Regional and Sectoral Operational Programs. It investigates the absorption of resources by Priority Axis, Thematic Objectives, and Policy Objectives, providing both detailed documentation and graphical representation of fund absorption patterns. Finally, the thesis assesses the outcomes of the financial support across all Programming Periods from 2000 to the present. This assessment draws on both quantitative data and qualitative insights from existing evaluations and official plans, highlighting administrative and institutional advancements, improvements in the quality of life for residents in the Region of Attica, as well as persistent challenges and inefficiencies that continue to undermine the effectiveness of policy interventions.

Keywords: Regional Planning, Regional Policy, EU Funds, Financing Funds, Regional Operational Programs, Sectoral Operational Programs, Program Evaluation, Fund Absorption, Region of Attica.

Εισαγωγή

Ο Περιφερειακός Προγραμματισμός και η Περιφερειακή Πολιτική αποτελούν κρίσιμα εργαλεία της Εθνικής και Περιφερειακής Αναπτυξιακής Στρατηγικής, για τη μείωση των ανισοτήτων μεταξύ Περιφερειών, την ενίσχυση της τοπικής ανάπτυξης, την ευημερία των Περιφερειών και την προώθηση της κοινωνικής συνοχής. Οι Περιφέρειες στην Ελλάδα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση αναπτυξιακών στρατηγικών, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνοχής, μέσω της διαχείρισης και απορρόφησης κονδυλίων. Η Περιφέρεια Αττικής, ως η μεγαλύτερη και πιο πυκνοκατοικημένη περιφέρεια της χώρας, αντιμετωπίζει ιδιαίτερες προκλήσεις και ανάγκες, λόγω της οικονομικής και κοινωνικής της πολυπλοκότητας. Η παρούσα διπλωματική εργασία, αναλύει αρχικά στο Πρώτο μέρος τις έννοιες, το θεωρητικό υπόβαθρο και τη διαχρονική εξέλιξη του Περιφερειακού Προγραμματισμού στην Ελλάδα, εστιάζοντας στα Προγράμματα στήριξης της τελευταίας εικοσαετίας και συγκεκριμένα στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 2000-2006, το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007-2013, το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης 2014-2020, αλλά και στο νέο Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2021-2027. Στη συνέχεια, γίνεται αναλυτική περιγραφή στη διαχρονική εξέλιξη της Κοινοτικής Περιφερειακής Πολιτικής, στις περιοχές παρέμβασης, τα Ταμεία και Μέσα χρηματοδότησης της Περιφερειακής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις έννοιες και τη σκοπιμότητα των ενισχύσεων, αλλά και στις μεθόδους, τεχνικές και στάδια αξιολόγησης των Προγραμμάτων. Στο Δεύτερο μέρος της εργασίας, εξετάζονται μέσα από τη διαχρονική εξέλιξη των Περιφερειακών και Τομεακών Προγραμμάτων, η απορροφησιμότητα των ενισχύσεων της Περιφέρειας Αττικής, ιδιαίτερα για τα έτη από το 2000 μέχρι σήμερα, καθώς και η αξιολόγηση των ενισχύσεων αυτών. Η έρευνα αυτή αποσκοπεί στη διερεύνηση των ακόλουθων ερωτημάτων: Πόσο αποτελεσματικές ήταν οι ενισχύσεις της Περιφέρειας Αττικής στην επίτευξη των στόχων τους; Ποιες παράμετροι επηρέασαν την αποδοτικότητα αυτών των παρεμβάσεων; Ποιες βελτιώσεις μπορούν να προταθούν για τη βέλτιστη αξιοποίηση των πόρων στο μέλλον; Για την απάντηση των ερωτημάτων αυτών, χρησιμοποιείται μία μεικτή μεθοδολογία έρευνας (ποιοτικής και ποσοτικής), μέσα από Σχέδια Αξιολόγησης, Ετήσιες Εκθέσεις υλοποίησης, Αποφάσεις και συμπεράσματα

Επιτροπών Παρακολούθησης, αλλά και στατιστικά στοιχεία των Έργων και της απορρόφησης των ενισχύσεων της Περιφέρειας Αττικής.

Η έρευνα αυτή φιλοδοξεί να συμβάλει στην κατανόηση της αποδοτικότητας των περιφερειακών παρεμβάσεων και να αποτελέσει εργαλείο για τη βελτίωση της εφαρμογής της περιφερειακής πολιτικής, όχι μόνο για την Αττική αλλά και για όλες τις Περιφέρειες.

ΜΕΡΟΣ 1ο Περιφερειακός Προγραμματισμός και Περιφερειακή Πολιτική

Κεφάλαιο 1ο

Περιφερειακός Προγραμματισμός - Έννοια και Περιεχόμενο

1.1 Εννοιολογικές Προσεγγίσεις και θεωρητικό υπόβαθρο

Ο Περιφερειακός Προγραμματισμός είναι μια διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης μέτρων, με σκοπό την οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ανάπτυξη μιας Περιφέρειας, λαμβάνοντας υπόψη τις τοπικές αδυναμίες, ανάγκες και δυνατότητες. Οι ορισμοί του Περιφερειακού Προγραμματισμού ποικίλλουν ανάλογα με την επιστημονική προσέγγιση, την περιοχή εφαρμογής και τους στόχους. Έχουν δοθεί κατά καιρούς αρκετοί ορισμοί για τον Περιφερειακό Προγραμματισμό. Η έννοια όμως του προγραμματισμού είναι πολύπλοκη και δεν υπάρχει μία γενική θεωρία που να καλύπτει όλες τις πτυχές του (Friedmann, 1963). Ο Περιφερειακός Προγραμματισμός αποτελεί βασικό εργαλείο άσκησης περιφερειακής πολιτικής και μέσο του εθνικού αναπτυξιακού προγραμματισμού και βοηθά στην αποτελεσματικότητά του. Ένας ορισμός που θα μπορούσε να δοθεί: *«Είναι ο τύπος δημόσιας δράση, που σχετίζεται άμεσα με τον επηρεασμό της αναπτυξιακής πραγματικότητας, μέσω μιας συστηματικής διαδικασίας προσδιορισμού και προσανατολισμού των δράσεων σε μία δεδομένη κλίμακα χώρου, η οποία είναι κατά κανόνα μεγαλύτερη από την τοπική και μικρότερη από την εθνική και ονομάζεται περιφέρεια προγραμματισμού, με σκοπό τον εκ των προτέρων έλεγχο μιας μελλοντικής, σαφώς καθορισμένης χρονικά, αναπτυξιακής κατάστασης»* (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016).

Το βασικό θεωρητικό υπόβαθρο του Περιφερειακού Προγραμματισμού καλύπτει τις κάτωθι κύριες θεωρητικές περιοχές έρευνας (Friedmann, 2001), (Polese, 1999) (Λαγός, 2007):

- Χωρικής Κατανομής και Ανάπτυξης των Οικισμών στο Χώρο- Θεωρίες Κεντρικών Τόπων, Πόλων Ανάπτυξης, της Συγκέντρωσης και Διάχυσης.
- Περιφερειακής Οικονομικής Ανάπτυξης και Μεγέθυνσης.
- Αστικής Οικονομικής Ανάπτυξης, Δομής και Λειτουργίας Πόλεων.
- Χωροθέτησης και Επιλογής Τόπου Εγκατάστασης.
- Τοπικής Ανάπτυξης.
- Χρήσης των Φυσικών Πόρων και Βιώσιμης Ανάπτυξης.
- Λήψης Αποφάσεων, Διακυβέρνησης και Χωρικής Κατανομής των Αρμοδιοτήτων της Διοίκησης.

1.2 Μεθοδολογία του Περιφερειακού Προγραμματισμού

Η μεθοδολογία του Περιφερειακού Προγραμματισμού αποτελεί μία σειρά ενεργειών και διαδικασιών που έχουν ως στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη μιας περιφέρειας με παράλληλη μείωση των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων της. Αναλυτικότερα, περιλαμβάνονται τα στάδια του Περιφερειακού Προγραμματισμού, το Αναπτυξιακό Όραμα και η διαμόρφωση της Αναπτυξιακής στρατηγικής, η δομή των Περιφερειακών Προγραμμάτων, καθώς επίσης και οι διαδικασίες προγραμματισμού, προκειμένου να γίνει κατανοητός ο τρόπος εφαρμογής της όπου σε συνεργασία με τους εμπλεκόμενους φορείς και την ανατροφοδότηση της στρατηγικής, θα επιτευχθούν τα μέγιστα δυνατά αποτελέσματα.

1.2.1 Στάδια του Περιφερειακού Προγραμματισμού

Τα κύρια στάδια του Περιφερειακού Προγραμματισμού αποτελούν:

α) η ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης, που περιλαμβάνει την καταγραφή και αξιολόγηση της τρέχουσας κατάστασης, συλλογή δεδομένων, διερεύνηση και αποτύπωση νέων αναπτυξιακών συνθηκών-νέων τάσεων, λήψη απόφασης για τους στρατηγικούς αναπτυξιακούς στόχους, προσδιορισμό οράματος, β) την προετοιμασία του Προγράμματος, υλοποίηση-διαχείριση και οριστικοποίηση της τελικής μορφής

του Προγράμματος, γ) Δημοσιοποίηση κριτηρίων ένταξης δράσεων και έργων- Προκηρύξεις, προβολή των παρεμβάσεων, περάτωση από τους Δικαιούχους (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016).

1.2.2 Αναπτυξιακό Όραμα και διαμόρφωση Αναπτυξιακής Στρατηγικής

Το Αναπτυξιακό Όραμα είναι μία μακροχρόνια επιθυμητή κατάσταση προς επίτευξη μιας Περιφέρειας και αποτελεί τον πυρήνα του στρατηγικού σχεδιασμού που καθορίζει την κατεύθυνση που θα κινηθούν οι αναπτυξιακές πολιτικές. Γενικότερα, αποσκοπεί στη μετάβαση της χώρας σ' ένα βιώσιμο οικονομικό πρότυπο που θα εξασφαλίζει υψηλά επίπεδα διαβίωσης και κοινωνικής ευημερίας (Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας, 2014). Η κατάρτιση και η εφαρμογή των επιχειρησιακών προγραμμάτων έπεται του Αναπτυξιακού Οράματος και είναι η πρώτη έκφραση των αλλαγών και της ακολουθητέας πορείας για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη, *αποτελεί μια ολοκληρωμένη ορθολογική, διαισθητική και προοπτική αναπαράσταση του επιθυμητού μέλλοντος της χώρας ή της περιφέρειας* (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016). Η Αναπτυξιακή Στρατηγική αποτελεί τη γέφυρα μεταξύ του αναπτυξιακού οράματος και των πρακτικών δράσεων που απαιτούνται για την επίτευξή του. Βασικά στοιχεία της Αναπτυξιακής Στρατηγικής αποτελούν:

- Ανάλυση της παρούσας κατάστασης, όπου αξιολογείται η δυναμική της περιφέρειας και τα τοπικά της πλεονεκτήματα (οικονομικά, δημογραφικά, περιβαλλοντικά, γεωμορφολογικά, κοινωνικά κ.α). Καθοριστικό ρόλο σ' αυτό το στάδιο αξιολόγησης αποτελεί η ανάλυση πλεονεκτημάτων, αδυναμιών, και ευκαιριών, κινδύνων (SWOT Analysis).
- Καθορισμός στρατηγικών στόχων με βάση την παρούσα κατάσταση, τις ανάγκες και την απεικόνιση των τάσεων που επικρατούν για την αλλαγή της αναπτυξιακής πορείας της περιφέρειας.
- Ιεράρχηση προτεραιοτήτων και η επιλογή των χρηματοδοτικών εργαλείων που θα αποτελέσουν αρωγοί στην υλοποίηση του οράματος, εφόσον προσδιοριστούν οι διαδικασίες, ο χρονικός προγραμματισμός, οι αρμοδιότητες και τα μέσα.

- Διαμόρφωση ενός μηχανισμού υλοποίησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης του οράματος, όπου θα προτείνει την ενσωμάτωσή του στον προγραμματισμό, καθώς επίσης και σχετικές παρεμβάσεις και βελτιώσεις.

1.2.3 Δομή Περιφερειακών Προγραμμάτων - Διαδικασίες προγραμματισμού και εμπλεκόμενοι φορείς

Η δομή ενός Περιφερειακού Προγράμματος, σύμφωνα με τη διεθνή πρακτική και τις κατευθύνσεις προγραμματισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενσωματώνει το Στρατηγικό Σχεδιασμό και εστιάζει στον Επιχειρησιακό Προγραμματισμό ως εξής:

α) Γίνεται καταγραφή και ιεράρχηση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων και προβλημάτων, β) Αποτυπώνεται η υπάρχουσα κατάσταση (δημογραφικά χαρακτηριστικά, υποδομές, απασχόληση, περιβάλλον, υπηρεσίες και χωρικές ανισότητες, γ) Αξιολογούνται τα αποτελέσματα των ήδη εφαρμοσμένων πολιτικών και προγραμμάτων, δ) Διαμορφώνεται η αναπτυξιακή στρατηγική, ε) Προσδιορίζονται και εξειδικεύονται οι στρατηγικοί αναπτυξιακοί στόχοι (γενικοί και ειδικοί), καθώς επίσης και οι άξονες και τα μέτρα υλοποίησης των στόχων αυτών, στ) Αναλύεται το σχέδιο χρηματοδότησης και πραγματοποιείται κατανομή των χρηματοδοτικών πόρων, ζ) Διαμορφώνονται οι δομές για τη διαχείριση, την παρακολούθηση, τις πληρωμές, την αξιολόγηση, τον έλεγχο και τη δημοσιότητα του προγράμματος, η) Προσδιορίζεται η μεθοδολογία υλοποίησης του προγράμματος. (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016). Αποτελεί μία ολοκληρωμένη στρατηγική ανάπτυξης που αποσκοπεί στην ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών.

Η διαδικασία προγραμματισμού είναι μία σύνθετη διαδικασία, αυστηρά καθορισμένη με συγκεκριμένα στάδια ώστε να διασφαλίζεται η σωστή κατανομή των πόρων με τον καλύτερο δυνατό τρόπο για την ανάπτυξη της Περιφέρειας, μέσα από συνεχή έλεγχο και αναπροσαρμογή. Στη διαδικασία αυτή του περιφερειακού προγραμματισμού και για την ομαλή περαίωση αυτής, εμπλέκονται οι αντίστοιχοι φορείς ως εξής: α) Για την προετοιμασία-διαβούλευση και κατάρτιση του Προγράμματος ως εποπτεύων φορέας είναι το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, Περιφερειακές και Τοπικές Αυτοδιοικήσεις, ερευνητικοί και τεχνολογικοί φορείς (πανεπιστήμια,

ερευνητικά κέντρα), κοινωνικοί φορείς-εταίροι, β) Για τη διαχείριση και παρακολούθηση, σύμφωνα με το ν. 4914/2022 *«Διαχείριση, έλεγχος και εφαρμογή αναπτυξιακών παρεμβάσεων για την Προγραμματική Περίοδο 2021-2027, σύσταση Ανώνυμης Εταιρείας «Εθνικό Μητρώο Νεοφυών Επιχειρήσεων Α.Ε.» και άλλες διατάξεις.»* (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, n.d.), αποτελούν είναι οι Φορείς Διαχείρισης και Παρακολούθησης (Διαχειριστικές Αρχές, Ενδιάμεσοι Φορείς, Επιτελικές Δομές ΕΣΠΑ, Επιτροπές Παρακολούθησης), οι οποίοι συντονίζονται από την Εθνική Αρχή Συντονισμού του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων, γ) Για τις Πληρωμές, οι Φορείς Πιστώσεων (Περιφερειακά Ταμεία Ανάπτυξης), η Λογιστική Αρχή όπου σύμφωνα με τον ανωτέρω νόμο ορίζεται η Ειδική Υπηρεσία «Αρχή Πιστοποίησης και Εξακρίβωσης Συγχρηματοδοτούμενων Προγραμμάτων» που υπάγεται διοικητικά στον Γενικό Γραμματέα Δημοσίων Επενδύσεων και ΕΣΠΑ του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων, δ) Για τον έλεγχο, ως Αρχή ελέγχου ορίζεται η ορίζεται η Επιτροπή Δημοσιονομικού Ελέγχου (Ε.Δ.ΕΛ.) του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, καθώς επίσης για τη διαφάνεια και την ορθή χρήση των κονδυλίων, το Ελεγκτικό Συνέδριο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ενώ η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Καταπολέμησης της Απάτης (OLAF) διερευνά περιπτώσεις απάτης εις βάρος του προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διαφθοράς και σοβαρών παραπτώματων στα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα (Official Journal of the European Communities, 1999), ε) Για την εφαρμογή του προγράμματος, οι Δικαιούχοι *«Δημόσιος ή ιδιωτικός φορέας, οντότητα με ή χωρίς νομική προσωπικότητα, ή φυσικό πρόσωπο που έχει την ευθύνη για την έναρξη ή για την έναρξη και την υλοποίηση πράξεων»* του ν.4914/2022 άρθρο 2 ΦΕΚ Τεύχος Α' 61/21.03.2022 (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, n.d.).

1.3 Διαχρονική εξέλιξη του Περιφερειακού Προγραμματισμού στην Ελλάδα

Ο Περιφερειακός Προγραμματισμός καθιερώθηκε μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και μέχρι τότε προσπαθούσε να αντιμετωπίσει τα διάφορα ζητήματα μέσα από τη θεώρηση της εθνικής οικονομίας ως ενιαίο σύνολο και υπό την αμφισβήτηση του μηχανισμού της αγοράς ως μοναδικό ρυθμιστή του μηχανισμού της αγοράς, όπου εντάθηκε μετά την παγκόσμια κρίση του 1929, καθιστώντας αναγκαίο από πριν τον προγραμματισμό της οικονομίας από τα κράτη (Παπαδασκαλόπουλος &

Χριστοφάκης, 2016). Κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου η γιγάντωση των βασικών βιομηχανικών κλάδων και κατ' επέκταση των περιοχών και των πόλεων σε συνδυασμό με την αύξηση του πληθυσμού και τη μετακίνησή του στα μεγάλα αστικά κέντρα, δημιούργησαν ανάγκη για τη συστηματική ενσωμάτωση του χώρου στα οικονομικά μοντέλα και στα αναπτυξιακά προγράμματα. Μεγάλη συνεισφορά σε αυτό συνετέλεσαν οι διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις των J.R Boudeville, J. Friedmann, G. Myrdal, A.O Hirschmann κ.α (Bernardin, 1999).

Η εμφάνιση του περιφερειακού προγραμματισμού στην Ελλάδα ακολουθεί διαχρονικά την πορεία των ευρωπαϊκών χωρών, όπου για αρκετό καιρό μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, χρηματοδοτούνται μεμονωμένα έργα εκτός ειδικού προγραμματικού πλαισίου. Μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, γίνεται μια προσπάθεια προσαρμογής της περιφερειακής πολιτικής και του συστήματος προγραμματισμού στα Κοινοτικά δεδομένα, με το Πρόγραμμα Περιφερειακής Ανάπτυξης (1981-1985), το Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης (1983-1987 και 1988-1992) και τέλος τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (1986-1992), τα οποία έχουν το χαρακτηριστικό μιας ολοκληρωμένης ευρωπαϊκής προσπάθειας προσέγγισης του προβλήματος της κοινωνικής συνοχής και της σύγκλισης Βορρά και Νότου (Πετράκος & Ψυχάρης, 2016). Στη συνέχεια, στην κατεύθυνση μείωσης των ανισοτήτων, προώθησης της ανάπτυξης και της διαρθρωτικής προσαρμογής των περιφερειών συνέβαλαν το Πρώτο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (1989-1993) και το δεύτερο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (1994-1999), όπου παρατηρείται αύξηση χορηγούμενων πόρων και επιμήκυνση προγραμματικής περιόδου κατά ένα έτος (Πλασκοβίτης, 1994). Τέλος, για το τρίτο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (2000-2006), το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (2007-2013), το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (2014-2020) και το νέο ΕΣΠΑ 2021-2027, θα γίνει αναλυτικότερη αναφορά στις επόμενες ενότητες, καθώς θα αποτελέσει αντικείμενο μελέτης για την Περιφέρεια Αττικής στο δεύτερο Μέρος της παρούσας εργασίας.

1.3.1 Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 2000-2006

Οι ελληνικές αρχές παρουσίασαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση την 29^η Σεπτεμβρίου 1999 το Σχέδιο Ανάπτυξης 2000-2006, όπου έγινε αποδεκτό από τις υπηρεσίες της

Επιτροπής και περιελάμβανε τρία μέρη: α) στο πρώτο μέρος, το μακροοικονομικό πλαίσιο και κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον μέσα στο οποίο θα υλοποιηθεί το αναπτυξιακό πρόγραμμα, τις βασικές κατευθύνσεις και την αναπτυξιακή στρατηγική, β) στο δεύτερο μέρος, παρουσιάζονται τομείς και προτεραιότητες και γ) στο τρίτο μέρος, στο οποίο αναφέρονται οι περιφερειακές προτεραιότητες και οι εξειδικευμένες στρατηγικές για κάθε μία από τις 13 Περιφέρειες, σύμφωνα με το αναθεωρημένο κείμενο του Γ' ΚΠΣ 2000 - 2006. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2000). Το ΚΠΣ 2000-2006 προέβλεπε για τη χρησιμοποίηση των ενισχύσεων των Διαρθρωτικών Ταμείων 22,71 δις ευρώ και 3,32 δις ευρώ ενισχύσεων του Ταμείου Συνοχής. Το συνολικό επενδυτικό σχέδιο, συμπεριλαμβανομένης της εθνικής χρηματοδοτικής συνεισφοράς του κράτους μέλους και της συνεισφοράς του ιδιωτικού τομέα, ξεπέρασε τα 50 δις ευρώ, σύμφωνα με τη 12^η Ετήσια Έκθεση για τα Διαρθρωτικά Ταμεία 2000 (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001). Το ΚΠΣ 2000-2006 είχε πλέον επταετή διάρκεια και οι βασικοί άξονες αναπτυξιακής στρατηγικής ήταν οι εξής:

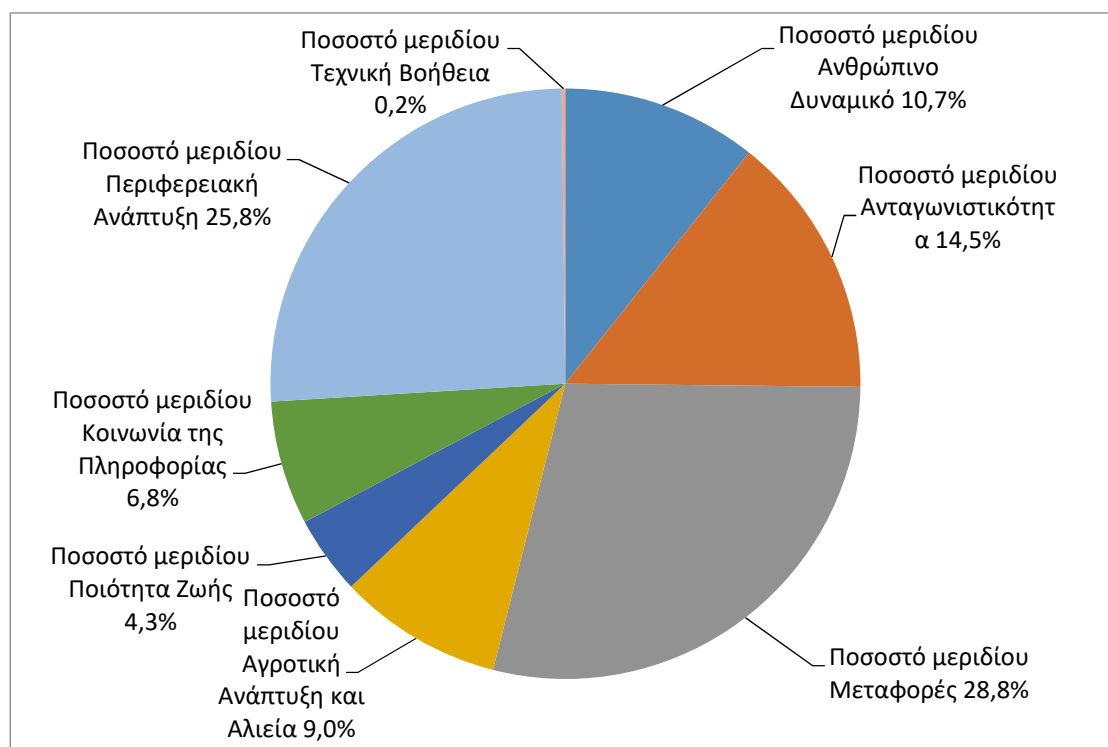
1. Βελτίωση των ικανοτήτων του Ανθρώπινου Δυναμικού
2. Συνέχιση των προσπαθειών για ολοκλήρωση βασικών υποδομών Μεταφορών
3. Αύξηση Ανταγωνιστικότητας
4. Ανάπτυξη Υπαίθρου και Αλιεία
5. Βελτίωση Ποιότητας Ζωής
6. Πρόσβαση και χρησιμοποίηση τεχνολογίας της Κοινωνίας της Πληροφορίας
7. Προώθηση της ισόρροπης Περιφερειακής Ανάπτυξης

Τα σημαντικότερα σημεία σε αντίθεση με ότι συνέβη στο Ι και ΙΙ ΚΠΣ είναι η αποστασιοποίηση της ΕΕ από τις διαδικασίες προγραμματισμού και επιλογής έργων, η ενίσχυση του ελεγκτικού της ρόλου και η δυνατότητα επιβολής αυστηρών ποινών, η μεταφορά της ευθύνης στο κράτος μέλος και η υποχρέωση του να τηρεί συγκεκριμένες διαχειριστικές και ελεγκτικές διαδικασίες με θεσμοθετημένες ευθύνες των αρμοδίων αρχών και τέλος ο κίνδυνος της οριστικής απώλειας κονδυλίων σε περίπτωση καθυστερήσεων στην απορρόφηση τους (Ψυχάρης, 2014). Ο Άξονας Προτεραιότητας 7, αναφέρεται στις παρεμβάσεις που σχεδιάζονται και υλοποιούνται μέσω των 13 Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (ΠΕΠ) από τις αντίστοιχες Περιφέρειές τους. Η αναπτυξιακή στρατηγική του ΚΠΣ υλοποιήθηκε

μέσω 24 Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, αφού σε αυτά προστέθηκαν 11 Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016).

Η συγκεκριμένη Προγραμματική Περίοδος χαρακτηρίζεται από τα κάτωθι δεδομένα: α) Η οικονομία της χώρας έχοντας εισέλθει στο ενιαίο νόμισμα και χάσει το πλεονέκτημα της συναλλαγματικής πολιτικής, χρειάζεται με διαρθρωτικές αλλαγές και ενίσχυση της επιχειρηματικότητας να τονώσει την εθνική ανταγωνιστικότητα, β) Η Ελλάδα έχει αναλάβει την υλοποίηση των Ολυμπιακών Αγώνων 2004, δημιουργώντας προοπτικές για την αξιοποίηση τουριστικού αποθέματος, γ) Η ενεργειακή πολιτική της ΕΕ έχει στραφεί στην αξιοποίηση των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ) και στην απεξάρτηση των οικονομιών από ορυκτά καύσιμα (Πετράκος & Ψυχάρης, 2016).

Η κατανομή των πόρων ανά Άξονα Προτεραιότητας παρουσιάζονται παρακάτω ως εξής:

Διάγραμμα 1. Κατανομή πόρων ανά Άξονα Προτεραιότητας Γ' ΚΠΣ 2000-2006¹

¹ Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2001^α

1.3.2 Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς, 2007-2013

Το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς, 2007-2013 φιλοδοξεί να διευρύνει τις αναπτυξιακές δυνατότητες της χώρας, να διατηρήσει το ρυθμό μεγέθυνσης και την αύξηση της παραγωγικότητας, να αυξήσει τις εξαγωγές, να τονώσει την απασχόληση και να βελτιώσει την ποιότητα ζωής (Πετράκος & Ψυχάρης, 2016). Το ΕΣΠΑ 2007-2013 υλοποιήθηκε μέσα από συνολικά δέκα άξονες προτεραιότητας ως εξής:

1. Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη
2. Ενίσχυση Προσπελασιμότητας
3. Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα
4. Ψηφιακή Σύγκλιση
5. Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού
6. Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση
7. Βελτίωση Διοικητικής Ικανότητας Δημόσιας Διοίκησης
8. Τεχνική Υποστήριξη Εφαρμογής
9. Περιφερειακή Ανάπτυξη (ΠΕΠ)
10. Χωρική Συνεργασία

Ο Άξονας 9 αναφέρεται στις παρεμβάσεις που σχεδιάζονται και υλοποιούνται μέσω των 13 Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων των αντίστοιχων Περιφερειών. Η Αναπτυξιακή στρατηγική του ΕΣΠΑ υλοποιείται μέσω 13 Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (8 Τομεακών και 5 Περιφερειακών), ενώ επιπρόσθετα συμπεριλήφθηκαν και 12 Ειδικά Επιχειρησιακά Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας (Στόχος 3 της Διαρθρωτικής Πολιτικής ΕΕ).

Τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της Προγραμματικής Περιόδου αποτελούν:

- α) Η ύπαρξη Περιφερειών μεταβατικής στήριξης, τόσο αυτών που βρίσκονται σε φάση στατιστικής σύγκλισης και σταδιακής εξόδου από το Στόχο της Σύγκλισης (phasing out), όσο και αυτών που βρίσκονται σε φάση σταδιακής εισόδου στο Στόχο της Περιφερειακής Ανταγωνιστικότητας και Απασχόλησης (phasing in),
- β) Η απαίτηση για αποτελεσματικότερο συντονισμό στην υλοποίηση των ΕΠ του ΕΣΠΑ, ώστε να ικανοποιούνται οι μετρήσιμοι στόχοι που τίθενται,

γ) η υποβολή στρατηγικών εκθέσεων από τα κράτη μέλη, σχετικά με τη συμβολή των ΕΠ στην εφαρμογή του Εθνικού Προγράμματος Μεταρρυθμίσεων (ΕΠΜ),

δ) η μεγιστοποίηση της αναπτυξιακής απόδοσης των παρεμβάσεων στο πλαίσιο συνύπαρξης των παρεμβάσεων που χρηματοδοτούνται από αμιγώς εθνικούς πόρους με αυτές που συγχρηματοδοτούνται από τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά ταμεία (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, 2007),

ε) Με την διοικητική μεταρρύθμιση που επέφερε ο ν. 3852/2010 ‘Πρόγραμμα Καλλικράτης’, η περιφέρεια μετατρέπεται από αποκεντρωμένη βαθμίδα κρατικής διοίκησης σε Β’ βαθμό τοπικής αυτοδιοίκησης. Η μετατροπή αυτή δημιουργεί νέα δεδομένα στη λειτουργία του θεσμού, αλλά και στη δυνατότητά της να διαχειρίζεται και να υλοποιεί αναπτυξιακά προγράμματα,

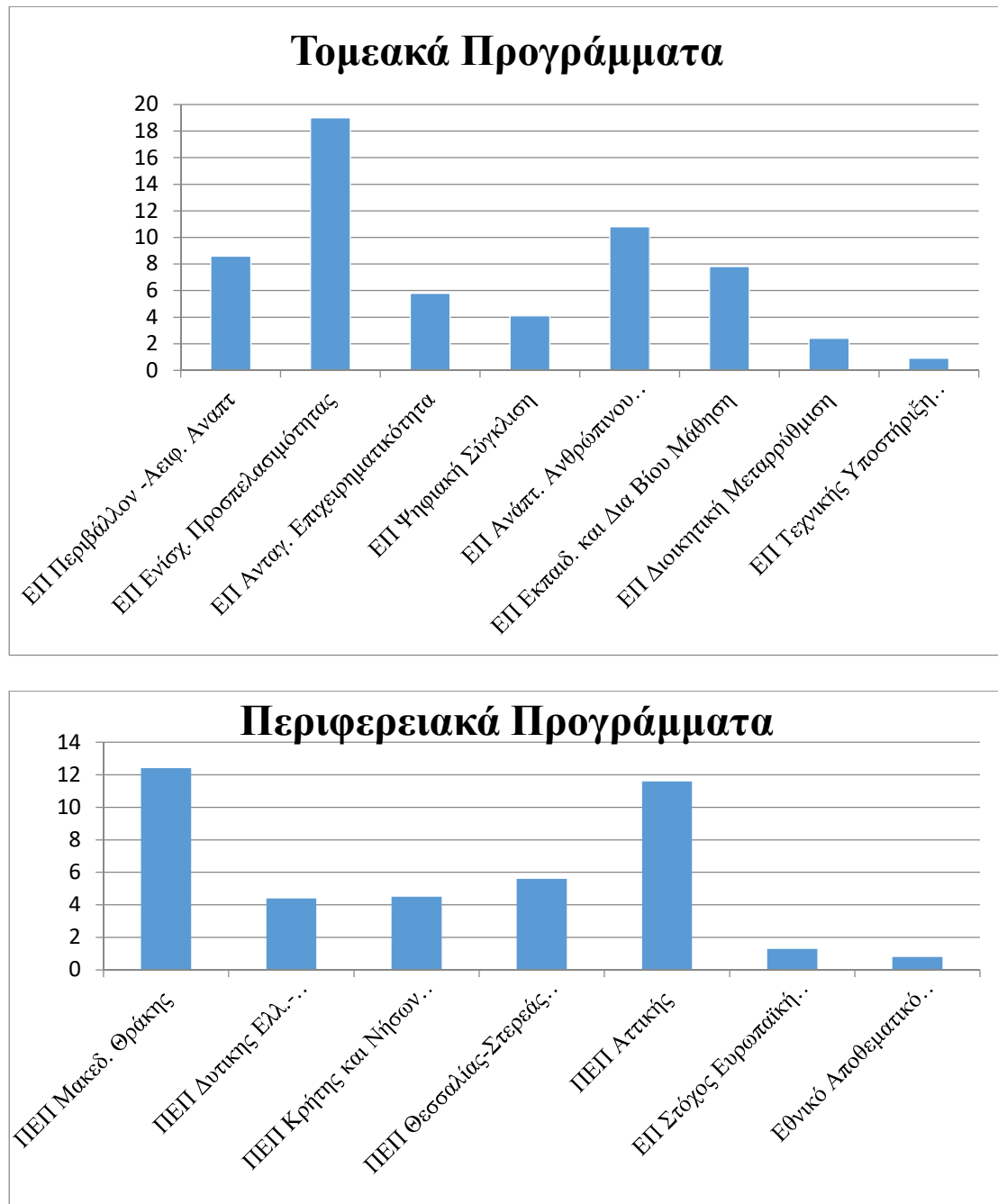
στ) τα Περιφερειακά Προγράμματα του ΕΣΠΑ μετατρέπονται για πρώτη φορά σε μονοταμειακά και χρηματοδοτούνται αποκλειστικά από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ),

ζ) Μία ακόμη αλλαγή σχετίζεται με την πολιτική προτεραιότητα της κατανομής του 80% του ΕΣΠΑ στις περιφέρειες εκτός Αττικής, λόγω του γεγονότος ότι για τους Ολυμπιακούς Αγώνες συγκεντρώθηκαν σημαντικές υποδομές στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας και των Ολυμπιακών Πόλεων (Ψυχάρης, 2014).

Το σύνολο των δημοσίων δαπανών (ΕΤΠΑ,ΕΚΤ, Ταμείου Συνοχής και εθνική συμμετοχή) για την αναπτυξιακή στρατηγική του ΕΣΠΑ 2007-2013 ανέρχεται στα 31,9 δις ευρώ (Κοινοτική συνδρομή 20,4 δις ευρώ). Με την προσθήκη της ιδιωτικής χρηματοδότησης στα 7,5 δις, των δημόσιων πόρων για Αγροτική Ανάπτυξη και Αλιεία στα 6,1 με 1,4 δις ευρώ ιδιωτικούς πόρους, η Προγραμματική Περίοδος 2007-2013 ξεπερνά το ποσό των 45 δις ευρώ για την επίτευξη της αναπτυξιακής στρατηγικής της Ελλάδας (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016).

Η Κοινοτική χρηματοδότηση κατανέμεται σε ποσοστό 59,3% στα τομεακά προγράμματα και κατά 38,6% στα Περιφερειακά προγράμματα με 1,3% στο ΕΠ Στόχος «Ευρωπαϊκή Εδαφική Συνεργασία» και 0,8% στο Εθνικό Αποθεματικό

Απροβλέπτων. Στο παρακάτω Διάγραμμα παρουσιάζονται αναλυτικά σε ποσοστά μεριδίου ανά Τομεακά και Περιφερειακά Προγράμματα ως εξής:

Διάγραμμα 2. Ποσοστά μεριδίου σε Περιφερειακά και Τομεακά Προγράμματα ΕΣΠΑ 2007-2013²

² Πηγή: Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών (2007) Εθνικό Στρατηγικό πλαίσιο αναφοράς 2007-2013

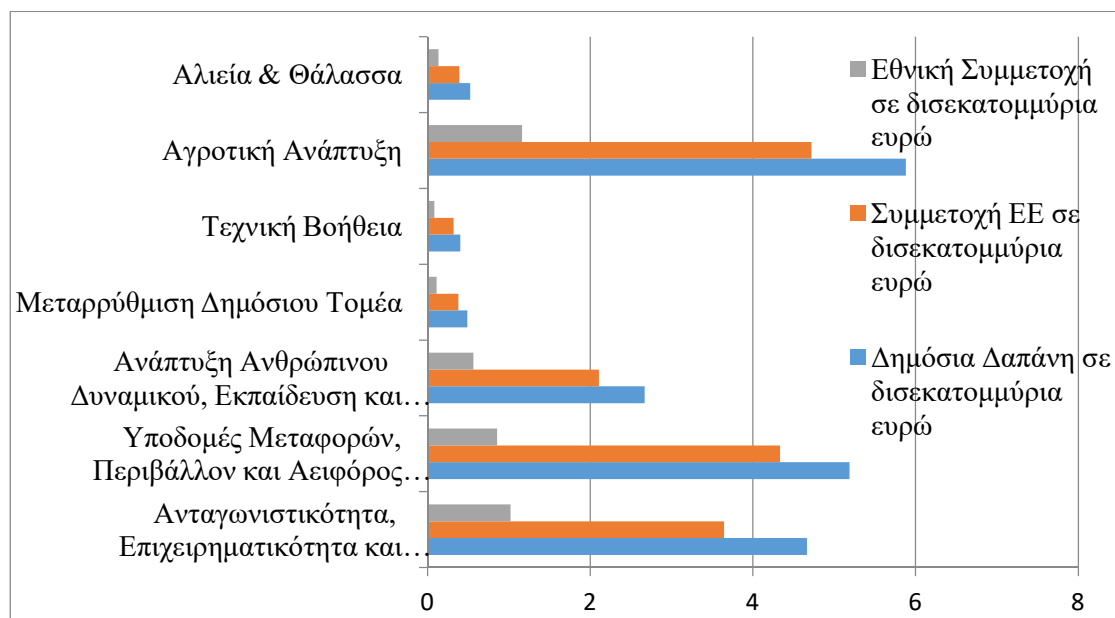
Τον Ιούνιο του 2011 κατόπιν συμφωνίας ανάμεσα στην ελληνική κυβέρνηση και στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αποφασίστηκε να μειωθεί η εθνική συμμετοχή στο ΕΣΠΑ από 25% σε 15% και να αυξηθεί η ποσοστιαία συμμετοχή της Κοινότητας στο 85%, από 75% που ήταν αρχικά. Λόγω αναδρομικής ισχύς από την έναρξη του ΕΣΠΑ (1/1/2007), ο προϋπολογισμός διαμορφώθηκε σε € 24,3 δις ευρώ, από τα οποία 20,5 δις ήταν ευρωπαϊκοί και 3,8 δις εθνικοί πόροι.

1.3.3 Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης, 2014-2020

Το ΕΣΠΑ (Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης) 2014-2020 αποτελεί το βασικό στρατηγικό σχέδιο για την ανάπτυξη της χώρας με τη συνδρομή σημαντικών πόρων που προέρχονται από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία (ΕΔΕΤ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ΕΣΠΑ 2014-2020 καλείται να συνδράμει στην επίτευξη των εθνικών στόχων έναντι της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020», όπου στόχος της είναι η προαγωγή μιας έξυπνης, βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης. Το Αναπτυξιακό Όραμα της Προγραμματικής Περιόδου είναι η *«Συμβολή στην αναγέννηση της ελληνικής οικονομίας με ανάταξη και αναβάθμιση του παραγωγικού και κοινωνικού ιστού της χώρας και τη δημιουργία και διατήρηση βιώσιμων θέσεων απασχόλησης, έχοντας ως αιχμή την εξωστρέφει, καινοτόμο και ανταγωνιστική επιχειρηματικότητα και γνώμονα την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης.»* (Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης, 2014). Οι χρηματοδοτικές προτεραιότητες του ΕΣΠΑ 2014-2020 (Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων, 2014) αποτελούν:

1. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων, μετάβαση στην ποιοτική επιχειρηματικότητα με αιχμή την καινοτομία και αύξηση της εγχώριας προστιθέμενης αξίας
2. Ανάπτυξη και αξιοποίηση ικανοτήτων ανθρώπινου δυναμικού – ενεργός κοινωνική ενσωμάτωση
3. Προστασία του περιβάλλοντος-Μετάβαση σε μία οικονομία φιλική στο περιβάλλον
4. Ανάπτυξη - εκσυγχρονισμός - ολοκλήρωση υποδομών
5. Βελτίωση της θεσμικής επάρκειας και της αποτελεσματικότητας της δημόσιας διοίκησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης

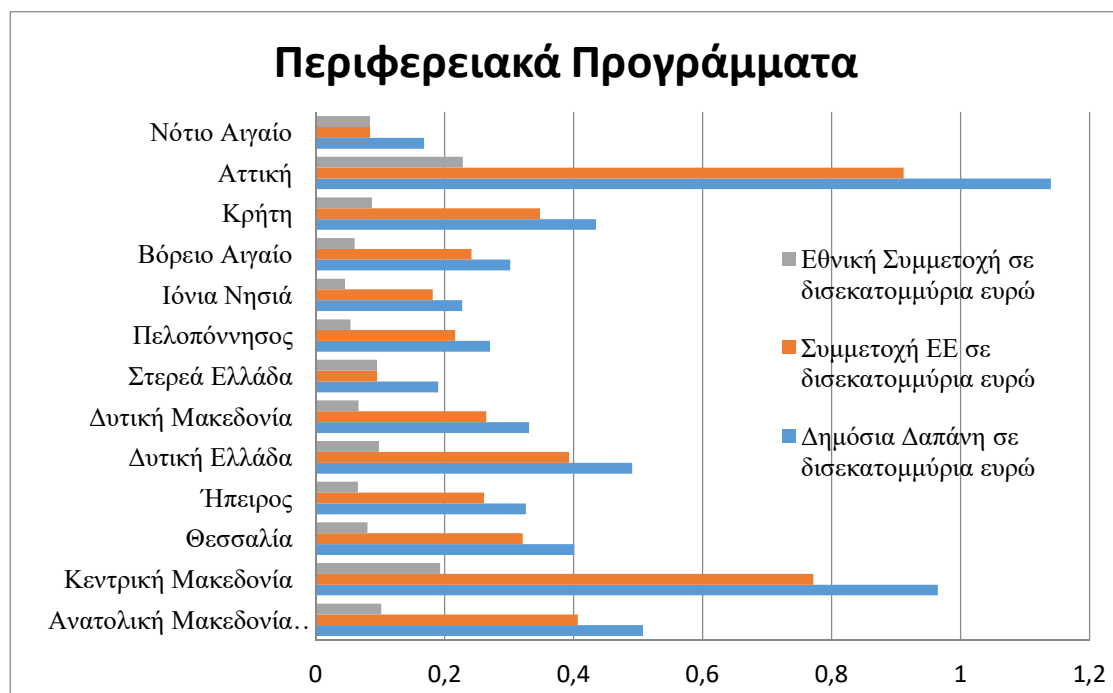
Τα κύρια χαρακτηριστικά και οι αλλαγές του ΕΣΠΑ 2014-2020 αποτελούν τα κάτωθι: α) Κατάταξη των Περιφερειών σε τρεις κατηγορίες, λιγότερο ανεπτυγμένες (ΚΚ ΑΕΠ μικρότερο του 75% του ευρωπαϊκού μέσου όρου), Περιφέρειες μετάβασης (ΚΚ ΑΕΠ μεταξύ του 75% και 90% του ευρωπαϊκού μέσου όρου) και περισσότερο ανεπτυγμένες (ΚΚ ΑΕΠ μεγαλύτερο του 90% του ευρωπαϊκού μέσου όρου), β) Αποτελείται από 20 Προγράμματα, από τα οποία τα 7 είναι Τομεακά και τα 13 Περιφερειακά, γ) Επαναφορά των πολυταμειακών Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων στη θέση των μονοταμειακών προγραμμάτων, δ) Ένα άλλο χαρακτηριστικό του αναπτυξιακού σχεδιασμού της περιόδου 2014-2020 αποτελούν οι Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις (ΟΧΕ) για την εφαρμογή αναπτυξιακών στρατηγικών σε περιοχές που παρουσιάζουν συγκεκριμένα προβλήματα ή διακρίνονται από σημαντικές αναπτυξιακές δεξιότητες. Η κατανομή των χρηματοδοτικών πόρων της Προγραμματικής Περιόδου ανά Επιχειρησιακό Πρόγραμμα στα **Τομεακά Προγράμματα** παρουσιάζονται στα παρακάτω Διαγράμματα (Κατανομή των χρηματοδοτικών πόρων, 2014) ως εξής:

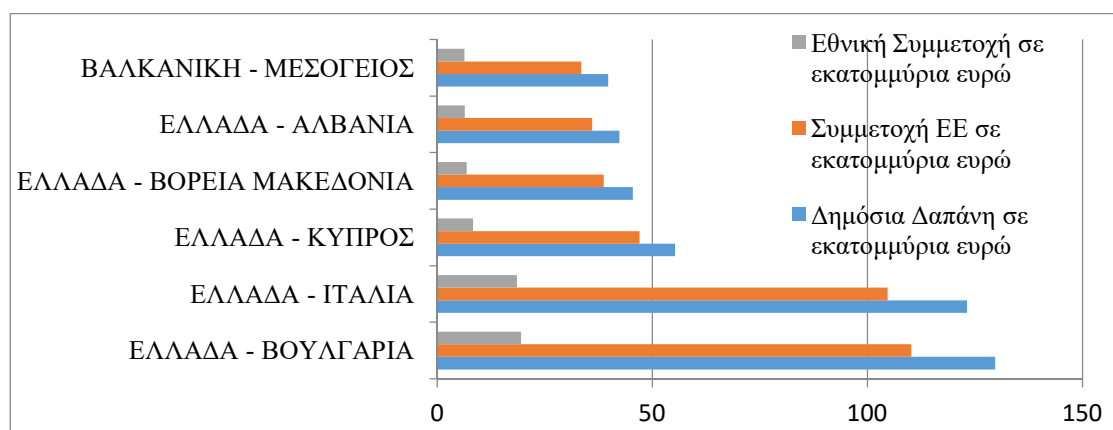
Διάγραμμα 3. Κατανομή των χρηματοδοτικών πόρων της Προγραμματικής Περιόδου ανά Επιχειρησιακό Πρόγραμμα στα Τομεακά Προγράμματα³

³ Πηγή: Ιστοσελίδα ΕΣΠΑ 2014-2020 διαθέσιμο στο: https://2014-2020.espa.gr/el/Documents/OPs2014-2020_FinancialData.pdf

Αντίστοιχα και η Κατανομή των Πόρων για τα **Περιφερειακά Προγράμματα** και **Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας** ΕΣΠΑ 2014-2020 παρουσιάζονται στα παρακάτω Διαγράμματα:

Διάγραμμα 4: Κατανομή πόρων Περιφερειακών Προγραμμάτων ΕΣΠΑ 2014-2020⁴

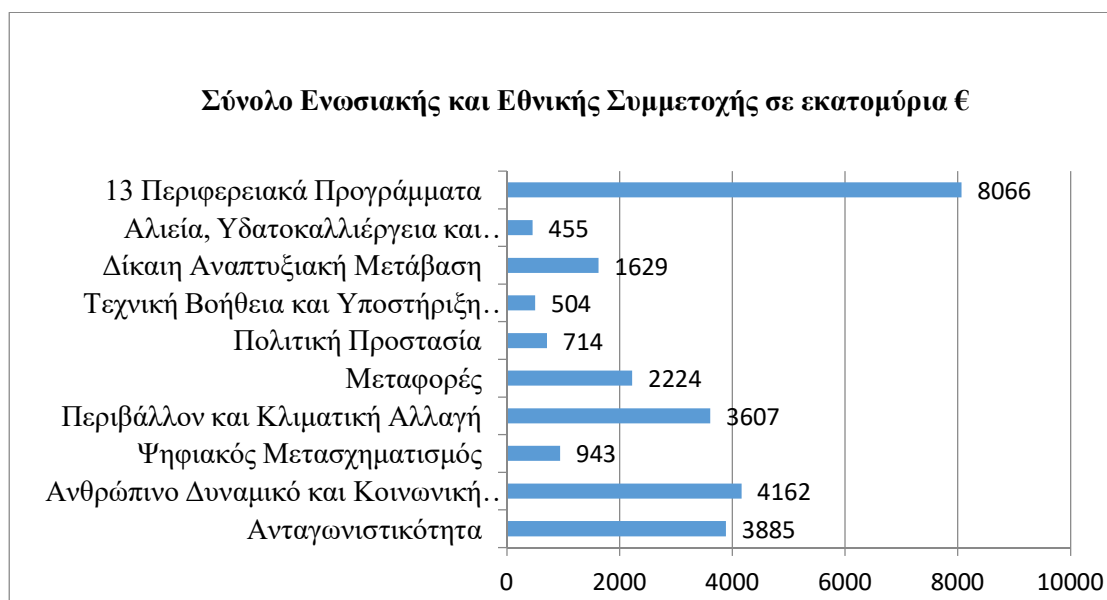
Διάγραμμα 5. Κατανομή Πόρων στα Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας ΕΣΠΑ 2014-2020⁵

⁴ Πηγή: Ιστοσελίδα ΕΣΠΑ 2014-2020 διαθέσιμο στο: https://2014-2020.espa.gr/el/Documents/OPs2014-2020_FinancialData.pdf

⁵ Πηγή: Ιστοσελίδα ΕΣΠΑ 2014-2020 διαθέσιμο στο: https://2014-2020.espa.gr/el/Documents/Territorial2014-2020_FinancialData.pdf

1.3.4 Το νέο Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2021-2027

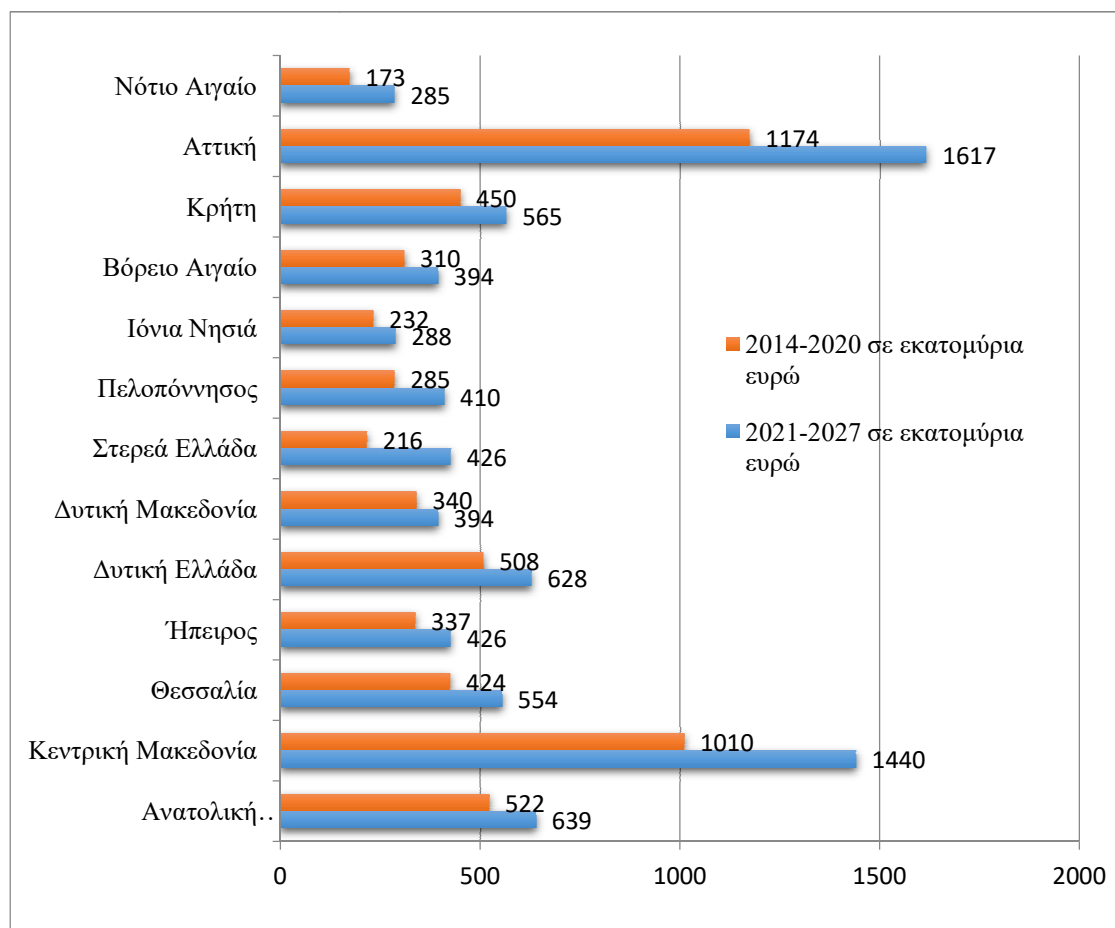
Την 29^η Ιουλίου 2021 εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η διάθεση στην Ελλάδα κοινοτικών πόρων συνολικού ύψους 26,2 δις ευρώ από τα οποία τα 20,9 δις ευρώ αφορούν στην Ενωσιακή Στήριξη και 5,3 δις ευρώ στην Εθνική Συνεισφορά. Το νέο ΕΣΠΑ 2021-2027 αποτυπώνει και θέτει προτεραιότητες για την ενίσχυση του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας, των ανθρώπινων δεξιοτήτων, των υποδομών και την ενδυνάμωση της κοινωνικής προστασίας. Τα έργα που πρόκειται να χρηματοδοτηθούν λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες και ανάγκες της χώρας και ταυτόχρονα συνεχίζονται να ολοκληρώνονται μεγάλα έργα που ξεκίνησαν στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2014-2020. Οι προτεραιότητες και δράσεις που πρόκειται να υλοποιηθούν έχουν σκοπό τη μετάβαση σε μία (ΕΣΠΑ2021-2027, n.d.): «πιο έξυπνη» Ελλάδα (21,16% των πόρων), «πιο πράσινη» Ελλάδα (30,22% των πόρων), «πιο διασυνδεδεμένη» Ελλάδα (8,98% των πόρων), «πιο κοινωνική» Ελλάδα (33,28% των πόρων), Ελλάδα πιο κοντά στους πολίτες (6,37% των πόρων), Δίκαιη Μετάβαση των περιοχών μετά την απολιγνιτοποίηση (7% των πόρων). Στο παρακάτω Διάγραμμα παρουσιάζεται η κατανομή πόρων σε Τομεακά και Περιφερειακά Προγράμματα :

Διάγραμμα 6. Κατανομή πόρων σε Τομεακά και Περιφερειακά Προγράμματα ΕΣΠΑ 2021-2027⁶

⁶ Πηγή: Παρουσίαση ΕΣΠΑ 2021-2027 του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/el/documents/2127/parousiasi_neou_espa_21-27.pdf

Στο ΕΣΠΑ 2021-2027 παρατηρείται αύξηση 2,2 δις ευρώ για τα 13 Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα σε σχέση με το προηγούμενο ΕΣΠΑ 2014-2020 (από 5,9 δις σε 8,1 δις ευρώ), υπάρχει διακριτό Πρόγραμμα για τον Ψηφιακό Μετασχηματισμό, την Πολιτική Προστασία, Δίκαιη Μετάβαση, Περιβάλλον, Κλιματική Αλλαγή και Ενέργεια. Παράλληλα βελτιστοποιείται το πλαίσιο διαχείρισης και συντονισμού για τα συγχρηματοδοτούμενα Προγράμματα. Στο παρακάτω Διάγραμμα εμφανίζεται η κατανομή πόρων **2021-2027 ανά Περιφερειακό Πρόγραμμα** σε σχέση με αυτή της Προγραμματικής Περιόδου 2014-2020, προκειμένου να γίνει πιο κατανοητή η αύξηση αυτή.

Διάγραμμα 7. Κατανομή πόρων 2021-2027 ανά Περιφερειακό Πρόγραμμα σε σχέση με αυτή της Προγραμματικής Περιόδου 2014-2020⁷

⁷ Πηγή: Παρουσίαση ΕΣΠΑ 2021-2027 του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/el/documents/2127/parousiasi_neou_espa_21-27.pdf

Κεφάλαιο 2^ο

Περιφερειακή Πολιτική και το Πλαίσιο Προγραμματισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση

2.1 Διαχρονική Εξέλιξη της Κοινοτικής Περιφερειακής Πολιτικής

Η ιδέα της Κοινοτικής Περιφερειακής Πολιτικής διατυπώθηκε θεσμικά για πρώτη φορά με τη Συνθήκη της Ρώμης το 1957, έχοντας ως στόχο να συμβάλει στην άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων και επιπροσθέτως να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που θα δημιουργηθούν από την ολοκλήρωση της ενιαίας εσωτερικής αγοράς. Ο τίτλος που καθιερώθηκε για να εκφράσει αυτή την προσπάθεια, είναι «Οικονομική και Κοινωνική Συνοχή» (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016). Ωστόσο, η πολιτική συνοχής τις δύο πρώτες δεκαετίες από την ίδρυση της ΕΟΚ, δεν διέθετε οργανωμένη μορφή και χρηματοδοτικά εργαλεία. Μετά την Συνθήκη της Ρώμης, συστάθηκαν η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕ) το 1958 (Ευρωπαϊκή, n.d.) και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. Αργότερα, το 1962 τέθηκε σε λειτουργία το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο- Τμήμα Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ), με σκοπό τη στήριξη του γεωργικού εισοδήματος και τη χρηματοδότηση διαρθρωτικών παρεμβάσεων (Πλασκοβίτης, 1994).

Το πρώτο βήμα για την ουσιαστική στήριξη των λιγότερων ανεπτυγμένων περιφερειών πραγματοποιείται το 1975 με την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) (Ανάπτυξης, n.d.) και την εξισορρόπηση των αναπτυξιακών διαφορών. Το 1984 πραγματοποιήθηκε μία συνολική αναμόρφωση της λειτουργίας του ΕΤΠΑ (κανονισμός 2088/84) και το 1985 υπογράφηκε ο κανονισμός για τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (κανονισμός 2088/85). Το ίδιο έτος δημοσιεύεται η Λευκή Βίβλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς, όπου στις αρχές της δεκαετίας 1980 η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα στο διασυνοριακό εμπόριο, εθνικές ρυθμίσεις περιόριζαν την ελεύθερη κυκλοφορία προϊόντων, υπηρεσιών, κεφαλαίων και γενικότερα χαρακτηρίζεται από οικονομική στασιμότητα, υψηλή ανεργία και χαμηλή ανταγωνιστικότητα σε σχέση με ΗΠΑ, ανοίγοντας το δρόμο για την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη το 1986. Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη αποτέλεσε την πρώτη σημαντική τροποποίηση της Συνθήκης της Ρώμης, όπου στο τρίτο μέρος της Συνθήκης ΕΟΚ, προστίθεται ο Τίτλος V, ο οποίος αναφέρεται στην

Οικονομική και Κοινωνική συνοχή. Με αυτόν τον τρόπο «ο σκοπός της μείωσης του χάσματος μεταξύ των διαφόρων περιοχών και της μείωσης της καθυστέρησης των πλέον μειονεκτικών περιοχών» (άρθρο 130^A) αναβαθμίζεται καθώς περιλαμβάνεται στη Συνθήκη (Γιώτη-Παπαδάκη, 2010). Το 1988 πραγματοποιήθηκε σημαντική μεταρρύθμιση των κανονισμών και της ενίσχυσης των δράσεων των Διαρθρωτικών Ταμείων, του συντονισμού των παρεμβάσεων όλων των χρηματοδοτικών μηχανισμών της Κοινότητας, εισήχθησαν αρχές όπως ο πολυετής προγραμματισμός, η συγκέντρωση πόρων σε συγκεκριμένους στόχους κ.α, όπου τα Ταμεία καλύτερα συντονισμένα και περισσότερο αποτελεσματικά, θα πρέπει να λειτουργούν ως μηχανισμοί προόδου και ενίσχυσης της κοινωνικής και οικονομικής συνοχής.

Το 1992 με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, η Κοινοτική Περιφερειακή Πολιτική κινείται στις προηγούμενες κατευθύνσεις με ουσιαστικές αλλαγές για την εξυπηρέτηση νέων προτεραιοτήτων πολιτικής και μεταβαλλόμενων αναγκών των περιφερειών της Κοινότητας. Περιλαμβάνει νέο πακέτο μέτρων περιφερειακής πολιτικής για την περίοδο 1994-1999 που ονομάζεται «δεύτερο πακέτο Delors» (Παπαδάσκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016) και χαρακτηρίζεται από α) επιπλέον αύξηση χορηγούμενων πόρων, β) δημιουργία του Ταμείου Συνοχής που χρηματοδοτεί έργα που αφορούν περιβάλλον και δίκτυα υποδομών, γ) δημιουργία νέων κοινοτικών πρωτοβουλιών και δ) προώθηση της αποκέντρωσης.

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ 1997, επικαιροποιεί και αποσαφηνίζει τη Συνθήκη Μάαστριχτ, με ουσιαστικές αλλαγές, προκειμένου η Ευρωπαϊκή Ένωση να προετοιμαστεί για τη μελλοντική διεύρυνσή της. Η Συνθήκη θέτει ως στόχους (Ευρωπαϊκή, n.d.): α) την προώθηση οικονομικής και κοινωνικής προόδου, β) την επιβεβαίωση της ταυτότητάς της, γ) την ενίσχυση των δικαιωμάτων και συμφερόντων των πολιτών της ΕΕ, δ) την διατήρηση και ανάπτυξη της Ένωσης ως χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, ε) την ανάπτυξη του συνόλου των κανόνων δικαίου της ΕΕ. Επιπροσθέτως, η διαδικασία λήψης των αποφάσεων βελτιώνεται, καθώς επιτρέπεται η λήψη αποφάσεων με ενισχυμένη πλειοψηφία (Γιώτη-Παπαδάκη, 2010). Η καθοριστική γενική αρχή της αποτελεί η αύξηση του βαθμού συγκέντρωσης των ενισχύσεων στις αναπτυξιακά καθυστερημένες περιφέρειες, καθώς και η απλούστευση της υλοποίησης αυτής της πολιτικής.

Η συζήτηση για το μέλλον της Πολιτικής Συνοχής αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και των προκλήσεων που αντιμετωπίζει η Ευρώπη εξαιτίας της. Η Ατζέντα 2000 και η Στρατηγική Ευρώπη 2020, προσέδωσαν ιδιαίτερη έμφαση σε θέματα ανταγωνιστικότητας, κοινωνικής ένταξης και πράσινης ανάπτυξης. Η Στρατηγική Ευρώπη 2020, καθορίζει τις προτεραιότητες και τους στόχους με τους οποίους η ΕΕ εκτιμά ότι θα ανταπεξέλθει στην κρίση και θα υλοποιηθεί μέσω της Πολιτικής Συνοχής (χωρική συνοχή και ανάπτυξη). Η έννοια της χωρικής συνοχής καθορίστηκε με τη Συνθήκη της Λισσαβόνας (άρθρο 174) ως στόχου της ΕΕ. Για την Ελλάδα έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι επιτρέπει την ανάδειξη των γεωγραφικών της ιδιαιτεροτήτων. Η σύνδεση της Πολιτικής Συνοχής με τον χώρο διαμορφώνεται και με τη συμμετοχή της Ελλάδας του Προγράμματος ESPON (Ευρωπαϊκό Δίκτυο Παρακολούθησης για τη Χωρική Ανάπτυξη και Συνοχή) και στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Δικτύωσης Πόλεων, URBACT (Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την αειφόρο αστική ανάπτυξη) που επιλαμβάνεται σε σχετικά θέματα για το μέλλον των ευρωπαϊκών πόλεων (Λαδιάς, 2013).

Την περίοδο 2014-2020 η πολιτική οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής στοχεύει στη δημιουργία θέσεων εργασίας, ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, οικονομική και βιώσιμη ανάπτυξη και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής σε όλες τις Περιφέρειες, με μεγαλύτερη ευελιξία στη συγχρηματοδότηση προγραμμάτων και χρήση χρηματοδοτικών εργαλείων, επαναφορά πολυταμειακών χρηματοδοτήσεων και λειτουργική σύνδεση της υλοποίησης των προγραμμάτων με τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις, επιτρέποντας την αναστολή χρηματοδότησης ενός κράτους-μέλους που δεν συμμορφώνεται με τους κανόνες της ΕΕ (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016).

Οι πολιτικές προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες εκπληρώνονται με την Πολιτική Συνοχή, εστιάζουν κατά την περίοδο 2021-2027 ιδιαίτερα στην πράσινη και την ψηφιακή μετάβαση. Στο πλαίσιο αυτό, η Πολιτική Συνοχής 2021-2027 στηρίζει τη δημιουργία θέσεων εργασίας, την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, την οικονομική μεγέθυνση, τη βιώσιμη και δίκαιη ανάπτυξη και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών. Για την υλοποίησή της διατίθενται πόροι της ΕΕ και οι Περιφέρειες της ωφελούνται από τους πόρους αυτούς, με μεγαλύτερη έμφαση να

δίνεται στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες, με βάση το χαμηλό εισόδημα ανά κάτοικο, τα ποσοστά ανεργίας, τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και άλλα κοινωνικο-οικονομικά κριτήρια. Στη χωρική της διάσταση, η Πολιτική Συνοχής αντιμετωπίζει ειδικές προκλήσεις με την παροχή σχετικών εργαλείων για παραμεθόριες περιοχές και τη διασυνοριακή συνεργασία (Interreg), αστικές περιοχές, απομακρυσμένες, νησιωτικές, ορεινές ή αραιοκατοικημένες περιοχές, εξόχως απόκεντρες περιοχές (ΕΣΠΑ_2021-2027, n.d.).

2.1.1 Ταμεία και Μέσα χρηματοδότησης της Περιφερειακής Πολιτικής της Ε.Ε

Η Περιφερειακή Πολιτική της ΕΕ στηρίζεται σ' ένα σύστημα ταμείων και χρηματοδοτικών μέσων, στοχεύοντας στη μείωση των ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών. Τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά Επενδυτικά Ταμεία (ΕΔΕΤ), δεν χρηματοδοτούν οποιαδήποτε μεμονωμένα έργα αλλά παρεμβάσεις στο πλαίσιο πολυετών προγραμμάτων εθνικής και τομεακής περιφερειακής ανάπτυξης, οι οποίες καθορίζονται από κοινού μεταξύ περιφερειακών και εθνικών αρχών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την κάθε Προγραμματική Περίοδο. Σύμφωνα με το άρθρο 3 του ν. 4314/2013 (ΦΕΚ 265/23-12-2014 Τεύχος Α'), τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά Ταμεία είναι τα εξής (ΕΣΠΑ_2014-2020, n.d.): α) Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), β) Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), γ) Ταμείο Συνοχής και τα Επενδυτικά Ταμεία: α) Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) και β) Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ), τα οποία λειτουργούν βάσει ενός κοινού πλαισίου που ορίζεται από τους κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου στη νέα Προγραμματική Περίοδο μετονομάστηκε σε Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας, Αλιείας και Υδατοκαλλιέργειας (ΕΤΘΑΥ). Αναλυτικά παρουσιάζονται τα προαναφερόμενα Ταμεία ως εξής:

Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ)

Αποτελεί κύριο όργανο της Κοινοτικής Περιφερειακής Πολιτικής, έχοντας ως στόχο τη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων. Συμβάλλει στη μείωση του χάσματος μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης των περιφερειών και στην υποβοήθηση μειονεκτουσών περιφερειών-περιοχών (αγροτικές, αστικές και φθίνουσες βιομηχανικές περιοχές), καθώς και αυτές με φυσικά μειονεκτήματα (νησιά, ορεινές,

παραμεθόριες περιοχές). Οι χρηματοδοτήσεις αφορούν την έρευνα, καινοτομία, περιβάλλον, αειφόρο ανάπτυξη και υποδομές ιδίως στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες. Την περίοδο 2021-2027, με προϋπολογισμό περίπου 226 δισ. ευρώ (ΕΣΠΑ2021-2027, n.d.), θα καταστήσει δυνατές τις επενδύσεις σε μια πιο έξυπνη, πιο πράσινη, πιο συνδεδεμένη και πιο κοινωνική Ευρώπη, που θα είναι πιο κοντά στους πολίτες της.

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και ΕΚΤ+

Επικεντρώνεται στη βελτίωση της απασχόλησης και των δυνατοτήτων απασχόλησης, αντιμετώπιση της ανεργίας και του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας. Χρηματοδοτεί δράσεις των κρατών-μελών για τη βελτίωση της ικανότητας προσαρμογής των εργαζομένων και των επιχειρήσεων, ενίσχυση κοινωνικής ένταξης των ατόμων σε μειονεκτική θέση, βελτίωση της επένδυσης στο ανθρώπινο κεφάλαιο και ενίσχυση της αποτελεσματικότητας δημόσιων διοικήσεων και υπηρεσιών. Το ΕΚΤ+ συγκεντρώνει τέσσερα χρηματοδοτικά μέσα που ήταν χωριστά την περίοδο προγραμματισμού 2014-2020 (ΕΣΠΑ2021-2027, n.d.): το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), το Ταμείο Ευρωπαϊκής Βοήθειας προς τους Απόρους (ΤΕΒΑ), την Πρωτοβουλία για την Απασχόληση των Νέων και το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την Απασχόληση και την Κοινωνική Καινοτομία (EaSI). Με προϋπολογισμό περίπου 99,3 δισ. ευρώ για την περίοδο 2021-2027, το ΕΚΤ+ συνεχίζει να παρέχει σημαντική συνεισφορά στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την απασχόληση, την κοινωνία, την εκπαίδευση και τις δεξιότητες, συμπεριλαμβανομένων των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων σ' αυτούς τους τομείς.

Ταμείο Συνοχής

Το Ταμείο Συνοχής αν και δεν αποτελούσε αρχικά Διαρθρωτικό Ταμείο, εντάχθηκε στους Στόχους Πολιτικής για τη Συνοχή από την Προγραμματική Περίοδο 2007-2013 και εξομοιώθηκε με το ΕΤΠΑ και ΕΚΤ, ακολουθώντας τους ίδιους κανόνες προγραμματισμού, διαχείρισης και ελέγχου. Αποσκοπεί στην οικονομική και κοινωνική συνοχή προωθώντας τη βιώσιμη ανάπτυξη στα διευρωπαϊκά δίκτυα μεταφορών και την προστασία του περιβάλλοντος (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016). Εκτός των παραπάνω, αναλαμβάνει νέες προτεραιότητες όπως η ενεργειακή απόδοση και ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, καθώς και ενισχύσεις στις

μεταφορές (σιδηρόδρομοι, διαχείριση οδικής, θαλάσσιας και εναέριας κυκλοφορίας, καθарές αστικές συγκοινωνίες και μέσα μαζικής μεταφοράς). Όσον αφορά στους κανόνες επιλεξιμότητας, παρέχει ενισχύσεις στα κράτη- μέλη όπου το κατά κεφαλήν ΑΕΠ δεν υπερβαίνει το 90% του μέσου όρου της ΕΕ, με στόχο την ενίσχυση της οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής της ΕΕ. Για την περίοδο 2021-2027 θα διαθέσει περίπου 48 δισ. ευρώ σε 9 χώρες, τη Βουλγαρία, την Τσεχία, την Εσθονία, την Ελλάδα, την Κροατία, την Κύπρο, τη Λετονία, τη Λιθουανία, την Ουγγαρία, τη Μάλτα, την Πολωνία, την Πορτογαλία, τη Ρουμανία, τη Σλοβακία και τη Σλοβενία. Το Ταμείο Συνοχής στηρίζει επενδύσεις στον τομέα του περιβάλλοντος και των διευρωπαϊκών δικτύων στον τομέα των υποδομών των μεταφορών . Το 37% της συνολικής χρηματοδότησης του Ταμείου Συνοχής αναμένεται να συμβάλλει στην επίτευξη των κλιματικών στόχων (ΕΣΠΑ2021-2027, n.d.).

Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ)

Στοχεύει στην ενίσχυση της γεωργίας, της δασοκομίας και γενικότερα των αγροτικών περιοχών της ΕΕ. Η ζήτηση για μέσα χρηματοοικονομικής τεχνικής που συγχρηματοδοτούνται από το ΕΓΤΑΑ έχει αυξηθεί από το 2007, ιδίως μετά τη χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση και περικοπής των διαθέσιμων προϋπολογισμών για τις αγροτικές περιοχές και τη γεωργία (ficompass, n.d.).

Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας, Αλιείας και Υδατοκαλλιέργειας (ΕΤΘΑΥ)

Το Ταμείο παρέχει στήριξη για την ανάπτυξη καινοτόμων έργων (διασφάλιση υδάτινων και θαλάσσιων πόρων με βιώσιμο τρόπο). Συμβάλλει στην επίτευξη βιώσιμης αλιείας και στη διατήρηση των θαλάσσιων βιολογικών πόρων (επισιτιστική ασφάλεια μέσω του εφοδιασμού με θαλασσινά προϊόντα, ανάπτυξη μιας βιώσιμης γαλαζίας οικονομίας, υγιείς, ασφαλείς και διατηρήσιμα διαχειριζόμενες θάλασσες και ωκεανούς) (ΕΣΠΑ2021-2027, n.d.). Τέλος, επιτυγχάνονται οι ο 14^{ος} Στόχος βιώσιμης ανάπτυξης του ΟΗΕ και οι στόχοι της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας. Οι χρηματοδοτήσεις υπέρ των αγροτικών περιοχών και των περιοχών που εξαρτώνται από την αλιεία, λειτουργού συμπληρωματικά και συντονισμένα με τις αντίστοιχες των ΕΓΤΑΑ και ΕΤΘΑΥ για την επίτευξη του καλύτερου δυνατού αποτελέσματος.

Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης (ΤΔΜ)

Είναι ένα νέο μέσο της Πολιτικής Συνοχής 2021-2027 και αποτελεί τον πρώτο πυλώνα του Μηχανισμού Δίκαιης Μετάβασης στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας που αποσκοπεί στην επίτευξη της κλιματικής ουδετερότητας της ΕΕ έως το 2050. Με προϋπολογισμό 8,5 δισ. ευρώ (EuropeanCommission, n.d.), στηρίζει τις περιοχές, που πλήττονται περισσότερο από τη μετάβαση προς την κλιματική ουδετερότητα, ώστε να αποφευχθεί η αύξηση των περιφερειακών ανισοτήτων.

Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας

Συμβάλει στην επίτευξη υψηλού επιπέδου ασφάλειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με την πρόληψη και την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, του οργανωμένου εγκλήματος και του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο καθώς και την παροχή βοήθειας και προστασίας στα θύματα του εγκλήματος. Το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας έχει τρεις στόχους: α) την αύξηση ανταλλαγής πληροφοριών με χώρες και φορείς εντός και εκτός ΕΕ, β) την εντατικοποίηση διασυνοριακής συνεργασίας, σε σχέση με την τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα, γ) την ενίσχυση των προσπάθειών για την καταπολέμηση και την πρόληψη του εγκλήματος και της τρομοκρατίας (EuropeanCommission, n.d.).

Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης

Αποσκοπεί στην ενίσχυση εθνικών αρχών και βελτίωση των διαδικασιών διαχείρισης της μετανάστευσης, καθώς και στην ενίσχυση της αλληλεγγύης και του επιμερισμού των ευθυνών μεταξύ των κρατών μελών, ιδίως μέσω της βοήθειας έκτακτης ανάγκης και του μηχανισμού μετεγκατάστασης. Επιπροσθέτως, συμβάλει στην επίτευξη τεσσάρων ειδικών στόχων: α) την ενίσχυση και ανάπτυξη κοινού ευρωπαϊκού ασύλου, β) τη στήριξη νόμιμης μετανάστευσης, γ) τη συμβολή της παράτυπης μετανάστευσης και διασφάλιση αποτελεσματικότητας της επιστροφής και επανεισδοχής σε τρίτες χώρες, δ) ενίσχυση αλληλεγγύης και επιμερισμού ευθυνών μεταξύ κρατών, ιδίως εκείνων που πλήττονται από τις προκλήσεις της μετανάστευσης

και του ασύλου (EuropeanCommission, n.d.). Συνολικός προϋπολογισμός κατά την Προγραμματική Περίοδο 2021-2027 είναι 9,88 δις ευρώ.

Μέσο για τη Διαχείριση των Συνόρων και των Θεωρήσεων (ΜΔΣΘ)

Το Μέσο για τη Διαχείριση των Συνόρων και των Θεωρήσεων (ΜΔΣΘ) αποτελεί μέρος του Ταμείου για την Ολοκληρωμένη Διαχείριση των Συνόρων (IBMF), μαζί με το Μέσο Εξοπλισμού Τελωνειακού Ελέγχου (CCEI). Συμβάλλει στην επίτευξη δύο στόχων: α) τη στήριξη αποτελεσματικής ευρωπαϊκής ολοκληρωμένης διαχείρισης εξωτερικών συνόρων, διευκόλυνση της νόμιμης διέλευσης συνόρων και πρόληψης και εντοπισμού της παράνομης μετανάστευσης, β) τη στήριξη κοινής πολιτικής θεωρήσεων με συμβολή στην πρόσληψη των μεταναστευτικών κινδύνων (EuropeanCommision, n.d.). Συνολικός προϋπολογισμός κατά την Προγραμματική Περίοδο 2021-2027 είναι 7,39 δις ευρώ.

Μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (RRF)

Ο μηχανισμός τέθηκε σε ισχύ στις 19 Φεβρουαρίου 2021. Χρηματοδοτεί μεταρρυθμίσεις και επενδύσεις στα κράτη μέλη της ΕΕ που έγιναν από την έναρξη της πανδημίας τον Φεβρουάριο του 2020 έως τις 31 Δεκεμβρίου 2026. Οι κυβερνήσεις της ΕΕ έχουν υποβάλει εθνικά σχέδια ανάκαμψης και ανθεκτικότητας, στα οποία περιγράφονται οι μεταρρυθμίσεις και οι επενδύσεις που θα υλοποιήσουν έως το τέλος του 2026, με σαφή ορόσημα και στόχους. Τα σχέδια αυτά έπρεπε να διαθέσουν τουλάχιστον το 37 % του προϋπολογισμού σε μέτρα για το κλίμα και το 20 % σε ψηφιακά μέτρα. Η Επιτροπή καταβάλλει τα ποσά σε κάθε χώρα μόνο όταν έχουν επιτευχθεί τα συμφωνηθέντα ορόσημα και οι στόχοι για την ολοκλήρωση των μεταρρυθμίσεων και των επενδύσεων που περιλαμβάνονται στο σχέδιό της (EuropeanCommission, n.d.).

2.1.2 Περιοχές Παρέμβασης

Η κατάταξη των περιφερειών της ΕΕ εξυπηρετεί την ανάλυση στατιστικών δεδομένων προσδιορίζοντας τις διαφορές που υφίστανται και διευκολύνει τη λήψη

αναγκαίων μέτρων περιφερειακής πολιτικής, με βάση τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά τους. Η πρώτη υποδιαίρεση γίνεται με διοικητικά κριτήρια για τη συλλογή στατιστικών στοιχείων και καθορισμό αρμοδιοτήτων των οργάνων της διοίκησης. Η δεύτερη υποδιαίρεση βασίζεται στον προσδιορισμό ομοιογενών χαρακτηριστικών, που οριοθετούν τις περιφέρειες συγκεκριμένων αναπτυξιακών σχεδίων, δηλαδή «Περιφέρειες Προγραμματισμού» με κριτήρια ομοιογένειας και συντίθενται από χωρικές μονάδες, οι οποίες οριοθετούνται με διοικητικά κριτήρια (Κόνσολας, 1997). Η ανάγκη για παροχή ενιαίας, ομοιόμορφης διαίρεσης των εδαφικών μονάδων των κρατών-μελών της ΕΕ, οδήγησε τη Στατιστική Υπηρεσία της Ένωσης (Eurostat) στη δημιουργία NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics). Οι κύριες εφαρμογές τους είναι η συλλογή των Κοινοτικών Περιφερειακών Στατιστικών, η διενέργεια κοινωνικοοικονομικών αναλύσεων σε περιφερειακό επίπεδο και η συγκριτική αξιολόγησή τους, η πλαισίωσή τους με προσδιορισμό των περιοχών επιλεξιμότητας των Διαρθρωτικών Ταμείων (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016). Οι αρχές σύμφωνα με τις οποίες αναπτύχθηκε η ονοματολογία NUTS είναι οι κάτωθι:

α)Ευνοεί τις θεσμικές διαίρεσεις, εξασφαλίζοντας τη διαθεσιμότητα δεδομένων και την εφαρμογή περιφερειακών πολιτικών. Για την οριοθέτηση περιφερειών σε εθνικό επίπεδο, υπάρχουν δύο βασικές ομάδες κριτηρίων και χωρίζονται στις Κανονιστικές Περιφέρειες (ανάλογα με την αποστολή και τους στόχους, το μέγεθος πληθυσμού, ιστορικοί και πολιτιστικοί παράγοντες) και στις Αναλυτικές Περιφέρειες, ομαδοποίηση βάσει γεωμορφολογικών ή κοινωνικοοικονομικών κριτηρίων.

β)Ευνοεί τις περιφερειακές μονάδες γενικού χαρακτήρα. Συνήθως οι NUTS δεν περιλαμβάνουν ειδικές εδαφικές μονάδες.

γ)Αποτελεί ιεραρχική ταξινόμηση σε τρία περιφερειακά επίπεδα, όπου συμπληρώνονται κατά περίπτωση από δύο τοπικά. Η NUTS διαχωρίζει κάθε κράτος-μέλος σ' έναν αριθμό περιφερειών NUTS1 (ευρύτερες γεωγραφικές ενότητες), όπου διαχωρίζονται σ' έναν αριθμό NUTS2 (περιφέρειες προγραμματισμού) και καθεμία διαχωρίζεται σε NUTS3 (μικρότερες γεωγραφικές ενότητες). Κάθε χώρα μπορεί να υποδιαιρέσει το NUTS3 σε LAU1 και LAU2 για τοπικές διοικητικές μονάδες.

Σύμφωνα με τον Κανονισμό ΕΚ 1059/2003 (European Union, n.d.), έχουν προβλεφθεί συγκεκριμένα πληθυσμιακά κριτήρια για κάθε κατηγορία. Για το επίπεδο NUTS1 ελάχιστο πληθυσμιακό όριο 3 εκατ. και μέγιστο 7 εκατ., για το NUTS2 ελάχιστο όριο 800 χιλιάδες και μέγιστο 3 εκατ. Και για το NUTS3 ελάχιστο 150 χιλιάδες και μέγιστο 800 χιλιάδες. Ο τρόπος ταξινόμησης διαφέρει από χώρα σε χώρα, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά και τη διοικητική της διάρθρωση. Οι ελληνικές κατηγορίες NUTS και LAU είναι οι εξής:

NUTS 1: 4 Μείζονες Γεωγραφικές Ενότητες- Μη διοικητικές μονάδες (Βόρεια Ελλάδα, Κεντρική Ελλάδα, Αττική, Νησιά Αιγαίου-Κρήτη

NUTS 2: 13 Διοικητικές Περιφέρειες

NUTS 3: 51 Νομοί

LAU 1: Δήμοι

LAU 2: Δημοτικά Διαμερίσματα

2.2 Κρατικές ενισχύσεις Περιφερειακού Χαρακτήρα. Σκοπιμότητα και παρεκκλίσεις από την απαγόρευση

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο πλαίσιο ελεύθερης λειτουργίας της ενιαίας αγοράς, προσπαθεί να εξαλείψει όλους τους περιορισμούς του ανταγωνισμού που εκδηλώνονται και αφορούν τη δημιουργία Καρτέλ (μυστικές συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων για τεχνητό καθορισμό τιμών), τις συμφωνίες Διανομής (δημιουργία στεγανών σε περιφερειακά δίκτυα διανομής με σκοπό τον περιορισμό του ανταγωνισμού και σύγκλιση των τιμών) και τις επιχειρήσεις που κατέχουν μία σημαντική θέση σε συγκεκριμένη αγορά και την εκμεταλλεύονται σε βάρος τρίτων, με αποτέλεσμα τις υψηλές τιμές, δεσμευμένες πωλήσεις κλπ. Στο πλαίσιο του Περιφερειακού Προγραμματισμού, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, παροτρύνει τα κράτη-μέλη για ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών των περιφερειών τους με την παροχή Κρατικών Ενισχύσεων. Για την προστασία του ανταγωνισμού και της άνισης μεταχείρισης, καθιερώθηκε ένα σύστημα κατά το οποίο οι Κρατικές Ενισχύσεις είναι ασυμβίβαστες με την Κοινή Αγορά και αποδεκτή σε ορισμένες

περιπτώσεις (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016). Με αυτόν τον τρόπο και με τη θέσπιση ενός κοινού πλαισίου Κ.Ε εξασφαλίζονται ίσοι όροι ανταγωνισμού, αποτρέπεται η άσκοπη και δαπανηρή χρήση δημόσιων πόρων καθώς επίσης και οι επιδοτήσεις σε επιχειρήσεις κρατών-μελών που δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν και τέλος παροτρύνονται τα κράτη-μέλη και οι περιφέρειες αυτών να δώσουν προτεραιότητα σε δράσεις για την ανταγωνιστικότητα των οικονομιών τους. Ειδικότερα τα μέτρα και οι ακολουθούμενες πρακτικές της Επιτροπής αφορούν: α) τη μεταφορά κρατικών πόρων σε επιχειρήσεις (επιχορηγήσεις, επιδοτήσεις επιτοκίου κα), β) τη δημιουργία οικονομικού οφέλους σε επιχειρήσεις (αγορά κρατικού οικοπέδου σε τιμή μικρότερη της αγοραίας κα), γ) την επιλεκτική παροχή κρατικών ενισχύσεων σε επιχειρήσεις με σκοπό να διαταράσσουν την ισορροπία αυτών και των ανταγωνιστών τους, δ) τις συνέπειες για τον ανταγωνισμό και των συναλλαγών μεταξύ των κρατών-μελών.

Ορισμένες όμως κατηγορίες κρατικών ενισχύσεων εξαιρούνται από τη γενική απαγόρευση και εμπίπτουν στις Παρεκκλίσεις από την απαγόρευση. Οι Παρεκκλίσεις αυτές έχουν σκοπό την επίλυση περιφερειακών προβλημάτων και αφορούν τρεις κατηγορίες κρατικών ενισχύσεων:

α) Περιφερειακές Ενισχύσεις, που αφορούν ενισχύσεις για την οικονομική ανάπτυξη περιοχών με ασύνηθες χαμηλό βιοτικό επίπεδο, περιφέρειες επιπέδου NUTS 2 με κατά κεφαλήν ΑΕΠ < 75% του Κοινοτικού μέσου όρου, περιφερειών που μειονεκτούν σε σχέση με το μέσο αναπτυξιακό επίπεδο.

β) Οριζόντιου Χαρακτήρα, όπως είναι οι ενισχύσεις προς ΜΜΕ, για την Έρευνα και Ανάπτυξη και Καινοτομία, αντιμετώπιση κλιματικής αλλαγής, διάσωση προβληματικών επιχειρήσεων, απασχόληση, επαγγελματική εκπαίδευση, ήσσονος σημασίας (de minimis).

γ) Κλαδικές ενισχύσεις, σε κλάδους με ιδιαίτερα οικονομικά προβλήματα, όπως άνθρακα και χάλυβα, αυτοκινητοβιομηχανία, ναυπηγική βιομηχανία, γεωργία αλιεία και υδατοκαλλιέργεια, μεταφορές.

Οι κρατικές ενισχύσεις εντάσσονται σε τέσσερις τύπους ⁸: Στον πρώτο εντάσσονται οι μη Επιστρεπτές Χορηγήσεις, φορολογικές απαλλαγές, στον δεύτερο οι Συμμετοχές στο Κεφάλαιο, στον τρίτο τα Δάνεια με μειωμένο επιτόκιο και στον τέταρτο οι Εγγυήσεις.

2.3 Αξιολόγηση των Προγραμμάτων

Η Αξιολόγηση των Προγραμμάτων αποτελεί κρίσιμο εργαλείο για την κατανόηση της αποδοτικότητας, της αποτελεσματικότητας και του πραγματικού αντίκτυπου των πολιτικών της περιφερειακής ανάπτυξης. Είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την άσκηση της αναπτυξιακής πολιτικής και την εφαρμογή των αναπτυξιακών παρεμβάσεων (προγραμμάτων, αξόνων και μέτρων, έργων, δράσεων και πράξεων). Σ' ένα πλαίσιο συνεχώς μεταβαλλόμενων κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, η ορθή αποτίμηση των παρεμβάσεων που υλοποιούνται σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο καθίστανται αναγκαία για τη διασφάλιση της βιωσιμότητας και της στρατηγικής στόχευσης των δημοσίων επενδύσεων. Προκειμένου να γίνουν περισσότερο κατανοητά τα προαναφερθέντα, περιγράφονται αναλυτικά στις παρακάτω ενότητες οι βασικοί λόγοι και τα επίπεδα Αξιολόγησης, οι μέθοδοι και οι τεχνικές, τα είδη και τα στάδια αυτής.

2.3.1 Βασικοί λόγοι και Επίπεδα Αξιολόγησης

Οι βασικοί λόγοι για τους οποίους πραγματοποιείται η Αξιολόγηση είναι για να αποτιμηθεί ο βαθμός στον οποίο καλύφθηκαν οι προσδιορισμένες ανάγκες από το πρόγραμμα ή την παρέμβαση, να αποτυπωθούν οι αδυναμίες του σχεδιασμού και της υλοποίησης, καθώς επίσης και για το πώς θα επέλθει η βελτίωση των παρεμβάσεων. Η χρησιμότητα αιτιολογείται στη βάση δύο αλληλένδετων εννοιών (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016), η ανατροφοδότηση (feedback) και η μάθηση μέσω της εμπειρίας (learning from experience). Η ανατροφοδότηση είναι μία διαρκής διαδικασία και οι πληροφορίες τροφοδοτούν τη διαδικασία εφαρμογής του προγράμματος ή παρέμβασης, αλλά και τη διαδικασία αξιολόγησης προόδου και αποτελεσμάτων της. Με αυτόν τον τρόπο βελτιώνεται η αποτελεσματικότητα και η

⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 8^η Έκθεση για τις Κρατικές Ενισχύσεις, Μάρτιος 2000

απόδοση του προγράμματος ή της παρέμβασης. Η μάθηση μέσω της εμπειρίας, στηρίζεται στη βάση της εμπειρίας από προηγούμενες «καλές πρακτικές» ή λάθη-προβλήματα που αντιμετωπίστηκαν στο παρελθόν σε όλα τα στάδια της προγραμματικής διαδικασίας (προετοιμασία, εκπόνηση, χρηματοδότηση, υλοποίηση, παρακολούθηση), προκειμένου να αποφευχθούν τα ίδια λάθη και να εντοπιστούν οι βέλτιστες πρακτικές. Η Αξιολόγηση μπορεί να πραγματοποιηθεί σε διάφορα επίπεδα:

α) Έργου, όπου νοείται μία αδιαίρετη δράση με ενιαία διοίκηση και συγκεκριμένο προϋπολογισμό και χρονοδιάγραμμα,

β) Προγράμματος, που αποτελεί ένα σύνολο δράσεων με συγκεκριμένους στόχους σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο και καθορισμένο προϋπολογισμό, γ) Πολιτικής, που είναι ένα σύνολο προγραμμάτων ή ομάδων μέτρων και παρεμβάσεων με συγκεκριμένο στόχο.

2.3.2 Δείκτες Αξιολόγησης

Για την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των προγραμμάτων, χρησιμοποιείται μία σύνθετη διαδικασία σε επιμέρους στάδια, αξιοποιώντας συγκεκριμένες μεθόδους και δείκτες για την ποσοτική αποτίμηση των στόχων της περιφερειακής πολιτικής. Έτσι, οι παρεμβάσεις πραγματοποιούνται απ' τους αρμόδιους φορείς με την αξιοποίηση εισροών (χρηματοδοτικοί, ανθρώπινοι, τεχνικοί πόροι, μέσα) και δημιουργούν εκροές, οι οποίες αποδεικνύουν την πρόοδο αυτών. Οι άμεσες επιδράσεις στους ωφελούμενους από τις παρεμβάσεις καλούνται ως αποτελέσματα και οι απώτερες επιδράσεις ως επιπτώσεις. Οι επιχειρησιακοί στόχοι εκφράζονται με γνώμονα τις εκροές και εμφανίζονται σε επίπεδο Άξονα και Μέτρου, οι ειδικοί με βάση τα αποτελέσματα σε επίπεδο Επιχειρησιακού Προγράμματος και Άξονα και τέλος οι συνολικοί στόχοι με τις επιπτώσεις σε επίπεδο ΕΣΠΑ, Επιχειρησιακού Προγράμματος και Άξονα. Με βάση τις έννοιες αυτές, χρησιμοποιούνται και οι αντίστοιχοι δείκτες αξιολόγησης της πορείας υλοποίησης και αποτελεσμάτων για τα προγράμματα και έργα, δηλαδή: α) οι δείκτες εισροών, που αφορούν τον διατιθέμενο προϋπολογισμό και χρησιμοποιούνται χρηματοοικονομικοί δείκτες για την παρακολούθηση της προόδου ανάληψης υποχρεώσεων και πληρωμών για σε σχέση με το επιλέξιμο κόστος, β) οι δείκτες εκροών, οι οποίοι αφορούν στη δραστηριότητα και εκφράζονται σε φυσικές ή νομισματικές μονάδες, γ) οι δείκτες αποτελεσμάτων,

που αφορούν είτε στην άμεση είτε στην έμμεση επίδραση του προγράμματος, για παράδειγμα πλήθος οδικών τροχαίων ατυχημάτων, μείωση μεταφορικού κόστους κλπ και δ) οι δείκτες επιπτώσεων, οι οποίοι αφορούν στις συνέπειες του προγράμματος και χωρίζονται σε ειδικές επιπτώσεις που εκδηλώνονται αφού παρέλθει κάποιο χρονικό διάστημα και στις γενικές επιπτώσεις που επηρεάζουν τον ευρύτερο πληθυσμό.

2.3.3 Είδη, στάδια και προβλήματα της διαδικασίας Αξιολόγησης

Τα είδη της αξιολόγησης αντιστοιχούν στα διαδοχικά στάδια του Περιφερειακού Προγραμματισμού, κατά την κατάρτιση του Προγράμματος με την εκ των Προτέρων (ex-ante) Αξιολόγηση, στην υλοποίηση με την συνεχιζόμενη ή κατά τη Διάρκεια (on going) Αξιολόγηση και στην ολοκλήρωση του Προγράμματος με την εκ των Υστέρων (ex-post) Αξιολόγηση.

Στην εκ των Προτέρων (ex-ante) Αξιολόγηση, λόγω του γεγονότος ότι πραγματοποιείται στην περίοδο διαπραγμάτευσης και προσαρμογής του Προγράμματος, αντιμετωπίζονται προβλήματα όπως η πίεση χρόνου και η έλλειψη οριστικών στόχων, συνεπώς η ταχύτητα και η εμπειρία στην αξιοποίηση κατάλληλων τεχνικών (Smismans, 2015), αποτελούν απαραίτητα εφόδια για την επίλυση των προβλημάτων. Χρησιμοποιείται ως βάση στην προετοιμασία και πραγματοποιείται από τις αρμόδιες αρχές για την κατάρτιση των Περιφερειακών και Τομεακών Προγραμμάτων. Βασικός σκοπός αποτελεί η βελτίωση ποιότητας του Προγράμματος και η αποτελεσματική κατανομή των πόρων στους άξονες προτεραιότητας (European Commission, 2007). Η εκ των Προτέρων Αξιολόγηση περιλαμβάνει ενέργειες όπως: α) ανάλυση και κωδικοποίηση αποτελεσμάτων προγενέστερων προγραμμάτων, β) ανάλυση Πλεονεκτημάτων - Αδυναμιών - Ευκαιριών - Απειλών (SWOT Analysis), γ) ποσοτικοποίηση στόχων, δ) αξιολόγηση των επιπτώσεων και της ποιότητας μηχανισμών εφαρμογής και παρακολούθησης, ε) τη συνέπεια του Προγράμματος στις Κοινοτικές Πολιτικές.

Η συνεχιζόμενη ή κατά τη Διάρκεια (on going) Αξιολόγηση, πραγματοποιείται ιδίως όταν παρατηρηθεί σημαντική απόκλιση από τους στόχους κατά τη διάρκεια του Προγράμματος ή όταν υποβάλλονται προτάσεις για την αναθεώρηση των

Προγραμμάτων⁹. Βασικός σκοπός αυτής της Αξιολόγησης είναι η διαρκής αποτίμηση των αποτελεσμάτων και ο εντοπισμός των αναγκαίων αλλαγών του Προγράμματος προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι του. Ο χαρακτήρας της Αξιολόγησης μπορεί να είναι είτε στρατηγικός, όπου εξετάζει την εξέλιξη του Προγράμματος σε σχέση με τις Κοινοτικές και Εθνικές Προτεραιότητες της Στρατηγικής, είτε επιχειρησιακός για την υποστήριξη της παρακολούθησης του Προγράμματος (EuropeanCommission, 2007). Ως επιμέρους στόχους της αξιολόγησης αυτής μπορούν να αναφερθούν (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016): α) η αποτίμηση των πραγματικών δυνατοτήτων για την επίλυση προβλημάτων της περιφέρειας ή του τομέα, β) η επανεξέταση της ορθότητας και συνεκτικότητας των αξόνων προτεραιότητας και των στόχων, γ) ο έλεγχος της ορθότητας του ποσοτικού προσδιορισμού των στόχων, δ) η ανάλυση επάρκειας συστημάτων υλοποίησης (κριτήρια και διαδικασίες επιλογής).

Η εκ των Υστέρων (ex-post) Αξιολόγηση αποσκοπεί στην εκτίμηση της χρησιμοποίησης των πόρων, της επίπτωσης, της αποτελεσματικότητας και της επάρκειας των παρεμβάσεων (Smismans, 2015), ανακεφαλαιώνει και κρίνει το σύνολο του Προγράμματος και των επιπτώσεών του και αναζητά διαπιστώσεις προκειμένου να εφαρμοστούν σε άλλα Προγράμματα. Θεωρείται αξιόπιστη όταν παρέλθει ένα μεγάλο χρονικό διάστημα από την ολοκλήρωση ενός Προγράμματος ή παρέμβασης (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2016), για να οριστικοποιηθούν τα αποτελέσματα και να πραγματοποιηθεί η διαμόρφωση των δευτερογενών επιπτώσεων. Στα Ευρωπαϊκά Προγράμματα η εκ των Υστέρων Αξιολόγηση, πραγματοποιείται από ανεξάρτητο μελετητή, με ευθύνη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και σε συνεργασία με το κράτος-μέλος (EuropeanCommission, 2007).

Τα συνηθέστερα προβλήματα της διαδικασίας Αξιολόγησης αποτελούν:

- Στην εκ των προτέρων Αξιολόγηση επιχειρείται η αξιολόγηση ενός υπό διαπραγμάτευση και συνεχώς μεταβαλλόμενου προγράμματος
- Δεν υφίσταται κάποια παγιωμένη μεθοδολογία αξιολόγησης των αναπτυξιακών προγραμμάτων, λόγω ετερογένειας των προγραμμάτων, προβλημάτων

⁹ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1083/2006 του Συμβουλίου, της 11ης Ιουλίου 2006, περί καθορισμού γενικών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Ταμείο Συνοχής και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1260/1999.

ποσοτικοποίησης των στόχων, απουσίας επιβολής ή συμφωνίας σχετικά με δείκτες ή μεθόδους

- Αδυναμία επιμερισμού της επίπτωσης στις διάφορες παρεμβάσεις ή στις πολιτικές κλπ
- Προβλήματα που εμφανίζονται λόγω δομής και περιορισμένων δυνατοτήτων των χρησιμοποιούμενων δεικτών να ανιχνεύσουν αρνητικές επιπτώσεις
- Προβλήματα από τη διαθεσιμότητα στατιστικού υλικού, από καθυστερήσεις ή μη διάθεσης στοιχείων.

ΜΕΡΟΣ 2ο

Διαχρονική εξέλιξη των ενισχύσεων και η αξιολόγηση τους - Η περίπτωση της Περιφέρειας Αττικής

Κεφάλαιο 3^ο

Διαχρονική εξέλιξη των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων και απορρόφηση των ενισχύσεων Περιφέρειας Αττικής

Η Περιφέρεια Αττικής, είναι μία από τις 13 Περιφέρειες της Ελλάδος και βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα της. Συγκεκριμένα, στο νοτιοανατολικό τμήμα της Στερεάς Ελλάδας και έχει έκταση 3.808 τετραγωνικά χιλιόμετρα με έδρα την Αθήνα που αποτελεί την πρωτεύουσα της χώρας. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Καλλικράτης που τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου 2011, η Περιφέρεια Αττικής διαιρείται σε 8 Περιφερειακές Ενότητες, ήτοι: τις Περιφερειακές Ενότητες Κεντρικού, Βόρειου, Δυτικού και Νότιου Τομέα Αθηνών, Πειραιώς, Νήσων Αττικής, Δυτικής Αττικής και Ανατολικής Αττικής (ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ, n.d.). Στην Περιφέρεια Αττικής συγκεντρώνεται ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, όπου σύμφωνα με την τελευταία απογραφή το έτος 2021, ο μόνιμος πληθυσμός της ανέρχεται σε 3.814.064 κατοίκους (ΕΛΣΤΑΤ, 2021) και εντάσσεται, όσον αφορά στην ονοματολογία των εδαφικών στατιστικών μονάδων NUTS, στην κατηγορία NUTS II με κωδικό EL3-Αττική. Λόγω της έντονης συγκέντρωσης σε πληθυσμό και της οικονομικής δραστηριότητάς της, η Περιφέρεια Αττικής διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην απορρόφηση και αξιοποίηση των ευρωπαϊκών πόρων, που παρά τις αναπτυξιακές της δυνατότητες

εξακολουθεί να υφίσταται ενδοπεριφερειακές ανισότητες, κοινωνικές προκλήσεις και ανάγκες υποδομών, οι οποίες αποτελούν αναγκαία την αποτελεσματική εφαρμογή των στόχων της πολιτικής συνοχής μέσω των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων. Στις επόμενες ενότητες αυτού του Κεφαλαίου, περιγράφεται και αναλύεται η διαχρονική εξέλιξη και απορροφησιμότητας των ενισχύσεων της Περιφέρειας Αττικής και συγκεκριμένα από το έτος 2000 μέχρι σήμερα, δηλαδή του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης 2000-2006, του ΕΣΠΑ Προγραμματικής Περιόδου 2007-2013, 2014-2020 αλλά και του νέου ΕΣΠΑ 2021-2027.

3.1 Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αττική Γ' ΚΠΣ 2000-2006

Το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αττικής 2000-2006 του Γ' ΚΠΣ, εγκρίθηκε την 15-5-2001 με Απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Παρουσιάζονται παρακάτω τα στοιχεία ανά Άξονα Προτεραιότητας, καθώς και ο προϋπολογισμός αυτών (ΠΕΠ_Αττικής, 2000), ως εξής:

Α.Π 1: Διεύρυνση του διεθνούς ρόλου της πρωτεύουσας

Με σύνολο δημόσιας δαπάνης 452.016.002 ευρώ, για την ανάδειξη της Αθήνας ως Μητροπολιτικού αστικού κέντρου-πόλου ανάπτυξης Ευρωπαϊκής εμβέλειας, κόμβου των εθνικών και διευρωπαϊκών δικτύων και πολιτιστικής Μητρόπολης στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο, ειδικά μετά την επιτυχημένη ολοκλήρωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Η επίτευξη αυτών των στόχων πραγματοποιείται με συμπληρωματικές υποδομές στις μεταφορές, ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας, ανάδειξη και προβολή αρχαιολογικών -ιστορικών χώρων και ενίσχυση της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας, αναβάθμιση υποδομής-εξοπλισμού στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και στα ερευνητικά κέντρα αλλά και κίνητρα για ιδιωτικές επενδύσεις.

Α.Π 2: Αποκατάσταση ποιότητας ζωής και περιβάλλοντος

Η μεγάλη συγκέντρωση του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων στην Περιφέρεια Αττικής, παρά το στρατηγικό της πλεονέκτημα, συντελεί και στην υποβάθμιση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, όπου σε συνδυασμό με σημαντικές

ελλείψεις στις υποδομές και στις υπηρεσίες, δημιουργούν μείζονα προβλήματα στην ποιότητα ζωής των κατοίκων της. Η συνολική δημόσια δαπάνη σε αυτόν τον Άξονα ήταν 504.722.584 ευρώ και η επίτευξη των στόχων πραγματοποιήθηκε μέσω: Παρεμβάσεων αντιπλημμυρικής προστασίας, δράσεων ύδρευσης και διαχείρισης απορριμμάτων και αποβλήτων, αναπλάσεων αστικών και παράκτιων περιοχών-προστασία και ανάδειξη βιοτόπων, αναδασώσεων και πυροπροστασίας, βελτίωσης υποδομών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αναβάθμισης ποιότητας υπηρεσιών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας περίθαλψης και πρόνοιας.

Α.Π 3 : Μείωση της ανεργίας και αντιμετώπιση κοινωνικού αποκλεισμού

Το υψηλό ποσοστό ανεργίας, το οποίο δημιουργεί έντονα φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού από την αγορά εργασίας, κυρίως σε ευαίσθητες ομάδες του πληθυσμού, αποτελεί ένα σημαντικό πρόβλημα για την Περιφέρεια Αττικής. Με συνολική δημόσια δαπάνη 89.316.854 ευρώ και προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα παραπάνω προβλήματα εφαρμόστηκαν ολοκληρωμένες παρεμβάσεις αστικής ανάπτυξης σε τοπικές ζώνες μικρής κλίμακας, προωθήθηκε η ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού και η ισότητα των δύο φύλων και οι τοπικές πρωτοβουλίες απασχόλησης.

Α.Π 4: Αναβάθμιση υποδομών και αειφόρος διαχείριση των πόρων στις υποβαθμισμένες περιοχές

Με δημόσια δαπάνη 117.465.612 ευρώ και στοχεύοντας στην κοινωνική συνοχή και εξισορρόπηση των χωρικών ανισοτήτων, ακολουθήθηκαν τα εξής Μέτρα: Βελτιώσεις του οδικού δικτύου, ολοκληρωμένες παρεμβάσεις αστικής ανάπτυξης σε τοπικές ζώνες μικρής κλίμακας, βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βασικές υποδομές αειφόρου διαχείρισης στον πρωτογενή τομέα και υποδομές για την αλιεία.

Α.Π 5: Αποκατάσταση των επιπτώσεων από το σεισμό στην Αττική την 7^η Σεπτεμβρίου 1999

Στόχος η αποκατάσταση των βασικών δημόσιων υποδομών που έχουν καταστραφεί ή έχουν υποστεί σημαντικές ζημιές στις πληγείσες από τον σεισμό, αστικές κυρίως, περιοχές. Η δημόσια δαπάνη του άξονα 5 ανέρχεται σε 322.706.461 ευρώ για αποκατάσταση υποδομών εκπαίδευσης. Υγείας και Πρόνοιας, αποκατάσταση

υποδομών αρχαιολογικών χώρων και μνημείων, βασικών υποδομών της αρμοδιότητας των ΟΤΑ, παραγωγικών υποδομών και ανάπτυξη πολεοδομικού ιστού.

Α.Π 6: Τεχνική βοήθεια-Προετοιμασία Νέας Προγραμματικής Περιόδου

Αφορά στην τεχνική βοήθεια για την εφαρμογή, παρακολούθηση, αξιολόγηση και δημοσιοποίηση του Προγράμματος, καθώς και στην προετοιμασία για τη νέα Προγραμματική Περίοδο. Με προϋπολογισμό 16.508.504 ευρώ, μέσω του οποίου μπορούν να χρηματοδοτηθούν ενέργειες που αφορούν στη νέα Προγραμματική Περίοδο (Τεχνική βοήθεια ΕΤΠΑ, Τεχνική βοήθεια ΕΚΤ., Μελέτες Ωρίμανσης και Προετοιμασίας Νέας Προγραμματικής Περιόδου).

3.1.1 Απορρόφηση των ενισχύσεων κατά την Προγραμματική Περίοδο 2000-2006

Στον παρακάτω Πίνακα 1 παρουσιάζονται η συνολική δαπάνη και οι πιστοποιημένες δαπάνες, σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση των παρεμβάσεων των Διαρθρωτικών Ταμείων για το έτος 2006 (Ετήσια Έκθεση, 2006) , ανά Άξονα Προτεραιότητας, ως εξής:

ΑΞΟΝΑΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΑΠΑΝΗ	ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΔΑΠΑΝΗ
A.Π: 1 Διεύρυνση του διεθνούς ρόλου της πρωτεύουσας	452.016.002,00	340.416.871,37
A.Π 2: Αποκατάσταση ποιότητας ζωής και περιβάλλοντος	504.722.584,00	264.012.511,38
A.Π 3: Μείωση της ανεργίας και αντιμετώπιση κοινωνικού αποκλεισμού	89.316.854,00	49.330.475,75
A.Π 4: Αναβάθμιση υποδομών και αειφόρος διαχείριση των πόρων στις υποβαθμισμένες περιοχές	117.465.612,00	68.412.340.,72
A.Π 5: Αποκατάσταση των επιπτώσεων από το σεισμό στην Αττική την 7η Σεπτεμβρίου 1999	322.706.461,00	253.762.413,34

Α.Π 6: Τεχνική βοήθεια- Προετοιμασία Νέας Προγραμματικής Περιόδου	16.508.504,00	2.566.517,86
ΣΥΝΟΛΟ	1.502.736.017,00	978.501.131,70
ΣΥΝΟΛΟ ΕΤΠΑ	1.388.610.450,00	913.686.444,36
ΣΥΝΟΛΟ ΕΚΤ	90.381.660,00	50.049.865,51
ΣΥΝΟΛΟ ΕΓΤΠΕ	23.743.907,00	14.764.821,30

Πίνακας 1.Κατανομή πόρων και πιστοποιημένες δαπάνες ανά Α.Π¹⁰

Κατά την περίοδο 2001–2006 παρατηρείται σταδιακή ενίσχυση του ρυθμού ένταξης έργων στο πλαίσιο του Προγράμματος. Συγκεκριμένα, το 2001 εντάχθηκαν 36 έργα, το 2002 ο αριθμός ανήλθε σε 262, το 2003 σε 173, το 2004 σε 123, το 2005 σε 322 και το 2006 σε 189 έργα. Η θεσμική μεταρρύθμιση του 2005, η οποία αφορούσε το πλαίσιο μελέτης, δημοπράτησης και εκτέλεσης των δημοσίων έργων, επέφερε αρχικά επιβράδυνση στις διαδικασίες υλοποίησης, λόγω της ανάγκης προσαρμογής των μελετών και των σχετικών τευχών στα νέα κανονιστικά δεδομένα. Παρ' όλα αυτά, οι επιπτώσεις του νέου θεσμικού πλαισίου αντιμετωπίστηκαν αποτελεσματικά, επιτρέποντας την επαναφορά της ομαλής λειτουργίας του προγράμματος. Στο πλαίσιο αυτό, σημειώθηκε ουσιαστική πρόοδος στην πορεία υλοποίησης των ήδη ενταγμένων παρεμβάσεων, ενώ ολοκληρώθηκε σε σημαντικό βαθμό η διαδικασία ένταξης νέων πράξεων. Παράλληλα, καταγράφηκε αξιοσημείωτη αύξηση των νομικών δεσμεύσεων, ενώ οι ρυθμοί απορρόφησης των διαθέσιμων πόρων υπήρξαν ιδιαίτερα ικανοποιητικοί. Σύμφωνα με τα στοιχεία έως την 31η Δεκεμβρίου 2006 (Ετήσια Έκθεση, 2006), ο δείκτης εξειδίκευσης του Προγράμματος (ως λόγος του προϋπολογισμού των ενταγμένων έργων προς τον προϋπολογισμό των επιμέρους Μέτρων) ανήλθε στο 121%, οι νομικές δεσμεύσεις κάλυψαν το 97,5% του συνολικού προϋπολογισμού, ενώ ο δείκτης απορρόφησης διαμορφώθηκε σε 68,42% συμπεριλαμβανομένων των δαπανών σε αναστολή και σε 65,1% όσον αφορά τις επιλέξιμες και πιστοποιηθείσες δαπάνες.

¹⁰ Πηγή: Ετήσια Έκθεση των παρεμβάσεων των Διαρθρωτικών Ταμείων για το έτος 2006

3.2 Προγραμματική Περίοδος ΕΣΠΑ 2007-2013

3.2.1 Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αττική»

Το Αναπτυξιακό Όραμα της Περιφέρειας Αττικής κατά την Προγραμματική Περίοδο 2007-2013 είναι: *«Η ενίσχυση του Διεθνούς ρόλου της Περιφέρειας Αττικής ως Ευρωπαϊκής Περιφέρειας στο χώρο της νοτιοανατολικής Ευρώπης και της Μεσογείου»* (ΕΠ_Αττικής_2007-2013, n.d.). Για την επίτευξη αυτού του Οράματος συνέβαλε μία σειρά παρεμβάσεων από το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, σε συνδυασμό με την αξιοποίηση της Ολυμπιακής κληρονομιάς και των Τομεακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, για τη βελτίωση της ελκυστικότητάς της, μέσα από τέσσερις βασικούς πυλώνες: Προστασία του Περιβάλλοντος, Κοινωνική Δικαιοσύνη και Συνοχή, Οικονομική ευημερία, Ανάληψη των διεθνών ευθυνών μας. Οι Γενικοί Στόχοι του Προγράμματος είναι: α) η βελτίωση της ελκυστικότητας της Περιφέρειας σαν Διεθνές Επιχειρηματικό Κέντρο, β) η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, μέσω καινοτομίας, επιχειρηματικότητας, έρευνας και τεχνολογίας, γ) η βελτίωση της ποιότητας ζωής και η προστασία του περιβάλλοντος και δ) η δημιουργία περισσότερων και καλύτερων θέσεων εργασίας. Η επίτευξη του Οράματος και των Γενικών Στόχων του Προγράμματος συνεπικουρείται από Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα και διακρίνονται σε παρεμβάσεις δύο κατηγοριών με βάση τα Ταμεία χρηματοδότησης, το ΕΠ «Ενίσχυση της Προσπελασιμότητας» και ΕΠ «Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη» συγχρηματοδοτείται από το Ταμείο Συνοχής, ενώ το ΕΠ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού», ΕΠ «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση και ΕΠ «Διοικητική Μεταρρύθμιση 2007-2013» από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. Οι Άξονες Προτεραιότητας του Προγράμματος είναι οι κάτωθι:

Α.Π 1 : Ενίσχυση των Υποδομών Προσπελασιμότητας – Ενέργειας

Περιλαμβάνονται οι παρεμβάσεις που στοχεύουν στην αναβάθμιση και επέκταση των υποδομών στους τομείς των μεταφορών και της ενέργειας. Συμβάλλει στην επίτευξη των Γενικών Στόχων του Προγράμματος «Βελτίωση της ελκυστικότητας της Αττικής σαν Διεθνές Επιχειρηματικό κέντρο» και «Βελτίωση της ποιότητας ζωής και της προστασίας του περιβάλλοντος».

A.Π 2: Αειφόρος Ανάπτυξη και Βελτίωση της Ποιότητας ζωής

Περιλαμβάνει παρεμβάσεις για την ορθολογική και περιβαλλοντικά αποδεκτή, διαχείριση στερεών και υγρών αποβλήτων, την ορθολογική διαχείριση υδάτινων πόρων, την πρόληψη και αντιμετώπιση φυσικών και τεχνολογικών κινδύνων, την ανάπτυξη κοινωνικών δομών, την ενίσχυση των υποδομών υγείας, την κάλυψη των κενών που παρατηρούνται στις εκπαιδευτικές υποδομές, την παροχή ψηφιακών εφαρμογών και υπηρεσιών προς τους πολίτες και τέλος την προστασία των μνημείων της Περιφέρειας και την ανάδειξη του πολιτισμού σαν προωθητικού κλάδου για την οικονομία.

A.Π 3: Ενίσχυση της Ανταγωνιστικότητας, της Καινοτομίας και της Ψηφιακής Σύγκλισης

Περιλαμβάνεται το σύνολο των παρεμβάσεων που εξυπηρετούν την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και της ανταγωνιστικότητας σε όλους τους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας, τον τουρισμό, καθώς και τις ΤΠΕ, την ενίσχυση της καινοτομίας, την ταχύτερη και ουσιαστική διείσδυση των ΤΠΕ στις επιχειρήσεις, την ενίσχυση και ενδυνάμωση περιβάλλοντος, και την παραγωγή ενέργειας από Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας.

A.Π 4: Αναζωογόνηση αστικών περιοχών

Οι παρεμβάσεις στοχεύουν στον μετασχηματισμό του αστικού τοπίου, την εφαρμογή εκτεταμένων αναπλάσεων, την περιβαλλοντική αναβάθμιση, μέσω και της ενίσχυσης του αστικού πρασίνου, τη βελτίωση της ποιότητας του αστικού δημόσιου χώρου, την αλλαγή χρήσεων γης και την αξιοποίηση των παλαιών βιομηχανικών κτιρίων κ.α.

A.Π 5: Τεχνική Υποστήριξη Εφαρμογής

Περιλαμβάνονται δράσεις για την εφαρμογή, παρακολούθηση, αξιολόγηση και δημοσιοποίηση του Προγράμματος. Αφορά την Τεχνική Υποστήριξη της Εφαρμογής του Προγράμματος και καλύπτει την εκπόνηση των αναγκαίων μελετών, την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών, την αξιολόγηση και τους ελέγχους καθώς και την απαραίτητη ενημέρωση και δημοσιότητα του Προγράμματος.

Στον παρακάτω Πίνακα παρουσιάζεται η κατανομή των πόρων ανά Άξονα Προτεραιότητας για το ΠΕΠ Αττικής (ΕΥ_ΟΠΣ, n.d.) κατά την Προγραμματική Περίοδο 2007-2013 ως εξής:

ΑΞΟΝΑΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ (ΕΤΠΑ) €	ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ €	ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ €
Ενίσχυση Υποδομών Προσπελασιμότητας Ενέργειας	620.287.500	109.462.500	729.750.000
Αειφόρος Ανάπτυξη και Βελτίωση της Ποιότητας Ζωής	711.025.000	125.475.000	836.500.000
Ενίσχυση Ανταγωνιστικότητας Καινοτομίας και της Ψηφιακής Σύγκλισης	764.140.000	134.848.235	898.988.235
Αναζωογόνηση Αστικών Περιοχών	109.250.000	19.279.412	128.529.412
Τεχνική Στήριξη Εφαρμογής	33.297.500	5.876.030	39.173.530
ΣΥΝΟΛΟ	2.238.000.000	394.941.177	2.632.941.177

Πίνακας 2. Κατανομή πόρων ανά Άξονα Προτεραιότητας ΠΕΠ Αττικής για την Προγραμματική Περίοδο 2007-2013¹¹

¹¹ Πηγή: Ειδική Υπηρεσία Ολοκληρωμένου Πληροφοριακού Συστήματος, Χρηματοδοτικοί Πίνακες ανά Επιχειρησιακό Πρόγραμμα διαθέσιμο στο:

<https://www.ops.gr/Ergorama/index.jsp?menuItemId=pp12&tabid=0>

3.2.2 Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα

Το **Ε.Π «Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη»** χρηματοδοτείται για οριζόντιες δράσεις που αφορούν σύμφωνα με τους Άξονες Προτεραιότητάς του: την Προστασία Ατμοσφαιρικού Περιβάλλοντος-Αντιμετώπιση Κλιματικής Αλλαγής-Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, την Προστασία και Διαχείριση Υδατικών Πόρων, Πρόληψη και Αντιμετώπιση Περιβαλλοντικού Κινδύνου, Προστασία Εδαφικών Συστημάτων-Διαχείριση Στερεών Αποβλήτων, Προστασία Φυσικού Περιβάλλοντος και Βιοποικιλότητας κ.α. Ο συνολικός Π/Υ για όλες τις Περιφέρειες (ΕΥ_ΟΠΣ, n.d.) είναι 2.023.529.417 ευρώ (Κ.Σ 1.720.000.000 ευρώ και εθνική συμμετοχή 303.529.417 ευρώ).

Το **Ε.Π «Ενίσχυση της Προσπελασιμότητας»** για Δράσεις που αφορούν Οδικές μεταφορές, το διευρωπαϊκό οδικό δίκτυο και την οδική ασφάλεια περιφερειών, σιδηροδρομικό δίκτυο ΠΑΘΕ, θαλάσσιες μεταφορές και λιμάνια Περιφερειών, αεροπορικές μεταφορές-αεροδρόμια διευρωπαϊκού δικτύου με συνολικό Π/Υ 4.894.306.900 ευρώ (Κ.Σ 4.160.160.864 ευρώ και εθνική συμμετοχή 734.146.036 ευρώ).

Το **Ε.Π «Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα»** που χρηματοδοτήθηκε για Δράσεις Ενίσχυσης της Επιχειρηματικότητας, βελτίωσης του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, Ολοκλήρωσης του ενεργειακού συστήματος της χώρας και ενίσχυση της αειφορίας και Δημιουργία και Αξιοποίηση της Καινοτομίας υποστηριζόμενη από Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, με συνολικό Π/Υ 1.712.941.177 ευρώ (Κ.Σ 1.456.000.000 ευρώ και εθνική συμμετοχή 256.941.177 ευρώ).

Για το **Ε.Π «Ψηφιακή Σύγκλιση»** για Δράσεις βελτίωσης της παραγωγικότητας και της ποιότητας ζωής με την αξιοποίηση των ΤΠΕ, ο συνολικός Π/Υ 711.764.706 ευρώ (Κ.Σ 605.000.000 ευρώ και εθνική συμμετοχή 106.764.706 ευρώ).

Το **Ε.Π «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού»**, για την Ενίσχυση της προσαρμοστικότητας του Ανθρώπινου δυναμικού και των Επιχειρήσεων, διευκόλυνση στην Απασχόληση και την ενσωμάτωση του σε μια κοινωνία ίσων ευκαιριών, ο συνολικός Π/Υ 2.829.004.568 ευρώ (Κ.Σ 2.404.653.617 ευρώ και εθνική συμμετοχή 424.350.951 ευρώ).

Το **Ε.Π «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση»**, που περιλαμβάνει Δράσεις Αναβάθμισης ποιότητας εκπαίδευσης και προώθησης κοινωνικής ενσωμάτωσης, των συστημάτων αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης και επαγγελματικής εκπαίδευσης και σύνδεσης της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας, ενίσχυσης της Δια Βίου εκπαίδευσης των ενηλίκων και του ανθρώπινου κεφαλαίου για την προαγωγή της έρευνας και της καινοτομίας, ο συνολικός Π/Υ 1.694.117.722 ευρώ (Κ.Σ 1.440.000.000 ευρώ και εθνική συμμετοχή 254.117.722 ευρώ).

Για το **Ε.Π «Διοικητική Μεταρρύθμιση»**, για οριζόντιες Δράσεις Αναβάθμισης της ποιότητας των δημόσιων πολιτικών με τη βελτίωση του ρυθμιστικού πλαισίου και τον ανασχεδιασμό δομών και διαδικασιών, Ανάπτυξης του ανθρώπινου δυναμικού της Δημόσιας Διοίκησης και Ενδυνάμωσης των πολιτικών ισότητας σε όλο το εύρος της δημόσιας δράσης, ο συνολικός Π/Υ 435.701.631 ευρώ (Κ.Σ 370.346.383 ευρώ και εθνική συμμετοχή 65.355.248 ευρώ).

Το **Ε.Π «Τεχνική Υποστήριξη»**, για την υποστήριξη επιτελικών δομών, λειτουργιών και δικαιούχων φορέων, με συνολικό Π/Υ 264.705.883 ευρώ (Κ.Σ 225.000.000 ευρώ και εθνική συμμετοχή 39.705.883 ευρώ).

Τέλος, το **Ε.Π «Εθνικό Αποθεματικό Απροβλέπτων»**, για την Μέσο-μακροπρόθεσμη στήριξη ανθρώπινου δυναμικού από συνέπειες απρόβλεπτων τοπικών ή και τομεακών κρίσεων, που συνδέονται με οικονομική και κοινωνική αναδιάρθρωση και την ταχεία αντιμετώπισή τους, με συνολικό Π/Υ 175.059.298 ευρώ (Κ.Σ 148.800.403 ευρώ και εθνική συμμετοχή 26.258.895 ευρώ).

3.2.3 Απορρόφηση των ενισχύσεων

Η παρούσα ενότητα εξετάζει και αναλύει την πορεία απορρόφησης των κοινοτικών ενισχύσεων από κοινοτικούς πόρους μέσω ΕΣΠΑ κατά την Προγραμματική Περίοδο 2007-2013 στο Περιφερειακό Πρόγραμμα της Περιφέρειας Αττικής, αλλά και στα Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα που αναφέρθηκαν παραπάνω, αναδεικνύοντας τα ποσοτικά δεδομένα (προϋπολογισμός, συμβάσεις, πληρωμές) με βάση τις Θεματικές Προτεραιότητες. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται αναλυτικά τα ποσοτικά δεδομένα ανά Θεματική Προτεραιότητα και αφορούν 3091 έργα και 29119

ενισχύσεις της Περιφέρειας Αττικής (ΑΝΑΠΤΥΞΗ.gov.gr, 2013) κατά την Π.Π 2007-2013 ως εξής:

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ	Π/Υ €	ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ €	ΠΛΗΡΩΜΕΣ €
Ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού	809.856.653	810.037.466	809.711.144
Αστική αναγέννηση	181.173.364	181.173.364	181.173.364
Διοικητική μεταρρύθμιση	15.180.240	15.180.246	15.167.220
Δράσεις περιβάλλοντος	438.679.467	438.679.467	438.919.692
Εκπαίδευση και δια βίου μάθηση	641.260.133	648.000.046	641.198.997
Ενέργεια	162.436.994	162.436.994	155.391.378
Επιχειρηματικότητα	769.138.820	769.138.820	769.170.353
Έρευνα και τεχνολογία	265.145.876	270.783.129	265.082.825
Καθαρές αστικές μεταφορές	676.232.507	676.232.507	676.232.516
Μεταφορές	347.664.978	347.664.978	347.494.905
Ναυτιλία	11.289.381	11.289.381	11.289.381
Πολιτισμός	162.189.128	162.189.128	162.189.128
Τεχνική υποστήριξη	72.706.840	72.716.545	72.719.408
Τουρισμός	12.484.229	12.484.229	12.484.229
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	142.556.564	142.556.564	142.556.564
Ψηφιακή σύγκλιση	151.646.388	151.874.419	153.448.515
ΣΥΝΟΛΟ	4.859.641.562	4.872.437.283	4.854.229.619

Πίνακας 3. Ποσοτικά δεδομένα ανά Θ.Π για την Π.Π 2007-2013¹²

¹² Πηγή: Επίσημος διαδικτυακός τόπος του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων ΑΝΑΠΤΥΞΗ.gov.gr διαθέσιμο στο: <https://2013.anaptyxi.gov.gr/el-gr/>

3.3 Προγραμματική Περίοδος ΕΣΠΑ 2014-2020

3.3.1 Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αττική»

Την 18/12/2014 εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αττική» για στήριξη από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο στο πλαίσιο του στόχου «Επενδύσεις στην ανάπτυξη και την απασχόληση» για την Περιφέρεια Αττικής στην Ελλάδα. Η Συνολική Δημόσια Δαπάνη του ΕΠ, αρχικά ανερχόταν σε 1.139.966.974,00 ευρώ, εκ των οποίων 911.973.576,00 ευρώ αφορούν την συμμετοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και 227.993.398,00 ευρώ την Εθνική συμμετοχή (ΠΕΠ_Αττικής2014-2020, 2017). Κατά την 1^η Αναθεώρηση του ΕΠ Αττική 2014-2020, τον Νοέμβριο του 2017, κατανεμήθηκαν πρόσθετοι πόροι της Ευρωπαϊκής Ένωσης ύψους 27.552.042,00 ευρώ, συγκεκριμένα 1.366.591,00 ευρώ μέσω πόρων του ΕΤΠΑ στο Θεματικό Στόχο 6 (Διαφύλαξη και προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων) και 26.185.451,00 ευρώ μέσω πόρων του ΕΚΤ στο Θεματικό Στόχο 9 (Προώθηση της κοινωνικής ένταξης και καταπολέμηση της φτώχειας και κάθε διάκρισης), αυξάνοντας την Κοινοτική Συμμετοχή από 911.973.576 ευρώ σε 939.525.618,00 ευρώ. Κατά την 4^η Αναθεώρηση του ΕΠ Αττική 2014-2020, πραγματοποιήθηκαν μεταβολές στον προϋπολογισμό των Θεματικών Στόχων ύψους 99.320.669 ευρώ, μετατρέποντας τη συνολική Κ.Σ σε 840.204.949,00 ευρώ (ΕΠ_Αττική2014-2020, 2020). Ενώ με την 5^η Αναθεώρηση του ΕΠ η συνολική χρηματοδότηση διαμορφώθηκε στα **1.040.306.142,00 ευρώ (832.244.911 ευρώ Κοινοτική Στήριξη και 208.061.231,00 ευρώ η Εθνική συμμετοχή)**. Παρακάτω ακολουθεί ανάλυση και τεκμηρίωση των αναγκών που εξυπηρετούνται από την Περιφερειακή Αναπτυξιακή Στρατηγική ανά Θεματικό Στόχο:

Θ.Σ. 1: Ενίσχυση της έρευνας, της τεχνολογικής ανάπτυξης και της καινοτομίας

Η Περιφέρεια Αττικής, παρά το γεγονός ότι διαθέτει πυκνό δίκτυο ερευνητικών και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και απορροφά το μεγαλύτερο μέρος τόσο της δημόσιας όσο και της ιδιωτικής δαπάνης για Έρευνα, Τεχνολογία και Καινοτομία, δεν επιτυγχάνει επιδόσεις στην καινοτομία που να αντανakλούν το υφιστάμενο δυναμικό της. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει τη διαχρονικά αδύναμη διασύνδεση μεταξύ του

ακαδημαϊκού-ερευνητικού τομέα και του παραγωγικού συστήματος. Σε επίπεδο κατανομής της ερευνητικής δραστηριότητας στην Αττική, το 29% αυτής πραγματοποιείται από τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΑΕΙ), ενώ το 47% υλοποιείται από επιχειρήσεις. Παρότι τα ποσοστά αυτά είναι σαφώς υψηλότερα σε σχέση με άλλες Περιφέρειες της χώρας, υπολείπονται αισθητά του ευρωπαϊκού μέσου όρου, ο οποίος υπερβαίνει το 64%. Επιπλέον, ποσοστό 22% της συνολικής ερευνητικής δραστηριότητας στην Περιφέρεια χρηματοδοτείται από δημόσιους πόρους. (ΠΕΠ_Αττικής, 2021). Οι δράσεις αυτές επικεντρώνονται σε 2 βασικές κατευθύνσεις: (α) στην ενίσχυση ερευνητικών υποδομών της Περιφέρειας που δύναται να συμβάλλουν άμεσα στην εφαρμογή των δράσεων «επιχειρηματικής ανακάλυψης», (β) στην ενίσχυση της συνεργασίας ΜΜΕ και Ερευνητικών Φορέων. Συνολικός προϋπολογισμός 14.425.403,00 ευρώ (11.540.322,00 ευρώ Κ.Σ και 2.885.081,00 ευρώ εθνική συμμετοχή).

Θ.Σ. 2: Ενίσχυση της πρόσβασης σε ΤΠΕ και της χρήσης και ποιότητάς τους

Η αξιοποίηση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον της Περιφέρειας διαδραματίζει καίριο ρόλο στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων. Δεδομένου ότι η ανάπτυξη ευρυζωνικών υπηρεσιών, η ενίσχυση των υποδομών δικτύων υψηλών ταχυτήτων, καθώς και η υποστήριξη των αναδυόμενων τεχνολογιών της ψηφιακής οικονομίας εντάσσονται στο φάσμα επιλεξιμότητας των τομεακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΠΕΠ) επικεντρώνεται στρατηγικά στην ανάγκη ενίσχυσης της ανάπτυξης και ενσωμάτωσης των ΤΠΕ σε τομείς που αναδεικνύονται μέσω της Περιφερειακής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης (ΠΕΠ_Αττικής, 2021). Συνολικός προϋπολογισμός 34.656.363,00 ευρώ (27.725.090,00 ευρώ Κ.Σ και 6.931.273,00 ευρώ εθνική συμμετοχή).

Θ.Σ. 3: Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ)

Παρόλο που η Περιφέρεια Αττικής αποτελεί μία σύγχρονη ευρωπαϊκή μητροπολιτική περιοχή, δεν αξιοποιεί επαρκώς το σύνολο των αναπτυξιακών της δυνατοτήτων για την προσέλκυση επενδυτικού κεφαλαίου και την εγκατάσταση επιχειρηματικών

δραστηριοτήτων. Εντούτοις, η Περιφέρεια διατηρεί ισχυρή επιχειρηματική βάση, καθώς φιλοξενεί περίπου το 35% των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) της χώρας, οι οποίες συνεισφέρουν στο 67% του συνολικού κύκλου εργασιών σε εθνικό επίπεδο. Επιπλέον, η Αττική συνεχίζει να λειτουργεί ως βασική πύλη εξαγωγικών ροών της χώρας. Αναφορικά με τον τουριστικό τομέα, η Περιφέρεια έχει κατοχυρώσει τη θέση της ως διεθνώς αναγνωρίσιμος προορισμός, κυρίως λόγω του σημαντικού ιστορικού και πολιτιστικού της αποθέματος. Ωστόσο, κατά την πενταετία 2008–2012, ο τουρισμός υπέστη έντονη κάμψη, η οποία επέφερε το κλείσιμο σειράς μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων, ιδίως στο κέντρο της Αθήνας. Από το 2013 και εξής καταγράφεται σταδιακή αναστροφή της αρνητικής αυτής τάσης και ανάκαμψη του κλάδου. Η κεντρική αναπτυξιακή πρόκληση για την Περιφέρεια εστιάζεται στην αναγκαιότητα δημιουργίας νέων, βιώσιμων και ποιοτικών θέσεων απασχόλησης, με σκοπό την αντιμετώπιση των ιδιαίτερα υψηλών ποσοστών ανεργίας. Η επίτευξη αυτού του στόχου προϋποθέτει την ενίσχυση της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας και την προώθηση στοχευμένων επενδυτικών παρεμβάσεων (ΠΕΠ_Αττικής, 2021). Οι πρωτόγνωρες συνθήκες που διαμόρφωσε η πανδημία της νόσου COVID-19 και οι συνέπειες των μέτρων που επιλέχθηκαν για την ανάσχεση της διάδοσης της νόσου διαμόρφωσαν ένα δυσχερές επιχειρηματικό περιβάλλον και επιτακτική την ανάγκη αναστροφής του. Συνολικός προϋπολογισμός 277.990.112,00 ευρώ (222.392.089,00 ευρώ Κ.Σ και 55.598.023,00 ευρώ εθνική συμμετοχή).

Θ.Σ. 4: Υποστήριξη της μετάβασης προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα σε όλους τους Τομείς

Στο λεκανοπέδιο της Αττικής η κύρια πηγή εκπομπής ατμοσφαιρικών ρύπων είναι τα οχήματα, τα οποία διαχρονικά αυξάνουν τις εκπομπές τους, σε αντίθεση με τις βιομηχανίες στις οποίες καταγράφεται διαχρονικά μείωση των ρύπων. Η Αττική, λόγω της υψηλής συγκέντρωσης πληθυσμού και οικονομικών δραστηριοτήτων διαδραματίζει κομβικό ρόλο στην επίτευξη των εθνικών στόχων της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» όσον αφορά την εξοικονόμηση ενέργειας και τη μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα. Στο πλαίσιο αυτό, διαπιστώνεται η ανάγκη εφαρμογής δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας και ενεργειακής αποδοτικότητας με έμφαση κυρίως στα νοικοκυριά και στις δημόσιες υποδομές (δημοτικά κτήρια,

σχολεία κλπ.), καθώς και στις πράσινες μεταφορές (ΠΕΠ_Αττικής, 2021). Συνολικός προϋπολογισμός 22.000.000,00 ευρώ (17.600.000,00 ευρώ Κ.Σ και 4.400.000,00 ευρώ εθνική συμμετοχή).

Θ.Σ. 5: Προώθηση της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή, της πρόληψης και της διαχείρισης κινδύνων

Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην Περιφέρεια Αττικής εντοπίζονται κυρίως στον αυξημένο κίνδυνο δασικών πυρκαγιών, σε φαινόμενα πλημμύρας, στην εμφάνιση καυσώνων (επηρεάζοντας μεταξύ άλλων τη δημόσια υγεία και την αύξηση της ζήτησης ηλεκτρικής ενέργειας). Η Αττική βιώνει αυξημένους κινδύνους πυρκαγιών, καύσωνα και αύξηση ενεργειακής ζήτησης για ψύξη. Οι κίνδυνοι αυτοί επηρεάζουν σημαντικά τη φύση και τη βιοποικιλότητα της Περιφέρειας, ειδικότερα, στις περιοχές που ανήκουν στο «Εθνικό Σύστημα Προστατευόμενων Περιοχών», όπου περιλαμβάνεται το δίκτυο NATURA 2000 (Εθνικοί Δρυμοί Πάρνηθας και Σουνίου, Εθνικό Πάρκο Σχοινιά– Μαραθώνα κ.λπ.) (ΠΕΠ_Αττικής, 2021). Σε αυτό το πλαίσιο, διαπιστώνεται αναγκαιότητα δρομολόγησης παρεμβάσεων ενίσχυσης των μηχανισμών ασφάλειας και πολιτικής προστασίας με συστήματα και ειδικό εξοπλισμό. Συνολικός προϋπολογισμός 84.811.343,00 ευρώ (67.849.074,00 ευρώ Κ.Σ και 16.962.269,00 ευρώ εθνική συμμετοχή).

Θ.Σ 6. Διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων

Προτεραιότητα της Περιφέρειας αποτελεί η υιοθέτηση πολιτικών, μέτρων και έργων που στόχο έχουν την αποτελεσματική και ορθολογική διαχείριση των αποβλήτων, για την αειφόρο χρήση των πόρων και την πρόληψη της υποβάθμισης ή την αποκατάσταση, διατήρηση ή βελτίωση του περιβάλλοντος. Σημαντικές προκλήσεις στην Αττική συνδέονται με τη βελτίωση του φυσικού, ανθρωπογενούς και οικιστικού περιβάλλοντος, την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης που επιφέρει η αστική διάχυση, την αποκατάσταση / ανάδειξη υποβαθμισμένων περιοχών και την προστασία των ελεύθερων χώρων. Η αστική αναζωογόνηση εφαρμόστηκε στην Αττική κυρίως με παρεμβάσεις έργων ανάπλασης σε Δήμους («Πράσινη ζωή στην πόλη») σημειακού χαρακτήρα (ΠΕΠ_Αττικής, 2021). Συνολικός προϋπολογισμός

102.339.205,00 ευρώ (81.871.364,00 ευρώ Κ.Σ και 20.467.841,00 ευρώ εθνική συμμετοχή).

Θ.Σ. 7: Προώθηση των βιώσιμων μεταφορών και άρση των προβλημάτων σε βασικές υποδομές

Η επέκταση του Δικτύου των ΜΜΜ σταθερής τροχιάς αποτελεί κρίσιμη παράμετρο για την προστασία του περιβάλλοντος στην Περιφέρεια Έχουν ήδη ολοκληρωθεί έργα ανάπτυξης του προαστιακού σιδηροδρομικού δικτύου (ΠΕΠ Αττικής 2007-2013), παρεμβάσεις εξυπηρέτησης πυκνοκατοικημένων περιοχών στην Αττική μέσω επεκτάσεων του δικτύου των μέσων σταθερής τροχιάς (Μετρό, Τραμ), καθώς και στοχευμένες αναβαθμίσεις περιφερειακών οδικών αξόνων που συμβάλλουν είτε στη διαλειτουργικότητα των συστημάτων μεταφορών, είτε στην αποσυμφόρηση και αναβάθμιση συγκεκριμένων περιοχών της Αττικής. Τέλος, στοχευμένες παρεμβάσεις περιορισμένης κλίμακας έχουν πραγματοποιηθεί στους επιβατικούς λιμένες της Περιφέρειας. Σε ότι αφορά στις λιμενικές υποδομές, κρίθηκε αναγκαία η συμπλήρωσή τους για την εξυπηρέτηση κρουαζιερόπλοιων, αλλά και την αντιμετώπιση της διαχείρισης των αυξημένων ροών των επισκεπτών στον Πειραιά και την Αθήνα. Σε αυτό συνεισφέρει και η επέκταση του δικτύου του Τραμ ενώ αναγκαία είναι και η ενίσχυση του δικτύου του Μετρό, που θα υλοποιηθεί μέσω Τομεακών Παρεμβάσεων. Συνολικός προϋπολογισμός 104.277.573,00 ευρώ (83.422.058,00 ευρώ Κ.Σ και 20.855.515,00 ευρώ εθνική συμμετοχή).

Θ.Σ. 8: Προώθηση της βιώσιμης απασχόλησης υψηλής ποιότητας και υποστήριξη της κινητικότητας των εργαζομένων

Η οικονομική ύφεση προκάλεσε μεγάλη πτώση της απασχόλησης. Την τετραετία 2009-2012 η συνολική απασχόληση υποχώρησε κατά 17,5% περίπου ενώ η μισθωτή απασχόληση πάνω από 19%. Η οικονομική κρίση εξελίχθηκε σταδιακά σε κρίση ρευστότητας και, συνακόλουθα, φερεγγυότητας των ΜΜΕ και των νοικοκυριών και εντέλει σε κοινωνική κρίση, με έκδηλα φαινόμενα φτώχειας και οικονομικής ένδειας. Η μείωση των θέσεων απασχόλησης ήταν κατά 4 φορές μεγαλύτερη στο δευτερογενή από ότι στον τριτογενή τομέα της Περιφέρειας (ΠΕΠ_Αττικής, 2021). Οι ανάγκες δημιουργίας νέων και βιώσιμων θέσεων απασχόλησης στην Περιφέρεια ήταν

μεγάλες, επιτακτικές και πρόδηλες. Συνολικός προϋπολογισμός 3.000.000,00 ευρώ (2.400.000,00 ευρώ Κ.Σ και 600.000,00 ευρώ εθνική συμμετοχή).

Θ.Σ. 9: Προώθηση της κοινωνικής ένταξης και καταπολέμηση της φτώχειας και οποιωνδήποτε διακρίσεων

Η κοινωνική συνοχή στην Περιφέρεια Αττικής έχει διαταραχθεί σημαντικά ως αποτέλεσμα της παρατεταμένης οικονομικής κρίσης, η οποία επέφερε σοβαρές κοινωνικές συνέπειες. Η ραγδαία αύξηση της μακροχρόνιας ανεργίας και των ποσοστών φτώχειας κατατάσσει την Περιφέρεια μεταξύ των περιοχών με ιδιαίτερα υψηλό κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού και διεύρυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων. Επιπλέον, η παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών χωρίς νόμιμη άδεια διαμονής έχει συντελέσει στην ενίσχυση φαινομένων αδήλωτης εργασίας, ενώ παράλληλα δημιουργεί προκλήσεις στον τομέα της δημόσιας υγείας και ευνοεί την εμφάνιση περιοχών έντονης αστικής υποβάθμισης. Η κρίση επιτάθηκε περαιτέρω από τα περιοριστικά μέτρα που εφαρμόστηκαν για την αναχαίτιση της πανδημίας COVID-19, όπως η αναστολή οικονομικών δραστηριοτήτων και οι περιορισμοί στην κινητικότητα του πληθυσμού, οι οποίοι επηρέασαν αρνητικά την απασχόληση, τις συνθήκες διαβίωσης των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και τη λειτουργικότητα των κοινωνικών δομών, που ήρθαν αντιμέτωπες με αυξημένες ανάγκες και ζήτηση υπηρεσιών. Στο πλαίσιο αυτό, πρωταρχικός στρατηγικός στόχος παρέμεινε η ενίσχυση της απασχόλησης και η προώθηση όσο το δυνατόν περισσότερων ατόμων από ευπαθείς ομάδες στην αγορά εργασίας (ΠΕΠ_Αττικής, 2021). Συνολικός προϋπολογισμός 359.806.143,00 ευρώ (287.844.914,00 ευρώ Κ.Σ και 71.961.229,00 ευρώ εθνική συμμετοχή).

Θ.Σ. 10: Επένδυση στην Εκπαίδευση, Κατάρτιση και Επαγγελματική Κατάρτιση για την απόκτηση δεξιοτήτων και τη Διά Βίου Μάθηση

Η Περιφέρεια Αττικής χαρακτηρίζεται από υψηλή συγκέντρωση φοιτητικού πληθυσμού τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το υψηλό μορφωτικό επίπεδο που απορρέει από την παρουσία σημαντικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων συμβάλλει καθοριστικά στην ανάδειξή της ως της Περιφέρειας με τον μεγαλύτερο αριθμό ερευνητών και επαγγελματιών που δραστηριοποιούνται στον τομέα της Έρευνας και Καινοτομίας.

Αναλογικά με το σύνολο του εργατικού δυναμικού και της απασχόλησης, η Αττική υπερβαίνει τόσο τον εθνικό όσο και τον μέσο όρο των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, παρατηρούνται ελλείψεις σε σύγχρονες και επαρκώς εξοπλισμένες εκπαιδευτικές υποδομές, ιδίως σε αστικά τμήματα του κέντρου της Αθήνας και σε περιοχές της Ανατολικής Αττικής. Η αναγκαιότητα δημιουργίας νέων, βιώσιμων και ποιοτικών θέσεων απασχόλησης — στόχος ο οποίος διαπερνά οριζόντια σχεδόν το σύνολο των Θεματικών Στόχων (ΘΣ) — συνδέεται άμεσα με την ανάγκη ενίσχυσης της μετάβασης από την εκπαίδευση στην απασχόληση, τη διεύρυνση της συμμετοχής των ενηλίκων σε δράσεις Διά Βίου Μάθησης, καθώς και την παροχή ευκαιριών για «δεύτερη ευκαιρία» εκπαίδευσης σε άτομα με περιορισμένα τυπικά προσόντα (ΠΕΠ_Αττικής, 2021). Συνολικός προϋπολογισμός 37.000.000,00 ευρώ (29.600.000,00 ευρώ Κ.Σ και 7.400.000,00 ευρώ εθνική συμμετοχή).

Θ.Σ. 11: Ενίσχυση της θεσμικής ικανότητας και αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης

Για την ενίσχυση της θεσμικής επάρκειας και τη βελτίωση της αποδοτικότητας της δημόσιας διοίκησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης, έχουν εντοπιστεί σε εθνικό επίπεδο δύο βασικές κατηγορίες αναγκών. Η πρώτη αφορά οριζόντιες ανάγκες, οι οποίες διαπερνούν ολόκληρο το διοικητικό φάσμα του δημόσιου τομέα και της αυτοδιοίκησης, με έμφαση στη συγκρότηση ενός ενισχυμένου επιτελικού κέντρου διακυβέρνησης, τη λειτουργική αποκέντρωση με ισχυρές περιφερειακές διοικήσεις, την αναβάθμιση των οργανωτικών δομών και διαδικασιών, καθώς και την ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού μέσω κατάλληλης εκπαίδευσης και επιμόρφωσης. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τομεακές ανάγκες, που σχετίζονται με την υλοποίηση μεταρρυθμίσεων σε επιμέρους πολιτικές και διοικητικούς τομείς, όπως είναι η επιχειρηματικότητα, η δημοσιονομική και φορολογική πολιτική, η απονομή δικαιοσύνης, η δημόσια υγεία, η προστασία του περιβάλλοντος, ο τουρισμός, καθώς και η προώθηση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης. Οι ανάγκες αυτές προβλέπεται να καλυφθούν μέσα από παρεμβάσεις συγχρηματοδοτούμενες από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), οι οποίες θα υλοποιηθούν σε τομεακό επίπεδο σε ολόκληρη την επικράτεια. (ΠΕΠ_Αττικής, 2021).

3.3.2 Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα

Για το ΕΠ «**Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία 2014 -2020**», με ημερομηνία αναφοράς την 04 Δεκεμβρίου 2023, εκδόθηκαν 180 Προσκήσεις και εντάχθηκαν 37.008 έργα συνολικού Π/Υ 11.957.881.820,00 ευρώ (9η Αναθεώρηση 2023) (ΕΠΑνΕΚ_2014-2020, 2023), σε οριζόντιες Δράσεις που αφορούν τους τομείς: Επιχειρηματικότητα, Έρευνα και Τεχνολογία, Ενέργεια, Περιβάλλον, ΤΠΕ, Πολιτισμός, Τουρισμός, Κατάρτιση. Το 2022 εξακολούθησε η ανάγκη ενίσχυσης επιχειρήσεων για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της πανδημίας και για την προετοιμασία μιας πράσινης, ψηφιακής και ανθεκτικής ανάκαμψης της οικονομίας, ενώ το διεθνές περιβάλλον κλονίστηκε από την επίθεση στην Ουκρανία, την ενεργειακή κρίση και τις δυσμενείς επιπτώσεις τους στην οικονομία. Οι νέες εντάξεις αφορούσαν κυρίως σε ενίσχυση επιχειρήσεων που επλήγησαν από πανδημία και την επίθεση στην Ουκρανία.

Το ΕΠ «**Υποδομές Μεταφορών, Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη**» συνιστά το βασικό εργαλείο για την επίτευξη των εθνικών στρατηγικών στόχων του ΕΣΠΑ 2014–2020 στους τομείς των μεταφορών και του περιβάλλοντος. Στον τομέα των μεταφορών, δίνεται προτεραιότητα στην υλοποίηση παρεμβάσεων που εντάσσονται στα Διευρωπαϊκά Δίκτυα Μεταφορών, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις του Στρατηγικού Προγράμματος Επενδύσεων Μεταφορών (ΣΠΕΜ), εστιάζοντας κυρίως στη συνέχιση και αναβάθμιση έργων που έχουν ήδη χρηματοδοτηθεί στο πλαίσιο προηγούμενων προγραμματικών περιόδων. Παράλληλα, ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στην ενίσχυση των καθαρών μορφών αστικών και προαστιακών μετακινήσεων, κυρίως στις μητροπολιτικές περιοχές της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, με στόχο την ενίσχυση της χρήσης φιλικών προς το περιβάλλον μέσων μεταφοράς. Αναφορικά με τον τομέα του περιβάλλοντος, οι παρεμβάσεις σχεδιάζονται με γνώμονα τη συμμόρφωση προς το Ευρωπαϊκό Περιβαλλοντικό Κεκτημένο. Η ιεράρχηση των σχετικών αναγκών βασίζεται σε συνδυασμό εθνικών προτεραιοτήτων και στην αποτελεσματική αξιοποίηση των διαθέσιμων χρηματοδοτικών πόρων, επιδιώκοντας τη βέλτιστη περιβαλλοντική διαχείριση και αειφόρο ανάπτυξη (ΕΠ_ΥΜΕΠΕΡΑΑ2014-2020, 2020). Η συνολική Συγχρηματοδοτούμενη Δημόσια Δαπάνη μετά την 5^η Αναθεώρηση του Προγράμματος ανέρχεται σε 4.652.000.000,00

ευρώ (Κ.Σ 3.880.000.000 ευρώ και Εθνική Συμμετοχή ανέρχεται σε 772.000.000 ευρώ).

Το ΕΠ «**Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση**» αποτελεί ένα από τα επτά Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα της Προγραμματικής Περιόδου 2014-2020, με τη συγχρηματοδότηση του ΕΚΤ και της Πρωτοβουλίας για την Απασχόληση των Νέων. Στόχος του είναι η αντιμετώπιση της ανεργίας, με εστίαση στη δημιουργία ποιοτικών δυνατοτήτων εκπαίδευσης, αναβάθμισης δεξιοτήτων και βιώσιμης απασχόλησης για όλους και γνώμονα την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Ο αρχικός Π/Υ ανήλθε 3.088.653.357,00 ευρώ (Κ.Σ 2.442.953.993,00 και εθνική συμμετοχή 645.699.364,00 ευρώ) (ΕΠ_ΑΝΑΔΕΔΒΜ_2014-2020, n.d.). Η στρατηγική του Ε.Π. βρίσκεται σε άμεση συνέργεια με το νέο Εθνικό Αναπτυξιακό Πρότυπο «Ελλάδα 2021», αναφορικά τόσο με τον προσδιορισμό των τομέων που αναμένεται να έχουν σημαντική συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη, όσο και με τις οριζόντιες πολιτικές (ευελιξία στην αγορά εργασίας, επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο και ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής), για την προώθηση ενός υψηλού επιπέδου ποιότητας και βιώσιμης απασχόλησης, τη διασφάλιση επαρκούς και αξιοπρεπούς κοινωνικής προστασίας, την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας, καθώς και τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας. Σύμφωνα με την αιτιολόγηση της 7^{ης} Αναθεώρησης του 2023 και το σχέδιο Δράσης Δαπανών, όπου πραγματοποιήθηκε λαμβάνοντας υπόψη το ποσοστό υπερδέσμευσης και την πορεία υλοποίησης των ενταγμένων πράξεων, ο τελικός συνολικός Π/Υ ανήλθε στο ποσό των 3.314.265.502,00 ευρώ.

Το Ε.Π «**Μεταρρύθμιση Δημόσιου Τομέα**» υλοποιείται μέσω συγχρηματοδοτούμενων δράσεων που επικεντρώνονται στην επίτευξη απτών και μετρήσιμων αποτελεσμάτων. Βασικός του στόχος είναι η ενίσχυση της οργανωτικής, θεσμικής και επιχειρησιακής ικανότητας της δημόσιας διοίκησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης, μέσω του εκσυγχρονισμού της δομής, της οργάνωσης και της λειτουργίας των παρεχόμενων υπηρεσιών, προς όφελος τόσο των πολιτών όσο και του επιχειρηματικού κόσμου. Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται επίσης στην προώθηση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας των δημοσίων υπηρεσιών και την ενίσχυση της αποδοτικότητας και της αποτελεσματικότητας της

διοίκησης. Επιπλέον, το Πρόγραμμα στοχεύει στην αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού του δημοσίου, ενισχύοντας τις δεξιότητες και τις γνώσεις των υπαλλήλων. Αρχικά, το Πρόγραμμα εγκρίθηκε με συνολικό προϋπολογισμό 486.913.888,00 ευρώ (Κ.Σ 377.228.416,00 ευρώ και εθνική συμμετοχή 109.685.472,00 ευρώ) (ΕΠ_ΜΔΤ_2014-2020, n.d.). Μετά την 7^η Αναθεώρηση του Προγράμματος το 2023 ο τελικός συνολικός προϋπολογισμός ανήλθε στο ποσό των 619.852.772,00 ευρώ.

Το **Ε.Π «Τεχνική Βοήθεια 2014-2020»** αποτελεί παρέμβαση οριζόντιου χαρακτήρα, η οποία απευθύνεται στους φορείς και τις δομές διοίκησης, συντονισμού και εφαρμογής του ΕΣΠΑ 2014-2020. Συμπληρώνει τις δράσεις Τεχνικής Βοήθειας που αναλαμβάνονται στο πλαίσιο των Τομεακών και Περιφερειακών ΕΠ, περιλαμβάνοντας τις αναγκαίες οριζόντιες δράσεις για την ενίσχυση και τη διασφάλιση της λειτουργίας των επιτελικών δομών των Υπουργείων και του συστήματος και των δομών διοίκησης, συντονισμού και εφαρμογής του συνόλου των ΕΠ που συγχρηματοδοτούνται από το ΕΤΠΑ, το ΕΚΤ και το Ταμείο Συνοχής και καλύπτουν το σύνολο της ελληνικής επικράτειας (ΕΠ_Τεχνική_Βοήθεια_2014-2020, n.d.). Συνολικός προϋπολογισμός 401.870.438,00 ευρώ (Κ.Σ 317.612.097,00 ευρώ και εθνική συμμετοχή 84.258.341,00 ευρώ).

Το **Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2014-2020** καλύπτει όλη την επικράτεια της Ελλάδας. Για την οριοθέτησή των αγροτικών περιοχών χρησιμοποιήθηκε η «Τυπολογία αγροτικών – αστικών περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2010», η οποία αποτελεί προσαρμογή προγενέστερης μεθοδολογίας του ΟΟΣΑ. Σύμφωνα με τη χρησιμοποιούμενη μεθοδολογία ως «αγροτικές περιοχές» χαρακτηρίζονται οι ενδιάμεσες και κυρίως αγροτικές περιοχές. Επισημαίνεται ότι, στις Περιφέρειες Αττικής και Θεσσαλονίκης, που χαρακτηρίζονται ως αστικές περιοχές, υπάρχουν αγροτικές περιοχές με σημαντική πρωτογενή παραγωγή, οι οποίες είναι επιλέξιμες για ορισμένες παρεμβάσεις του ΠΑΑ 2014-2020. Το Πρόγραμμα επικεντρώνεται στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και παραγωγικότητας του πρωτογενούς τομέα, την αναβάθμιση ανθρώπινου δυναμικού και επιχειρηματικότητας, την προστασία του περιβάλλοντος και αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, την ανάπτυξη αγροτικών περιοχών και βελτίωση ποιότητας ζωής και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης και μείωσης της φτώχειας (ΠΑΑ_2014-2020, n.d.). Ο συνολικός προϋπολογισμός ήταν αρχικά

3.129.208.090,00 ευρώ και μετά την 12^η Τροποποίηση του Προγράμματος ανήλθε στο ποσό των 6.511.852.705,00 ευρώ (συνολική συνεισφορά ΕΓΤΑΑ και ΕΥΡΗ).

Το **Ε.Π «Αλιείας και Θάλασσας 2014-2020»** αποτελεί τον κύριο χρηματοδοτικό μηχανισμό της Ελλάδας για την υλοποίηση της Κοινής Αλιευτικής Πολιτικής και της Ολοκληρωμένης Θαλάσσιας Πολιτικής της ΕΕ. Χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ) και εθνικούς πόρους. Ως κύριου στόχους έχει τη βιώσιμη διαχείριση των θαλάσσιων πόρων (προστασία και αποκατάσταση της θαλάσσιας βιοποικιλότητας και οικοσυστημάτων), την ανταγωνιστικότητα και καινοτομία στους τομείς της υδατοκαλλιέργειας και μεταποίησης μέσω παραγωγικών επενδύσεων και την ανάπτυξη των αλιευτικών περιοχών (προώθηση απασχόλησης και εδαφικής συνοχής). Η συνεισφορά του ΕΤΘΑ μετά την 8^η Τροποποίηση του Προγράμματος το 2023 (ΕΠΑΛΘ_2014-2020, n.d.), ανήλθε στο ποσό των 379.745.523,00 ευρώ με εθνική συμμετοχή 129.347.117,00 ευρώ.

3.3.3 Απορρόφηση των ενισχύσεων

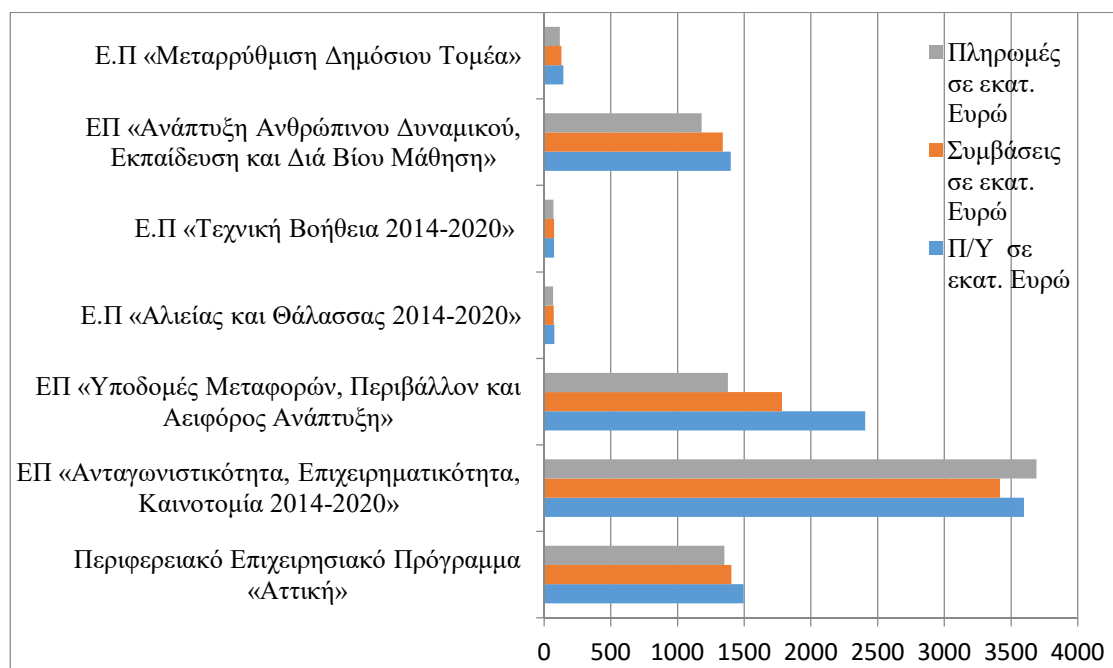
Η παρούσα ενότητα εξετάζει και αναλύει την πορεία απορρόφησης των κοινοτικών ενισχύσεων από κοινοτικούς πόρους μέσω ΕΣΠΑ κατά την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020 στο Περιφερειακό Πρόγραμμα της Περιφέρειας Αττικής, αλλά και στα Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα, αναδεικνύοντας τα ποσοτικά δεδομένα (προϋπολογισμός, συμβάσεις, πληρωμές) ανά Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, Θεματικούς Στόχους και Ταμεία χρηματοδότησης.

Τα στοιχεία για την Περιφέρεια Αττικής, σύμφωνα με τον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων (ΑΝΑΠΤΥΞΗ.gov.gr, n.d.), είναι τα εξής:

Στο Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αττική», με τελικό προϋπολογισμό 1.495.924.394€, συμβασιοποιήθηκε συνολικό ποσό 1.402.601.515€ και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 1.351.509.321€. Στο ΕΠ «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία 2014-2020», συμβασιοποιήθηκε ποσό 3.416.280.624€ από προϋπολογισμό 3.597.849.437€ και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 3.690.891.615€. Στο ΕΠ «Υποδομές Μεταφορών, Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη», με τελικό προϋπολογισμό 2.408.026.314€, συμβασιοποιήθηκε

συνολικό ποσό 1.781.809.501€ και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 1.376.566.184€. Στο Ε.Π «Αλιείας και Θάλασσας 2014-2020», με Π/Υ 77.335.345€, συμβασιοποιήθηκε συνολικό ποσό 73.251.035 € και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 68.094.448€. Στο Ε.Π «Τεχνική Βοήθεια 2014-2020», με Π/Υ 74.630.016€, συμβασιοποιήθηκε συνολικό ποσό 74.345.013 € και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 69.177.591€. Στο ΕΠ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», με τελικό προϋπολογισμό 1.399.308.168€, συμβασιοποιήθηκε συνολικό ποσό 1.337.623.232€ και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 1.180.212.630€. Στο Ε.Π «Μεταρρύθμιση Δημόσιου Τομέα», με Π/Υ 143.164.631€, συμβασιοποιήθηκε συνολικό ποσό 129.322.099 € και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 118.280.951€.

Για την καλύτερη κατανόηση των παραπάνω στοιχείων, ακολουθεί η σχηματική απεικόνισή τους στο κάτωθι Διάγραμμα, όπου στον κάθετο άξονα αναγράφονται τα Επιχειρησιακά Προγράμματα και στον οριζόντιο άξονα τα ποσά υπολογισμένα σε εκατομμύρια ευρώ.

Διάγραμμα 8. Ποσοτικά στοιχεία ανά Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Π.Π 2014-2020 ¹³

¹³ Πηγή: Επίσημος διαδικτυακός τόπος του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων ANAΠTYΞH.gov.gr διαθέσιμος στο: <https://anaptyxi.gov.gr/el-gr/>

Στη συνέχεια ακολουθεί Πίνακας στον οποίο εμφανίζονται τα ποσοτικά στοιχεία (προϋπολογισμός, συμβάσεις, πληρωμές) ανά **Θεματικό Στόχο** κατά την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020 ως εξής:

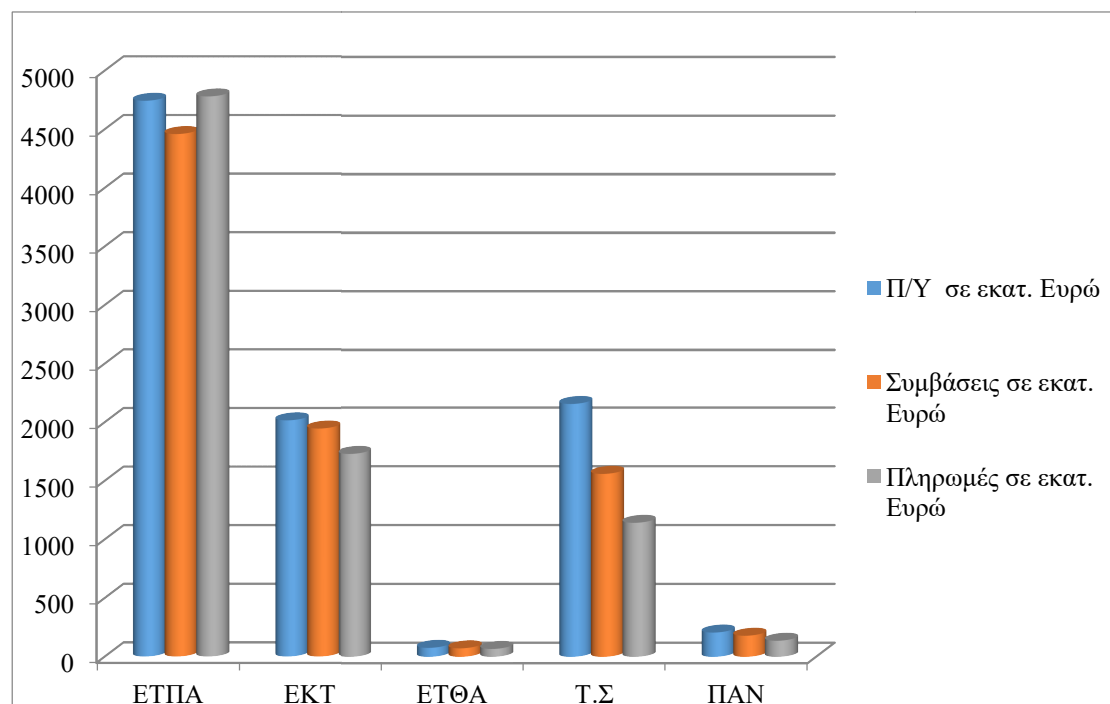
ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΟΣ	Π/Υ €	ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ €	ΠΛΗΡΩΜΕΣ €
Έρευνα, Τεχνολογία και Καινοτομία	385.385.360	374.331.286	364.078.159
Τεχν. Πληρ. Επικ. (ΤΠΕ)	161.832.335	155.535.556	137.997.301
Ανταγωνιστικότητα (ΜΜΕ)	2.220.028.821	2.148.389.634	2.519.576.854
Οικονομία Χαμηλών Ρύπων	1.126.292.699	1.010.860.644	794.236.061
Κλιματική Αλλαγή- Πρόληψη	276.571.622	242.526.182	170.141.105
Προστασία Περιβάλλοντος	1.385.394.819	819.530.823	743.732.787
Βιώσιμες Μεταφορές	465.802.833	421.692.012	380.886.032
Απασχόληση	704.479.387	662.029.111	579.550.645
Κοινωνική Ένταξη	739.578.161	709.880.504	624.916.440
Εκπαίδευση Δια Βίου Μάθηση	790.163.468	768.718.690	683.054.636
Μεταρρύθμιση Δημόσιας Διοίκησης	44.184.739	33.845.908	30.710.381
ReactEU	706.611.229	693.090.326	681.467.647
Χωρίς Θεματικό Στόχο (Τεχνική Βοήθεια)	189.912.836	174.802.348	144.384.693
ΣΥΝΟΛΟ	9.196.238.309	8.215.233.024	7.854.732.741

Πίνακας 4. Ποσοτικά στοιχεία ανά Θ.Σ για την Π.Π 2014-2020¹⁴

¹⁴ Πηγή: Τα στοιχεία αντλήθηκαν και επεξεργάστηκαν από τον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων ΑΝΑΠΤΥΞΗ.gov.gr διαθέσιμος στο: <https://anaptyxi.gov.gr/el-gr/>

Όσον αφορά στα **Ταμεία χρηματοδότησης**, ο Π/Υ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) ανέρχεται στο ποσό των 4.743.337.098€, οι συμβάσεις στα 4.458.510.595€ και οι πληρωμές στα 4.780.461.422€, ο Π/Υ του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ) στα 2.016.054.411€, οι συμβάσεις στα 1.946.116.837€ και οι πληρωμές στα 1.727.369.265€, του Ευρωπαϊκού Ταμείου Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ) ο Π/Υ στα 77.335.345€, οι συμβάσεις στα 73.251.035€ και οι πληρωμές 68.094.448€, του Ταμείου Συνοχής (ΤΣ) Π/Υ 2.152.032.652€, οι συμβάσεις 1.557.094.808€ και οι πληρωμές 1.141.296.037€ και τέλος ο προϋπολογισμός για την Πρωτοβουλία για την Απασχόληση των Νέων (ΠΑΝ) 207.478.801€, οι συμβάσεις 180.259.745€ και πληρωμές 137.511.568€.

Στο παρακάτω Διάγραμμα παρουσιάζεται η κατανομή τους (προϋπολογισμός, συμβάσεις, πληρωμές) ανά Ταμείο Χρηματοδότησης για την Περιφέρεια Αττικής υπολογισμένα σε εκατομμύρια ευρώ ως εξής:

Διάγραμμα 9. Κατανομή πόρων ανά Ταμείο Χρηματοδότησης για την Περιφέρεια Αττικής¹⁵

¹⁵ Πηγή: Τα στοιχεία αντλήθηκαν και επεξεργάστηκαν από τον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων [ANAPTYXI.gov.gr](https://anaptyxi.gov.gr/el-gr/) διαθέσιμος στο: <https://anaptyxi.gov.gr/el-gr/>

3.4 Η νέα Προγραμματική Περίοδος ΕΣΠΑ 2021-2027

3.4.1 Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αττική»

Την 29/8/2022 εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Πρόγραμμα «Αττική» για στήριξη από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+ στο πλαίσιο του στόχου «Επενδύσεις στην απασχόληση και την ανάπτυξη» για την περιφέρεια Αττικής στην Ελλάδα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2022). Ο προϋπολογισμός του Προγράμματος ξεπέρασε συνολικά το 1,6 δις και συγκεκριμένα με συνολική δημόσια δαπάνη ύψους **1.616.995.496,00 ευρώ**, εκ των οποίων το ποσό των 808.497.748,00 ευρώ είναι η συμμετοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και 808.497.748,00 ευρώ είναι η Εθνική συμμετοχή¹⁶. Παρακάτω παρουσιάζονται οι κύριες αναπτυξιακές προκλήσεις και παρεμβάσεις ανά Στόχο Πολιτικής για την Περιφέρεια Αττικής την Προγραμματική Περίοδο 2021-2027:

Σ.Π 1 Μια πιο ανταγωνιστική και έξυπνη Ευρώπη

Ο Στόχος αυτός περιλαμβάνει την προώθηση της καινοτομίας, της επιχειρηματικότητας, της ψηφιακής μετάβασης, της βελτίωσης δεξιοτήτων και της έξυπνης εξειδίκευσης. Η Αττική αποτελεί κόμβος παραδοσιακών και νέων υποδομών έρευνας και καινοτομίας. Στην Περιφέρεια εδρεύει σημαντικός αριθμός ΑΕΙ και Ερευνητικών κέντρων, το 79% των εποπτευόμενων από την Γενική Γραμματεία Έρευνας και Καινοτομίας ερευνητικών/ τεχνολογικών φορέων και το 78% των λοιπών δημόσιων ερευνητικών φορέων της χώρας (Περιφέρεια Αττικής, 2021). Η Αττική, διαθέτει τις πιο σημαντικές υποδομές ΤΠΕ στη χώρα και συγκέντρωση σημαντικού επιστημονικού/τεχνικού ανθρώπινου κεφαλαίου, απαραίτητες συνθήκες για την επιτάχυνση του ψηφιακού μετασχηματισμού. Η κρίση της πανδημίας COVID-19 ανέδειξε την καθοριστική συμβολή των εφαρμογών ΤΠΕ στη λειτουργία του κράτους, της οικονομίας και της κοινωνικής στήριξης, οπότε η ανάγκη του ψηφιακού μετασχηματισμού με παρεμβάσεις προώθησης υπηρεσιών προς πολίτες και επιχειρήσεις είναι απολύτως αναγκαίες. Ο προϋπολογισμός του Σ.Π 1 είναι 205,4

¹⁶ Σχέδιο Αξιολόγησης Προγράμματος «Αττική» 2021-2027

εκατομμύρια (ΠΕΠ_Αττικής_2021-2027, n.d.), για ενίσχυση των επιχειρήσεων για την ενσωμάτωση τεχνολογιών που προάγουν τον ψηφιακό μετασχηματισμό (τηλεργασία, πλατφόρμες, βάσεις δεδομένων, ηλεκτρονικό εμπόριο κλπ), τη στήριξη των υφιστάμενων και δημιουργία νέων ερευνητικών υποδομών, την ενίσχυση παραγωγικών επενδύσεων με έμφαση στους Τομείς Περιφερειακής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης και τον ψηφιακό μετασχηματισμό (στον τομέα της Υγείας, ΟΤΑ, επιστημονικών φορέων).

Σ.Π 2 Μια πιο πράσινη, χωρίς αποκλεισμούς και ανθεκτική Ευρώπη

Αφορά την ενίσχυση της κυκλικής οικονομίας, της ενεργειακής αποδοτικότητας, της χρήσης ΑΠΕ, της αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής και της βιώσιμης αστικής κινητικότητας. Η Περιφέρεια Αττικής, ως συνέπεια της κλιματικής αλλαγής, αντιμετωπίζει την αύξηση της συχνότητας ακραίων καιρικών φαινομένων με σοβαρούς περιβαλλοντικούς κινδύνους, εκτεταμένες καταστροφές και συχνά απώλειες σε ανθρώπινες ζωές. Η κλιματική αλλαγή αποτελεί πρόσθετη απειλή και για τη βιοποικιλότητα. Στον τομέα της ενέργειας, η Αττική διακρίνεται από ένα ιδιαίτερα γερασμένο κτιριακό απόθεμα με υψηλές απώλειες ενέργειας, όπως και από αστικές λειτουργίες υψηλής κατανάλωσης, λόγω και του μεγέθους της μητρόπολης της Αθήνας. Επιπλέον, προωθείται η υιοθέτηση νέων-έξυπνων τεχνολογιών με έμφαση στην εξοικονόμηση ενέργειας στις αστικές λειτουργίες. Σε σχέση με τους υδάτινους πόρους, τα υπόγεια αποθέματα νερού στην Αττική δέχονται φυσικό εμπλουτισμό στους ορεινούς όγκους και είναι καλής ποιότητας, υφίστανται όμως υποβάθμιση λόγω ρύπανσης από την αστικοποίηση (ΠΕΠ_Αττικής_2021-2027, n.d.). Μέσω εκσυγχρονισμού δικτύων ύδρευσης με αξιοποίηση νέων τεχνολογιών, μέσω δράσεων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των πολιτών και με εφαρμογή νέων συστημάτων μπορεί να επιτευχθεί η βιώσιμη διαχείρισή τους. Ο συνολικός προϋπολογισμός του Σ.Π 2 είναι 331,6 εκατομμύρια, με 318,1 εκ. για δράσεις ενεργειακής αναβάθμισης, παρεμβάσεις διαχείρισης υγρών αποβλήτων, εκσυγχρονισμού δικτύων ύδρευσης, ολοκλήρωση αντιπλημμυρικών παρεμβάσεων, ανακύκλωσης, εξοπλισμού πολιτικής προστασίας και 13,5 εκ. για δράσεις προώθησης ηλεκτροκίνησης, ενίσχυσης υποδομών εναλλακτικών καυσίμων, πράσινων υποδομών και δίκτυα ήπιας κυκλοφορίας και υποδομές τραμ.

Σ.Π 3 Μια πιο διασυνδεδεμένη Ευρώπη

Ο Σ.Π 3 αφορά στη βελτίωση των μεταφορών και της ψηφιακής συνδεσιμότητας, με στόχο την άρση του γεωγραφικού και τεχνολογικού αποκλεισμού. Ο ρόλος της Περιφέρειας Αττικής αποτελεί σημαντικό ρόλο στο εθνικό σύστημα μεταφορών και στους διευρωπαϊκούς άξονες και παράλληλα μέσω του λιμένος Πειραιά διαφαίνονται αναπτυξιακές ευκαιρίες για τον τουρισμό. Η Αττική περιλαμβάνει ένα ιδιαίτερα αξιόλογο οδικό δίκτυο με σύγχρονες υποδομές, συγκοινωνίες σταθερής τροχιάς που συνεχώς επεκτείνονται κι ένα εκτεταμένο δίκτυο λοιπών μέσων (ΠΕΠ_Αττικής_2021-2027, n.d.). Βασική επιλογή αποτελεί η διαμόρφωση ενός πλαισίου παρεμβάσεων για την ενίσχυση της οδικής ασφάλειας, όπως και η αποσυμφόρηση των συνδέσεων του λεκανοπεδίου με τις γύρω περιοχές και τον ΠΑΘΕ. Παράλληλα, περιλαμβάνει παρεμβάσεις γεωμετρικών χαρακτηριστικών και άρσης επικινδυνότητας επαρχιακών οδών, κατασκευή επιπρόσθετων ανισόπεδων κόμβων, ολοκλήρωση των διασυνδέσεων με Π.Ε.Ο. Αθηνών – Κορίνθου, έργα αύξησης οδικής ασφάλειας σε κεντρικούς οδικούς άξονες του αστικού ιστού, υλοποίηση πολλαπλών πρότυπων οδικών διαβάσεων σε σημεία υψηλής επικινδυνότητας εντός αστικού ιστού. Ο συνολικός προϋπολογισμός του Σ.Π 3 είναι 124,9 εκατομμύρια, για την ολοκλήρωση των έργων επέκτασής του Λιμένος Πειραιά, παρεμβάσεις αύξησης των επιπέδων οδικής ασφάλειας, την υλοποίηση έργων περιφερειακής, επαρχιακής και διαδημοτικής οδοποιίας, αναβάθμιση περιφερειακών λιμένων Αττικής.

Σ.Π 4 Μια πιο κοινωνική και χωρίς αποκλεισμούς Ευρώπη

Αυτός ο Στόχος Πολιτικής αναφέρεται στην ενίσχυση της απασχόλησης, της εκπαίδευσης, της κατάρτισης, της κοινωνικής ένταξης, της ισότητας και της πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας και φροντίδας. Η Περιφέρεια Αττικής συγκεντρώνει υψηλό ποσοστό πληθυσμού, οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, επηρεάζοντας καθοριστικά τη κοινωνική συνοχή και τη κοινωνική ένταξη μεγάλου τμήματος του πληθυσμού της χώρας (ΠΕΠ_Αττικής_2021-2027, n.d.). Ο συνολικός προϋπολογισμός του Σ.Π 4 είναι 646,7 εκατομμύρια, με 237,1 εκ. για την κατασκευή και αναβάθμιση υποδομών προσχολικής πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τον εκσυγχρονισμό υποδομών επαγγελματικής εκπαίδευσης,

αναβάθμισης εξοπλισμού στα ΑΕΙ της Περιφέρειας, δράσεις βελτίωσης προσβασιμότητας σε Κοινωνικές δομές των Δήμων και στα ΑΕΙ της Περιφέρειας, την ανάπτυξη υποδομών υγείας και αναβάθμιση εξοπλισμού υγειονομικής περίθαλψης και αναβάθμιση υποδομών πολιτισμού, αθλητισμού και τουρισμού. Ο προϋπολογισμός των 409,6 εκ. έχει κατανεμηθεί για εμβληματικές δράσεις συνέχισης και ενίσχυσης των παρεμβάσεων της προηγούμενης ΠΠ 2014-2020, ενίσχυσης της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας, της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας, της προώθησης προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, της ισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση, ολοκληρωμένες δράσεις κοινωνικοοικονομικής ένταξης υπηκόων τρίτων χωρών, αλλά και του μηχανισμού για την πρόληψη και μακροχρόνια φροντίδα υγείας.

Σ.Π 5 Μια Ευρώπη πιο κοντά στους πολίτες

Αναφέρεται στην προώθηση της βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης μέσω ολοκληρωμένων χωρικών και τοπικών στρατηγικών (π.χ. ΟΧΕ, LEADER κλπ). Στην Π.Π. 2021-2027, πυρήνας του χωρικού σχεδιασμού στην Αττική είναι η εκ νέου ενίσχυση της κοινωνικής και οικονομικής συνοχής της αστικής μητροπολιτικής περιοχής με την συνέχιση των τεσσάρων ΟΧΕ-BAA που υλοποιούνται στο Πολεοδομικό Συγκρότημα Αθήνας-Πειραιά. Η Περιφέρεια Αττικής φιλοξενεί μοναδικά μνημεία παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς και εκτενείς πολιτιστικές υποδομές, οι οποίες διαμορφώνουν ευνοϊκές προϋποθέσεις για την προσέλκυση επισκεπτών που ενδιαφέρονται για εναλλακτικές μορφές θεματικού τουρισμού. Ωστόσο, όσον αφορά τα νησιά της Αττικής, παρά την ύπαρξη σημαντικών τουριστικών πόλων έλξης, η τουριστική δραστηριότητα παρουσιάζει καθυστερήσεις και αδυναμίες, ιδίως σε επίπεδο οργάνωσης του τουριστικού προϊόντος. Επιπλέον, παρά τη γεωγραφική τους εγγύτητα με την ηπειρωτική Αττική, τα νησιά αντιμετωπίζουν δυσκολίες συνδεσιμότητας, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά την τουριστική τους ανάπτυξη (Περιφέρεια Αττικής, 2021). Ο συνολικός προϋπολογισμός του Σ.Π 5 είναι 289,7 εκατομμύρια, για την συνέχιση υλοποίησης των εγκεκριμένων ΟΧΕ/BAA Δήμου Αθηναίων, Πειραιά, Δυτικής και Νότιας Αθήνας, την προώθηση νέων Ολοκληρωμένων Χωρικών Επεμβάσεων σε χωρικές ενότητες της Αττικής με ειδικά

χαρακτηριστικά και ανάγκες (Τουρισμός, Πολιτισμός, Περιβάλλον) και Ολοκληρωμένες Χωρικές Παρεμβάσεις στο νησιωτικό σύμπλεγμα της Αττικής, καθώς και στην ανάδειξη και αξιοποίηση του Αδριάνειου Υδραγωγείου.

Τέλος, ο προϋπολογισμός για την Τεχνική Βοήθεια (Ενημέρωση και επικοινωνία, Προετοιμασία, υλοποίηση, παρακολούθηση, έλεγχος, Αξιολόγηση, μελέτες, συλλογής δεδομένων και ενίσχυση της ικανότητας των αρχών, των δικαιούχων και των εταίρων) είναι 18,6 εκατομμύρια ευρώ.

Τα Έργα Στρατηγικής Σημασίας του Προγράμματος «Αττική» αποτελούν: α) Στον Στόχο Πολιτικής 4, το ‘Παραολυμπιακό Αθλητικό Κέντρο Ραφήνας-Πικερμίου’, με συγχρηματοδοτούμενη δημόσια δαπάνη 65.000.000,00 ευρώ και διάρκεια υλοποίησης 42 μήνες, β) Στον Στόχο Πολιτικής 3, η «Βελτίωση της Οδικής Ασφάλειας της Λεωφόρου Κηφισού» με την ανακατασκευή της κεντρικής νησίδας, με συγχρηματοδοτούμενη δημόσια δαπάνη 18.000.000,00 ευρώ και διάρκεια υλοποίησης 12 μήνες, γ) Στον Στόχο Πολιτικής 2, ‘Ποδηλατικός Άξονας Φαληρικός Όρμος-Κηφισιά-Βόρειο Τμήμα (Γκάζι Κηφισιά), με συγχρηματοδοτούμενη δημόσια δαπάνη 12.000.000 ευρώ και διάρκεια υλοποίησης 24 μήνες, δ) Στον Στόχο Πολιτικής 1, η ‘Αποκατάσταση- Επισκευή και αλλαγή χρήσης Διατηρητέου κτίσματος πρώην Λυσισιατρείου για τη δημιουργία επιχειρηματικότητας και καινοτομίας’, με συγχρηματοδοτούμενη δημόσια δαπάνη 2.500.000,00 ευρώ και διάρκεια υλοποίησης 18 μήνες (ΠΕΠ_Αττικής, n.d.).

3.4.2 Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα

Το **Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα 2021-2027»** αποτελεί μια ολοκληρωμένη παρέμβαση που στοχεύει στην υποστήριξη των παραγωγικών, ανταγωνιστικών και εξωστρεφών τομέων της οικονομίας κατά τη μετάβασή τους προς ένα αναπτυξιακό μοντέλο καθοδηγούμενο από την Οικονομία της Γνώσης. Το πρόγραμμα αποτυπώνει σε σημαντικό βαθμό τις εθνικές αναπτυξιακές προτεραιότητες, εναρμονιζόμενο παράλληλα με τις νέες κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Αποτελεί το βασικό εργαλείο για την υλοποίηση της Εθνικής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης (ΕΣΕΕ), η οποία διασυνδέει την έρευνα και την καινοτομία με την επιχειρηματικότητα,

συμβάλλοντας στην ενίσχυση των εθνικών και περιφερειακών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Η στρατηγική του προγράμματος συμπληρώνει τις παρεμβάσεις του REACT-EU, το οποίο χρηματοδοτεί βραχυπρόθεσμα μέτρα στους τομείς της αγοράς εργασίας, της υγείας και της στήριξης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων μέσω παροχής ρευστότητας και ενίσχυσης της φερεγγυότητας. Επιπλέον, υποστηρίζει επενδύσεις που αφορούν την πράσινη και ψηφιακή μετάβαση, ενώ συνδυάζεται με τον Μηχανισμό Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (RRF), ο οποίος χρηματοδοτεί μεταρρυθμίσεις και μακροχρόνιες επενδύσεις με στόχο τη βελτίωση της παραγωγικότητας και της ανθεκτικότητας της οικονομίας. Το πρόγραμμα διαθέτει χρηματοδοτικό προϋπολογισμό περίπου 3,9 δισεκατομμυρίων ευρώ δημόσιας δαπάνης, εκ των οποίων 3,1 δισεκατομμύρια προέρχονται από κοινοτικούς πόρους των Ταμείων ΕΤΠΑ και ΕΚΤ+. Μέσω αυτών των πόρων, τίθενται προτεραιότητες για την ενδυνάμωση του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας και την ανάπτυξη των αντίστοιχων ανθρώπινων δεξιοτήτων (Ανταγωνιστικότητα2021-2027, n.d.). Η στρατηγική του Προγράμματος «Ανταγωνιστικότητα 2021-2027» οργανώνεται σε τέσσερις βασικούς άξονες επενδύσεων στο πλαίσιο των αντίστοιχων Ταμείων: α) Ενίσχυση Έρευνας και Καινοτομίας, β) Ενίσχυση Επιχειρηματικότητας και Ανταγωνιστικότητας, γ) Βελτίωση Πρόσβασης των Επιχειρήσεων σε Χρηματοδότηση, δ) Ανάπτυξη Ανθρώπινου Κεφαλαίου στο πλαίσιο αναπτυξιακού μετασχηματισμού.

Το **Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή 2021-2027»** αποτελεί Τομεακό Πρόγραμμα της Προγραμματικής Περιόδου 2021-2027 και χρηματοδοτείται μέσω συγχρηματοδότησης από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ+), με συνολικό προϋπολογισμό 4.161.594.204 ευρώ. Στοχεύει στην προώθηση των αρχών του Ευρωπαϊκού Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων και εφαρμόζεται σε όλες τις Περιφέρειες της χώρας. Συγκεκριμένα, το πρόγραμμα εστιάζει: α) στη βελτίωση της πρόσβασης στην απασχόληση για όλους τους άνεργους, με ιδιαίτερη έμφαση στους νέους έως 29 ετών, β) στην ενίσχυση της ισότιμης πρόσβασης σε ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση, κατάρτιση και δια βίου μάθηση, γ) στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης και δ) στη διασφάλιση ίσης πρόσβασης σε ποιοτικές υπηρεσίες υγείας, καθώς και στην αντιμετώπιση της υλικής στέρησης.

Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση των παρεμβάσεων εντάσσονται στο συνολικό αναπτυξιακό όραμα της χώρας, όπως αποτυπώνεται στο Εθνικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης, το ΕΣΠΑ 2021-2027 και το Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. Το πρόγραμμα υποστηρίζει τη μετάβαση της χώρας σε μια νέα αναπτυξιακή φάση μέσω θεμελιωδών οικονομικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τις σχετικές τομεακές Εθνικές Στρατηγικές και το ευρωπαϊκό πλαίσιο πολιτικής (Πρόγραμμα_ΑΔΚΣ, 2020).

Το **Πρόγραμμα “Ψηφιακός Μετασχηματισμός” 2021-2027** συμβάλλει στο όραμα για την Ψηφιακή Ελλάδα και στην προαγωγή του ψηφιακού και οικονομικού μετασχηματισμού της χώρας. Οι βασικοί Άξονες Παρέμβασης είναι η Συνδεσιμότητα, Ψηφιακές Ικανότητες και Δεξιότητες, Ψηφιακός Μετασχηματισμός των Επιχειρήσεων, Ψηφιακές Δημόσιες Υπηρεσίες, Ψηφιακή Καινοτομία και Αξιοποίηση Προηγμένων Τεχνολογιών. Ο συνολικός προϋπολογισμός για όλες τις Περιφέρειες ανέρχεται στο ποσό των **943.004.309 ευρώ** (Πρόγραμμα_ΨηΜετ, n.d.).

Το **Πρόγραμμα «Περιβάλλον και Κλιματική Αλλαγή»** αποτελεί το κύριο Τομεακό Πρόγραμμα του ΕΣΠΑ για την υλοποίηση της αναπτυξιακής στρατηγικής της χώρας στους βασικούς θεματικούς τομείς της Ενέργειας, της Προσαρμογής στην Κλιματική Αλλαγή, το Αστικό περιβάλλον (Αστική αναζωογόνηση, Ατμοσφαιρική ρύπανση, Θόρυβος, Βιώσιμη πολυτροπική αστική μικροκινητικότητα), την Κυκλική Οικονομία/Διαχείριση Αποβλήτων, την Διαχείριση Υδάτων και Λυμάτων και την Προστασία της Βιοποικιλότητας (ΠΕΚΑ_2021-2027, n.d.). Συνολικός προϋπολογισμός **2.224.091.289 ευρώ**.

Το **Πρόγραμμα «Πολιτική Προστασία»** συμβάλλει στη δημιουργία ενός σύγχρονου και αποτελεσματικού μηχανισμού πολιτικής προστασίας που εστιάζει στην πρόληψη, την ετοιμότητα ανταπόκρισης και επέμβασης με στόχο την προστασία της ζωής, της υγείας και της περιουσίας των πολιτών, του περιβάλλοντος, της πολιτιστικής κληρονομιάς, των υποδομών, των υπηρεσιών ζωτικής σημασίας, των υλικών και άυλων αγαθών από φυσικές και τεχνολογικές καταστροφές και λοιπές απειλές συναφούς προέλευσης, που προκαλούν ή ενδέχεται να προκαλέσουν καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης (Πρόγραμμα_ΠολιτικήΠροστασία, n.d.). Έχει συνολικό

προϋπολογισμό ύψους 713,4 εκατ. ευρώ και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ).

Το Πρόγραμμα «Δίκαιη Αναπτυξιακή Μετάβαση» 2021-2027 με συνολικό Π/Υ **1.629.187.543 ευρώ** συγχρηματοδοτείται από το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης και υλοποιείται στο πλαίσιο της πολιτικής για τη συνοχή, παρέχοντας στήριξη σε εκείνες τις περιοχές και τους ανθρώπους που πλήττονται από τις κοινωνικές, εργασιακές, οικονομικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις της μετάβασης. Προτεραιότητες του Προγράμματος (ΕΥ_ΔΑΜ_2021-2027, n.d.) είναι: α) η Ενίσχυση και προώθηση της επιχειρηματικότητας, β) η Ενεργειακή μετάβαση και κλιματική ουδετερότητα, γ) Αναπροσαρμογή χρήσεων γης/ κυκλική οικονομία, δ) Δίκαιη εργασιακή μετάβαση, ε) Ολοκληρωμένες παρεμβάσεις μικρής κλίμακας και στ) Τεχνική Βοήθεια.

Το Πρόγραμμα «Τεχνική Βοήθεια και Υποστήριξη Δικαιούχων» 2021-2027, με προϋπολογισμό **504.394.134,00 ευρώ**, συμβάλλει στην ενίσχυση των δομών συντονισμού, διαχείρισης και επιτελικών δομών των Υπουργείων και του συστήματος σχεδιασμού, διοίκησης και συντονισμού της εφαρμογής του συνόλου των Προγραμμάτων, καθώς και στη στελέχωση αυτών, στην υποστήριξη της υλοποίησης του ΕΣΠΑ μέσω μελετών και δράσεων οριζόντιου χαρακτήρα (Πρόγραμμα_TB, n.d.).

Το Πρόγραμμα Αλιείας, Υδατοκαλλιέργειας και Θάλασσας 2021-2027, έχει ως στόχο να διασφαλίσει ότι οι δραστηριότητες στους τομείς της αλιείας και της υδατοκαλλιέργειας είναι μακροπρόθεσμα βιώσιμες από περιβαλλοντική άποψη και υπόκεινται σε διαχείριση που είναι συμβατή με τους στόχους της επίτευξης οικονομικών και κοινωνικών οφελών, καθώς και οφελών στον τομέα της απασχόλησης. Εξυπηρετεί επίσης την Ολοκληρωμένη Θαλάσσια Πολιτική της ΕΕ, καθώς και σειρά διεθνών και ευρωπαϊκών στρατηγικών και δεσμεύσεων, που θέτουν ευρύτερους στόχους για την βιώσιμη ανάπτυξη, τη βιοποικιλότητα, την πράσινη μετάβαση, και τη θαλάσσια διακυβέρνηση (ΠΑΛΥΘ, n.d.) Συνολικός προϋπολογισμός **519.637.180 ευρώ**.

3.4.3 Εξέλιξη των ενισχύσεων και της απορροφησιμότητας

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της Συνεδρίασης της 3^{ης} Επιτροπής Παρακολούθησης «Αττική» 2021-2027, με ημερομηνία αναφοράς 4/6/2024 και συνολικό προϋπολογισμό 1.616.995.496,00 ευρώ: α) εκδόθηκαν Προσκλήσεις συνολικού προϋπολογισμού 616.857.972,00 ευρώ, από 207.113.334,00 ευρώ τον Ιούνιο του 2023, β) εντάχθηκαν 306 Πράξεις με 669 Υποέργα συνολικού ποσού 440.582.434,00 ευρώ, έναντι 80.717.493,00 ευρώ που είχαν ενταχθεί έως τον Ιούνιο 2023, γ) υπογράφηκαν συμβάσεις συνολικού ποσού 333.812.202,00 ευρώ, από 76.469.499,00 ευρώ τον Ιούνιο 2023 και δ) το ύψος δαπανών έφτασε τα 126.112.716,00 ευρώ, έναντι 26.698.337 ευρώ τον Ιούνιο του 2023. Επομένως, το ποσοστό απορρόφησης τον Ιούνιο του 2024 ήταν 7,8% έναντι 1,65% που είχε φθάσει τον Ιούνιο του 2023. Αναφορικά με τα υπόλοιπα Έργα και Δράσεις από τα Περιφερειακά και Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα, θα αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης μετά το πέρας αυτών, καθώς βρίσκονται σε εξέλιξη, με την ολοκλήρωση του φυσικού και οικονομικού αντικειμένου της κάθε Δράσης ξεχωριστά, αλλά και στο σύνολο τους για την Περιφέρεια Αττικής.

Κεφάλαιο 4^ο

Αξιολόγηση των ενισχύσεων Περιφέρειας Αττικής ανά Προγραμματική Περίοδο

Σε αυτό το Κεφάλαιο αναλύεται η Αξιολόγηση της αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας των ενισχύσεων για την Περιφέρεια Αττική ανά Προγραμματική Περίοδο, μέσα από Σχέδια Αξιολόγησης, Ετήσιες Εκθέσεις υλοποίησης, Αποφάσεις και συμπεράσματα Επιτροπών Παρακολούθησης και περιγράφεται κατά πόσο ήταν αποτελεσματικές και σε ποιο βαθμό επετεύχθησαν οι στόχοι που είχαν τεθεί αρχικώς, σε ποιο βαθμό βελτίωσαν την ποιότητα ζωής των κατοίκων της Περιφέρειας Αττικής, καθώς επίσης και τα προβλήματα που αντιμετωπίστηκαν κατά τα έτη αυτά.

4.1 Αξιολόγηση των ενισχύσεων κατά την Προγραμματική Περίοδο 2000-2006

Η αποτίμηση των αποτελεσμάτων για την Περιφέρεια Αττικής κατά την Προγραμματική Περίοδο 2000-2006, επικεντρώνεται σε βασικούς τομείς όπως στις αστικές συγκοινωνίες, υποδομές στις μεταφορές, την εκπαίδευση και την υγεία, το παραγωγικό περιβάλλον και τις περιβαλλοντικές υποδομές, τους ανθρώπινους πόρους. Οι δύο σημαντικές παρεμβάσεις στο Μέτρο 1.1 «Διασυνδέσεις και συμπληρωματικές υποδομές στις Μεταφορές» (Λεωφόρο Κηφισού και επέκταση του Μετρό), συνέβαλαν στη βελτίωση των κυκλοφοριακών συνθηκών στο πολεοδομικό συγκρότημα Αθήνας-Πειραιά μειώνοντας τις ώρες που απαιτούνται για τις μετακινήσεις των κατοίκων.

Στις θετικές περιβαλλοντικές συνέπειες των εν λόγω έργων συγκαταλέγονται η μείωση των εκπομπών αερίων ρύπων και αερίων του θερμοκηπίου, καθώς και σε ορισμένες περιπτώσεις της ηχορύπανσης που προκαλείται από την κυκλοφορία οχημάτων στον αστικό ιστό. Παράλληλα, παρουσιάστηκε βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης στις μετακινήσεις, οδηγώντας σε περιορισμό της κατανάλωσης καυσίμων. Επιπλέον, αντιμετωπίστηκε ουσιαστικά το χρόνιο πρόβλημα των πλημμυρικών φαινομένων που έπλητταν κατοίκους και επιχειρήσεις στους Δήμους κατά μήκος της Λεωφόρου Κηφισού. Στον τομέα των περιβαλλοντικών υποδομών, τα έργα διακρίθηκαν σε επιμέρους κατηγορίες: διευθέτηση ρεμάτων και των γύρω περιοχών, την κατασκευή έργων για την ενίσχυση της αντιπλημμυρικής προστασίας στην Περιφέρεια Αττικής, καθώς και την κατασκευή/αναβάθμιση υποδομών και εξοπλισμού για την ολοκληρωμένη διαχείριση απορριμμάτων και λυμάτων. Επίσης, προωθήθηκαν σημαντικές βελτιώσεις στις υποδομές ύδρευσης. Ειδικότερα, κατασκευάστηκαν 247 χιλιόμετρα δικτύου ύδρευσης και 158 χιλιόμετρα δικτύου αποχέτευσης, ενώ στον τομέα της διαχείρισης στερεών αποβλήτων αποκαταστάθηκαν πέντε Χώροι Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Αποβλήτων (ΧΑΔΑ) και τέθηκε σε λειτουργία το Εργοστάσιο Ανακύκλωσης. Όσον αφορά τον τομέα της υγείας, οι επενδύσεις επικεντρώθηκαν στην αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών σε πέντε νοσοκομεία και στην κατασκευή νέου νοσοκομείου 300 κλινών. Στην εκπαίδευση, το ΠΕΠ έδωσε έμφαση στη βελτίωση των υποδομών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας

εκπαίδευσης, επιχειρώντας να μετριάσει τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετώπιζε η Περιφέρεια, όπως η παλαιότητα των κτιρίων. Συνολικά ανεγέρθηκαν 385 αίθουσες διδασκαλίας, 25 σχολικές βιβλιοθήκες, 44 εργαστήρια και 16 αίθουσες πολλαπλών χρήσεων, καλύπτοντας σε σημαντικό βαθμό τους στόχους του προγράμματος. Παρ' όλα αυτά, το πρόβλημα της σχολικής στέγης δεν εξαλείφθηκε πλήρως, καθώς περίπου 7% των σχολείων εξακολουθούν να λειτουργούν σε ενοικιαζόμενα κτίρια που δεν ανταποκρίνονται στις σύγχρονες εκπαιδευτικές απαιτήσεις. Αξιοσημείωτη ήταν, επίσης, η συμβολή του ΠΕΠ στην επισκευή 173 σχολείων που είχαν υποστεί ζημιές από τον σεισμό του Σεπτεμβρίου 1999. Ως ιδιαίτερος θετική εκτιμάται και η εφαρμογή δράσεων για την ανάπτυξη και λειτουργία Δομών Κοινωνικής Φροντίδας. Στην Περιφέρεια Αττικής λειτουργούν πάνω από 90 τέτοιες δομές, στις οποίες εργάζονται 317 άτομα – στην πλειονότητά τους γυναίκες – και έχουν υποστηρίξει περίπου 1.817 γυναίκες. Οι δομές αυτές συνέβαλαν σημαντικά και στην αποδέσμευση μελών της οικογένειας από φροντίδα εξαρτημένων ατόμων. Οι παρεχόμενες κοινωνικές υπηρεσίες ενίσχυσαν ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες και έτυχαν ευρείας αποδοχής από τις τοπικές κοινωνίες. Η αξιολόγηση της περιβαλλοντικής διάστασης του ΠΕΠ αναδεικνύει τη συνέργεια και τη συμπληρωματικότητα των σχετικών δράσεων με αντίστοιχες πρωτοβουλίες που χρηματοδοτήθηκαν μέσω άλλων Επιχειρησιακών Προγραμμάτων του ΚΠΣ. Το σύνολο των περιβαλλοντικών παρεμβάσεων του ΚΠΣ ανήλθε σε 328,75 εκατομμύρια ευρώ. Οι παρεμβάσεις που υλοποιήθηκαν – αποσκοπώντας γενικά στη βελτίωση της ποιότητας ζωής και του περιβάλλοντος στην Περιφέρεια – δεν προκάλεσαν σημαντικές αρνητικές περιβαλλοντικές συνέπειες. Ωστόσο, τονίζεται η ανάγκη αποφυγής σωρευτικών επιπτώσεων εξαιτίας του πλήθους των έργων, καθώς και η αυστηρή τήρηση των περιβαλλοντικών όρων που τίθενται κατά την αδειοδότησή τους. Τέλος, στο πλαίσιο της τρίτης Προγραμματικής Περιόδου, πραγματοποιήθηκαν μικρής κλίμακας παρεμβάσεις ολοκληρωμένης αστικής ανάπτυξης σε υποβαθμισμένες περιοχές, με δράσεις στους τομείς υποδομών, ανθρώπινου δυναμικού και τοπικής επιχειρηματικότητας. Παρά την πρόθεση ενεργούς εμπλοκής των ΟΤΑ Α' βαθμού, η εφαρμογή αυτών των ολοκληρωμένων παρεμβάσεων δεν στέφθηκε με πλήρη επιτυχία, καθώς παρουσιάστηκαν σημαντικές καθυστερήσεις. Βασικά αίτια αποτέλεσαν οι αδυναμίες των τελικών δικαιούχων στην ωρίμανση των έργων, αλλά

και η καθυστέρηση στη θεσμοθέτηση του απαραίτητου κανονιστικού πλαισίου, μέσω των σχετικών Κοινών Υπουργικών Αποφάσεων (ΚΥΑ).

Ως σημαντική όμως αξιολογείται η απόκτηση από ένα πλέγμα φορέων εταιρικής «κουλτούρας» και γνώσης διαδικασιών δικτυώσεων και συνεργασιών (ΕΠ_Αττικής_2007-2013, n.d.). Συμπερασματικά, η προγραμματική περίοδος 2000-2006 αποτέλεσε την πρώτη εκτενή φάση εφαρμογής των κοινοτικών πολιτικών συνοχής στην Ελλάδα και στην Περιφέρεια Αττικής, η εφαρμογή των παρεμβάσεων αυτών συνάντησε σημαντικά επιτεύγματα αλλά και πληθώρα προκλήσεων, οι οποίες διαμόρφωσαν το πλαίσιο για τις επόμενες αναπτυξιακές προσπάθειες.

Από τη μία πλευρά, η περίοδος 2000-2006 χαρακτηρίστηκε από τη χρηματοδότηση σημαντικών έργων υποδομών, όπως η αναβάθμιση του οδικού δικτύου, η βελτίωση των συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης, καθώς και η ανάπτυξη κοινωνικών υποδομών (π.χ. σχολεία, νοσοκομεία). Αυτές οι παρεμβάσεις συνέβαλαν στη βελτίωση της ποιότητας ζωής και στη δημιουργία προϋποθέσεων για βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη. Ακόμη, τα προγράμματα στήριξης επιχειρήσεων, κυρίως μικρομεσαίων, συνέβαλαν στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας, προσφέροντας κίνητρα για επενδύσεις, εκσυγχρονισμό και επέκταση δραστηριοτήτων. Παράλληλα, υλοποιήθηκαν προγράμματα κατάρτισης και ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, που στόχευαν στη μείωση της ανεργίας και την αναβάθμιση των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού. Με την υλοποίηση δράσεων κοινωνικής ένταξης και αλληλεγγύης, όπως η υποστήριξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων και η ανάπτυξη υποδομών για κοινωνικές υπηρεσίες, ενισχύθηκε η κοινωνική συνοχή στην Περιφέρεια. Τέλος, η πρώτη φάση εφαρμογής πολιτικών ψηφιακής διακυβέρνησης έθεσε τις βάσεις για την αναβάθμιση των υπηρεσιών προς τους πολίτες και τις επιχειρήσεις, βελτιώνοντας την αποτελεσματικότητα και τη διαφάνεια.

Από την άλλη πλευρά, παρουσιάστηκαν προβλήματα κυρίως με την πολυπλοκότητα των διοικητικών διαδικασιών και του Συστήματος Διαχείρισης και Ελέγχου, όπου σε συνδυασμό με τη χαμηλή εμπειρία στη διαχείριση κοινοτικών πόρων και την υποστελέχωση των αρμόδιων Διαχειριστικών Αρχών, προκλήθηκαν σημαντικές καθυστερήσεις στη διαδικασία αξιολόγησης των προτάσεων και στην υλοποίηση έργων, με αποτέλεσμα τη μείωση της αποδοτικότητας των παρεμβάσεων. Ένας

ακόμη λόγος καθυστέρησης που δημιούργησε πρόβλημα στην απορρόφηση των κονδυλίων, ήταν η αδυναμία των Τελικών Δικαιούχων να υποβάλλουν ολοκληρωμένες προτάσεις, με αποτέλεσμα η έλλειψη ωρίμανσης των μελετών και έργων, να δυσχεραίνουν το ρόλο των στελεχών των Διαχειριστικών Αρχών, όπου έπρεπε πλέον να επιτελέσουν το έργο του συμβούλου υποστήριξης, αντί να εκτελούν τον τυπικό έλεγχο και έγκριση των διαδικασιών. Ακόμη, παρατηρήθηκαν σημαντικές ανισότητες μεταξύ των κεντρικών αστικών περιοχών και των περιφερειακών ή μειονεκτικών ζωνών της Αττικής, με τις δεύτερες να παρουσιάζουν χαμηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης και περιορισμένη πρόσβαση σε χρηματοδοτήσεις. Τέλος, η απουσία ενός συνεκτικού και μακροπρόθεσμου περιφερειακού αναπτυξιακού σχεδίου περιόρισε την αποτελεσματικότητα των πολιτικών, με αποτέλεσμα κάποιες δράσεις να υλοποιούνται αποσπασματικά και χωρίς τη βέλτιστη στοχοθέτηση (ΠΕΠ_Αττικής, 2005).

4.2 Αξιολόγηση των ενισχύσεων κατά την Προγραμματική Περίοδο 2007-2013

Στην παρούσα Ενότητα παρουσιάζονται συνολικά οι Δράσεις ανά Θεματικό Στόχο, καθώς και τα τυχόν προβλήματα που προέκυψαν για την Περιφέρεια Αττικής ως εξής (ΠΕΠ_Αττικής, 2021):

Η ενίσχυση της Έρευνας, Τεχνολογικής Ανάπτυξης και Καινοτομίας υλοποιήθηκε μέσω σειράς δράσεων, όπως η δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών (clusters), η ενίσχυση επιχειρήσεων υψηλής τεχνογνωσίας και οι διμερείς συνεργασίες. Στο πλαίσιο της ενίσχυσης των clusters, εντάχθηκαν 30 επενδυτικά σχέδια με συνολικό προϋπολογισμό 19,2 εκατ. ευρώ, 40 έργα για τη δημιουργία καινοτόμων επιχειρηματικών συστάδων με προϋπολογισμό 10,1 εκατ. ευρώ και 19 ερευνητικές προτάσεις από ερευνητικούς φορείς με συνολικό προϋπολογισμό 22,6 εκατ. ευρώ. Στο πρόγραμμα των «κουπονιών καινοτομίας» συμμετείχαν 118 μικρομεσαίες επιχειρήσεις, ενώ δημιουργήθηκαν 17 νέες καινοτόμες επιχειρήσεις υψηλής τεχνολογίας, με συνολικό προϋπολογισμό 6,3 εκατ. ευρώ. Επίσης, 70 επενδυτικά σχέδια, με προϋπολογισμό 7,2 εκατ. ευρώ, εντάχθηκαν για τη στήριξη νεοφυών επιχειρήσεων και ομάδων ΜΜΕ. Όσον αφορά τη συνεργασία μεταξύ ερευνητικών και παραγωγικών φορέων σε εξειδικευμένους τομείς, εντάχθηκαν 591 σχέδια με

συνολικό προϋπολογισμό 105,1 εκατ. ευρώ. Στο πεδίο των ευρωπαϊκών συνεργασιών εγκρίθηκαν 44 σχέδια (8,7 εκατ. ευρώ), ενώ σε διμερείς συνεργασίες Έρευνας και Τεχνολογίας μεταξύ κρατών εντάχθηκαν 129 έργα με συνολικό κόστος 10,9 εκατ. ευρώ.

Στον τομέα των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ), το ΠΕΠ Αττικής περιέλαβε 332 δημόσια έργα ύψους 409,1 εκατ. ευρώ, τα οποία αφορούσαν κυρίως την ψηφιοποίηση υπηρεσιών του Δημοσίου και την προμήθεια σχετικού εξοπλισμού. Τα περισσότερα έργα είχαν πανελλαδική διάσταση, με το μέρος που αφορά την Αττική να εντάσσεται στο ΠΕΠ της Περιφέρειας. Ωστόσο, σημαντικές καθυστερήσεις παρατηρήθηκαν στον σχεδιασμό και την υλοποίηση των δράσεων. Παράλληλα, εγκρίθηκαν 1.292 επενδυτικά σχέδια κρατικών ενισχύσεων, συνολικού ύψους 73,9 εκατ. ευρώ.

Για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ΜΜΕ, ενισχύθηκαν 7.683 επιχειρήσεις με συνολικές επενδύσεις ύψους 418,5 εκατ. ευρώ, εκ των οποίων οι 880 ήταν νεοσύστατες. Στον τομέα του τουρισμού, και ειδικότερα στον εναλλακτικό και πράσινο τουρισμό, εντάχθηκαν 108 επενδύσεις συνολικού προϋπολογισμού 6,4 εκατ. ευρώ. Επιπλέον, στο πλαίσιο της δράσης «Μεταποίηση στις νέες συνθήκες», εγκρίθηκαν 550 έργα ύψους 48,7 εκατ. ευρώ και 558 επενδύσεις σε δράσεις εξωστρέφειας και ανταγωνιστικότητας (31,9 εκατ. ευρώ). Για την ενίσχυση της ρευστότητας, δημιουργήθηκαν τρία χρηματοδοτικά εργαλεία συνολικής αξίας 441,2 εκατ. ευρώ. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των επιτόπιων ερευνών στο πλαίσιο της συνεχούς αξιολόγησης του προγράμματος, τα επενδυτικά αυτά σχέδια συνέβαλαν θετικά στη δημιουργία θέσεων εργασίας, αν και η οικονομική κρίση επηρέασε την εξέλιξή τους στο δεύτερο μισό της προγραμματικής περιόδου.

Σχετικά με την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή και τη διαχείριση κινδύνων, υλοποιήθηκαν έργα που επικεντρώνονται στην κατασκευή δικτύων απορροής όμβριων υδάτων. Συγκεκριμένα, εντάχθηκαν 27 έργα με συνολικό προϋπολογισμό 215,5 εκατ. ευρώ, με το μήκος των σχετικών αγωγών να ανέρχεται σε 133,8 χλμ. Επιπλέον, 31 έργα εντάχθηκαν στο ΚΘΠ 54, το οποίο αφορά δράσεις προστασίας του περιβάλλοντος και πρόληψης κινδύνων, με συνολικό προϋπολογισμό 31,5 εκατ. ευρώ.

Στον τομέα των βιώσιμων μεταφορών και της αντιμετώπισης προβλημάτων βασικών υποδομών, έχουν ολοκληρωθεί έργα για την επέκταση του προαστιακού σιδηροδρόμου (Συγκοινωνιακό Κέντρο Αχαρνών – Τρεις Γέφυρες), επεκτάσεις μέσων σταθερής τροχιάς (Μετρό, Τραμ) για την εξυπηρέτηση πυκνοκατοικημένων περιοχών, καθώς και βελτιώσεις στους περιφερειακούς οδικούς άξονες που ενισχύουν τη συνδεσιμότητα και οδηγούν στην αποσυμφόρηση συγκεκριμένων περιοχών. Επίσης, πραγματοποιήθηκαν στοχευμένες παρεμβάσεις σε επιβατικούς λιμένες. Συνολικά υλοποιήθηκαν 16 έργα οδικής αναβάθμισης με προϋπολογισμό 100,4 εκατ. ευρώ, καλύπτοντας 116,68 χλμ. δικτύου. Σημαντικά έργα πολυτροπικών μεταφορών περιλαμβάνουν τη δεύτερη φάση του Θριασίου Πεδίου (67 εκατ. ευρώ) και την ολοκλήρωση του Προαστιακού στο τμήμα Συγκοινωνιακό Κέντρο Αχαρνών –Τρεις Γέφυρες (79,8 εκατ. ευρώ). Παρότι το Τραμ διαθέτει εκτεταμένο δίκτυο, η συνδεσιμότητά του με άλλα μέσα παραμένει ελλιπής. Επίσης, εξακολουθούν να υπάρχουν ανάγκες για βελτίωση της οδικής ασφάλειας και μείωση των τροχαίων, καθώς και για αναβάθμιση του οδικού δικτύου σε απομακρυσμένες περιοχές της Περιφέρειας. Τέλος, στον τομέα των λιμενικών υποδομών, απαιτείται περαιτέρω ενίσχυση, ώστε να εξυπηρετούνται οι αυξημένες ανάγκες της κρουαζιέρας και των τουριστικών ροών στον Πειραιά και την Αθήνα.

Συμπερασματικά, η αλλαγή του μακροοικονομικού περιβάλλοντος και η οικονομική κρίση επηρέασε σε σημαντικό βαθμό την υλοποίηση του ΠΕΠ και απαιτήθηκαν δύο ευρείας κλίμακας αναθεωρήσεις για να διασφαλισθεί η απρόσκοπτη υλοποίηση του. Υπήρξαν όμως και άλλοι παράγοντες όπως το αναποτελεσματικό, γραφειοκρατικό και πολύπλοκο σύστημα διαχείρισης και ελέγχου με την πληθώρα των εκχωρήσεων που οδηγούσε σε αδυναμία παρακολούθησης, η απουσία ωριμότητας των έργων και η απουσία ενός συνεπούς σχεδιασμού για τα μεγάλα έργα μεταφορικών υποδομών, η μη-εξοικείωση του συνόλου σχεδόν των τελικών δικαιούχων με τα θέματα κρατικών ενισχύσεων η αδυναμία πληθώρας τελικών δικαιούχων να ωριμάσουν και να δημοπρατήσουν τα έργα τους, η έλλειψη κοινωνικής συναίνεσης για την χωροθέτηση των μεγάλων περιβαλλοντικών υποδομών, η πληθώρα δημιουργίας χρηματοδοτικών εργαλείων με επικαλυπτόμενα προϊόντα, η προκήρυξη πληθώρας δράσεων για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας από διαφορετικούς ενδιαμέσους φορείς χωρίς την

ύπαρξη συντονισμού, η πλημμελής ωρίμανση των έργων ΤΠΕ, η ένταξη πληθώρας έργων ΤΠΕ από φορείς όπως οι Δήμοι που δεν έχουν την γνώση και την ικανότητα να σχεδιάσουν αντίστοιχα έργα σε συνδυασμό με τις μεγάλες καθυστερήσεις που σημειώνονται κατά την διαγωνιστική διαδικασία, λόγω των συνεχών προσφυγών και ως απόρροια του θεσμικού πλαισίου, η αδυναμία των Δήμων να κατανοήσουν την έννοια της Ολοκληρωμένης Αστικής Ανάπτυξης αλλά και η απουσία επικαιροποιημένου χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού.

4.3 Αξιολόγηση αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας των ενισχύσεων κατά την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020

Σύμφωνα με την Αξιολόγηση της αποδοτικότητας και της αποτελεσματικότητας του ΠΕΠ Αττικής, που πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 2020 (ΠΕΠ_Αττικής, 2020), παρουσιάζονται τα κάτωθι στοιχεία ανά Θεματικό Στόχο και Άξονα Προτεραιότητας, με ημερομηνία άντλησης στοιχείων από το Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα την 30/9/2020, ως εξής:

Ενίσχυση της Έρευνας, Τεχνολογικής Ανάπτυξης και Καινοτομίας (Θ.Σ 1)

Η Περιφέρεια Αττικής διαδραματίζει καίριο ρόλο στο εθνικό ερευνητικό οικοσύστημα, καθώς συγκεντρώνει το μεγαλύτερο μέρος των ερευνητικών δραστηριοτήτων, τόσο όσον αφορά στους θεσμικούς φορείς όσο και στις σχετικές δαπάνες και στην απασχόληση, καλύπτοντας τόσο τον δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα. Παρά τη συγκέντρωση του υψηλότερου ποσοστού δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων στον τομέα της Έρευνας και Ανάπτυξης (Ε&Α), η Περιφέρεια εξακολουθεί να υπολείπεται των ευρωπαϊκών μέσων όρων. Ειδικότερα, το 2017, οι συνολικές δαπάνες για Ε&Α ανήλθαν σε 1.242,33 εκατομμύρια ευρώ, αντιπροσωπεύοντας το 60,9% της εθνικής δαπάνης, σημειώνοντας αύξηση σε σύγκριση με το 2015 (56,75%). Ο δείκτης που αποτυπώνει τη δαπάνη των επιχειρήσεων για Ε&Α ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Αττική ανήλθε το 2015 σε 0,54%, αυξημένος σε σχέση με το 0,34% του 2011. Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία (2017), ο εν λόγω δείκτης ανήλθε σε 0,88%, υπερβαίνοντας σημαντικά τον στόχο του Επιχειρησιακού Προγράμματος (0,56% έως το 2023). Η υλοποίηση του

Άξονα Προτεραιότητας 1 έχει προχωρήσει αισθητά σε σχέση με την προηγούμενη αξιολόγηση του 2018, με τη συνολική πορεία να χαρακτηρίζεται ως ικανοποιητική.

Ενίσχυση της Πρόσβασης, Χρήσης και Ποιότητας των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (Θ.Σ 2)

Η εξέλιξη της διείσδυσης των τεχνολογιών πληροφορικής στην Περιφέρεια Αττικής αξιολογείται θετικά, όπως αποδεικνύεται από τη συνεχή αύξηση του ποσοστού νοικοκυριών με πρόσβαση σε ευρυζωνικά δίκτυα κατά την περίοδο 2012–2019. Αυτή η άνοδος οφείλεται στον συνδυασμό δημόσιων πολιτικών και ιδιωτικών επενδύσεων. Συγκεκριμένα, η κάλυψη με ευρυζωνικές υποδομές αυξήθηκε από 61% το 2012 σε 74% το 2015 και σε 83% το 2019, με την Αττική να υπερβαίνει διαρκώς τον εθνικό μέσο όρο. Η πρόοδος στον ψηφιακό μετασχηματισμό αποτυπώνεται επίσης στην ψηφιακή αλληλεπίδραση των πολιτών με τις δημόσιες υπηρεσίες, όπου η Περιφέρεια καταλαμβάνει την πρώτη θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών, με ποσοστά 57,3% στη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή και 57% στη χρήση διαδικτύου. Παρά ταύτα, η αξιοποίηση των ψηφιακών δημόσιων υπηρεσιών παραμένει χαμηλότερη από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Στον τομέα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ), μόλις το 39,8% αναφέρει επενδύσεις σε τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ), ενώ μόνο το 14,5% των ετήσιων λειτουργικών δαπανών τους προορίζεται για τέτοιου είδους τεχνολογίες (στοιχεία του 2011). Επιπλέον, το ποσοστό των ΜΜΕ που δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά μέσω διαδικτύου ανέρχεται σε μόλις 5,8%. Ο δείκτης επίδοσης του Άξονα Προτεραιότητας 2, που αφορά το ποσοστό των ΜΜΕ που δέχονται ηλεκτρονικές παραγγελίες προϊόντων ή υπηρεσιών, ξεκίνησε από 5,8% (τιμή 2011), με στόχο να φτάσει στο 15% έως το 2023. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η χρήση ηλεκτρονικών εφαρμογών στις μεταφορές, όπου οι επιβιβάσεις μέσω αυτών μειώθηκαν από 630.951.490 το 2015 σε 606.686.000 το 2018 (πτώση 3,8%), ενώ η εξυπηρέτηση του πληθυσμού μέσω ηλεκτρονικών εφαρμογών ανέρχεται περίπου στο 45% ημερησίως, ποσοστό που ξεπερνά τον στόχο του Επιχειρησιακού Προγράμματος (40%). Παράλληλα, παρατηρείται μείωση στον αριθμό των εκδοθέντων ηλεκτρονικών εισιτηρίων (από 52.851.496 το 2015 σε 41.607.594 το 2018) και στις «έξυπνες κάρτες» (από 3.098.394 σε 2.592.170). Η πρόοδος του Άξονα Προτεραιότητας 2 αξιολογείται συνολικά θετικά, με ιδιαίτερη αποτελεσματικότητα,

και αφορά την ανάπτυξη προϊόντων και υπηρεσιών ΤΠΕ, το ηλεκτρονικό εμπόριο και την ενίσχυση της ζήτησης για ψηφιακές τεχνολογίες.

Ενίσχυση της Ανταγωνιστικότητας των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων (Θ.Σ 3)

Παρά το γεγονός ότι η Αττική αποτελεί μητροπολιτικό κέντρο της Ευρώπης, δεν έχει καταφέρει να αξιοποιήσει επαρκώς τις δυνατότητές της για την προσέλκυση επενδύσεων και την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας. Σύμφωνα με το ΠΕΠ Αττικής 2014–2020, η Αθήνα κατείχε την τελευταία θέση μεταξύ των ευρωπαϊκών πόλεων ως επιχειρηματικός κόμβος, υποχωρώντας από την 32η θέση το 2006 στην 36η το 2010 και 2011. Παρά τις προκλήσεις, η Αττική διατηρεί ισχυρό επιχειρηματικό δυναμισμό, καθώς φιλοξενεί το 35% των ΜΜΕ της χώρας, οι οποίες παράγουν το 67% του εθνικού κύκλου εργασιών και αποτελούν βασική πύλη εξαγωγών. Περίπου το 94% αυτών απασχολεί έως 9 εργαζομένους και έχει ετήσιο κύκλο εργασιών έως 500.000 ευρώ, ενώ το 80% παρουσιάζει χαρακτηριστικά οικογενειακής επιχείρησης. Η πρόοδος υλοποίησης του Άξονα Προτεραιότητας 3 κρίνεται ικανοποιητική, καθώς έχουν ενεργοποιηθεί όλες οι Επενδυτικές Προτεραιότητες και οι αντίστοιχοι δείκτες παρουσιάζουν αξιοσημείωτη βελτίωση σε σύγκριση με την αξιολόγηση του 2018.

Υποστήριξη της μετάβασης προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα σε όλους τους τομείς (Θ.Σ 4)

Σύμφωνα με το Εθνικό Σχέδιο Διαχείρισης Αποβλήτων του 2015, με έτος αναφοράς το 2011, η Περιφέρεια Αττικής παρήγαγε περίπου 3.927.000 τόνους μη επικίνδυνων και 103.000 τόνους επικίνδυνων αποβλήτων, αντιπροσωπεύοντας περίπου το 11% της συνολικής παραγωγής αποβλήτων σε εθνικό επίπεδο. Σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση του Ελληνικού Οργανισμού Ανακύκλωσης για την περίοδο 2015–2016, μέχρι το τέλος του 2016 λειτουργούσαν στην Περιφέρεια 41 μονάδες επεξεργασίας και ανακύκλωσης αποβλήτων. Αυτές περιλάμβαναν μεταξύ άλλων τέσσερα Κέντρα Διαλογής Ανακυκλώσιμων Υλικών (ΚΔΑΥ), δεκαεπτά μονάδες διαχείρισης οχημάτων τέλους κύκλου ζωής, δύο μονάδες ανακύκλωσης ελαστικών, τρεις για απόβλητα ηλεκτρικού και ηλεκτρονικού εξοπλισμού, καθώς και άλλες εξειδικευμένες εγκαταστάσεις για την επεξεργασία αποβλήτων όπως ελαίων, συσσωρευτών και οικοδομικών υλικών.

Στον τομέα των μη επικίνδυνων αποβλήτων, το δίκτυο ανάκτησης υλικών περιλαμβάνει επιχειρήσεις που επεξεργάζονται απορρίμματα με στόχο την παραγωγή εναλλακτικών πρώτων υλών και καυσίμων, εξυπηρετώντας και τη βιομηχανική παραγωγή (όπως η τσιμεντοβιομηχανία και η μεταλλουργία). Σε όλη τη χώρα λειτουργούν συνολικά 150 τέτοιες εγκαταστάσεις, εκ των οποίων επτά βρίσκονται στην Αττική. Οι μονάδες αυτές περιλαμβάνουν τρεις που επικεντρώνονται στην ανακύκλωση υλικών, δύο που αξιοποιούν ενεργειακά τα απορρίμματα, μία για την ανάκτηση οργανικών αποβλήτων και μία για την επεξεργασία βιομηχανικών αποβλήτων. Όσον αφορά τη διαχείριση των επικίνδυνων αποβλήτων, στην Αττική λειτουργούν δώδεκα αδειοδοτημένες μονάδες, ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνονται δύο για προσωρινή αποθήκευση, μία για ανάκτηση μετάλλων, δύο για την επαναδιύλιση πετρελαιοειδών και ελαίων, καθώς και άλλες για ενεργειακή αξιοποίηση και ανακύκλωση. Σημαντική είναι η παρουσία και μιας μονάδας τελικής διάθεσης (XYTEA) που συνδέεται με την αποκατάσταση του Τεχνολογικού Πάρκου Λαυρίου. Η διαχείριση αποβλήτων που προέρχονται από οργανισμούς κοινής ωφέλειας και δημόσιες υπηρεσίες πραγματοποιείται μέσω των υφιστάμενων ΧΥΤΑ. Επιπλέον, οι Περιφερειακές Ενότητες Κεντρικού Τομέα Αθηνών, Ανατολικής Αττικής και Πειραιά συγκαταλέγονται μεταξύ εκείνων που έχουν εκδώσει περισσότερα από 8.000 πιστοποιητικά ενεργειακής απόδοσης κατά την περίοδο 2011–2014. Αξιοσημείωτο είναι ότι το 60% των κτιρίων στο κέντρο της Αθήνας κατασκευάστηκαν πριν το 1960, και πάνω από το 85% αυτών χρειάζονται παρεμβάσεις ενεργειακής αναβάθμισης και αποκατάστασης. Παρόλα αυτά, καθυστερήσεις στην εφαρμογή των σχετικών δράσεων προέκυψαν λόγω εσφαλμένης ενσωμάτωσης ευρωπαϊκής οδηγίας στο εθνικό πλαίσιο. Συνολικά, η πρόοδος του Άξονα Προτεραιότητας 4 κρίνεται ως μη ικανοποιητική.

Πρώθηση της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή, της πρόληψης και της διαχείρισης κινδύνων (Θ.Σ 5)

Στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Αττική 2014–2020», ο δείκτης αποτελέσματος T3251, ο οποίος αποτυπώνει το ποσοστό πληθυσμού που προστατεύεται από πλημμυρικά φαινόμενα, παρακολουθεί την πρόοδο δράσεων που εντάσσονται στον Άξονα Προτεραιότητας 5. Έως τις 30 Σεπτεμβρίου 2020, είχαν

ενταχθεί συνολικά 25 Πράξεις με προϋπολογισμό που υπερβαίνει τα 123 εκατομμύρια ευρώ. Ο δείκτης αποδίδεται σε ποσοστιαία τιμή και δεν έχει αθροιστικό χαρακτήρα. Από τις ενταγμένες πράξεις, τρεις είχαν επιτύχει τους στόχους υλοποίησης έως το τέλος του 2017 και τέσσερις έως το τέλος του 2018. Η στοχοθεσία του προγράμματος προβλέπει την αύξηση του ποσοστού προστατευόμενου πληθυσμού από 79% το 2014 σε 95% έως το 2023. Η συνολική πρόοδος του Άξονα Προτεραιότητας 5 αξιολογείται ως σχετικά ικανοποιητική.

Διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων (Θ.Σ.6)

Στο πλαίσιο του ΠΕΠ Αττικής 2014–2020, η Περιφέρεια Αττικής έθεσε ως στρατηγική προτεραιότητα την υιοθέτηση πολιτικών και την υλοποίηση παρεμβάσεων που προάγουν τη βιώσιμη διαχείριση των αποβλήτων, με στόχο την ορθολογική αξιοποίηση των φυσικών πόρων και την πρόληψη ή αποκατάσταση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Ο Άξονας Προτεραιότητας 6 του εν λόγω Προγράμματος δρα συμπληρωματικά ως προς τις οριζόντιες πολιτικές του τομεακού επιχειρησιακού προγράμματος ΥΜΕΠΕΡΑΑ, ενισχύοντας τη συμμόρφωση της Περιφέρειας με το περιβαλλοντικό κεκτημένο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κυρίως σε ό,τι αφορά την υλοποίηση έργων υποδομής αποχέτευσης και επεξεργασίας λυμάτων. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην ολοκλήρωση των Κέντρων Επεξεργασίας Λυμάτων (ΚΕΛ) για τους οικισμούς Β' και Γ' προτεραιότητας. Η υλοποίηση του περιφερειακού σχεδίου διαχείρισης αποβλήτων αναμένεται να έχει θετικό αντίκτυπο στη δημόσια υγεία και στις τοπικές κοινωνίες. Η εφαρμογή βέλτιστων διαθέσιμων τεχνικών καθώς και η αποκατάσταση των ανενεργών Χώρων Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Αποβλήτων (ΧΑΔΑ) συμβάλλουν στην ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών κινδύνων. Στην Αττική λειτουργούν έντεκα (11) Εγκαταστάσεις Επεξεργασίας Λυμάτων (ΕΕΛ) που εξυπηρετούν οικισμούς διαφορετικής προτεραιότητας: Α' (Αθήνα, Ελευσίνα), Β' (Μέγαρα, Μεταμόρφωση) και Γ' (Κερατέα, Λαύριο, Βίλια, Ερυθρές, Μέθανα, Πόρος). Επιπλέον, είκοσι ένας (21) οικισμοί Γ' Προτεραιότητας προβλέπεται να εξυπηρετούνται από την ΕΕΛ Ψυττάλειας, δέκα (10) οικισμοί από νέες ΕΕΛ, ενώ πέντε (5) ακόμα πρόκειται να συνδεθούν με ήδη υφιστάμενες ή προγραμματισμένες εγκαταστάσεις. Η ΕΕΛ Μαρκοπούλου έχει κατασκευαστεί αλλά

δεν έχει τεθεί ακόμη σε λειτουργία· προορίζεται να εξυπηρετήσει τον οικισμό Μαρκοπούλου (Β΄ Προτεραιότητας), καθώς και τους Κουβαρά, Πόρτο Ράφτη και Καλύβια (Γ΄ Προτεραιότητας). Ελλείψεις παρατηρούνται στην Ανατολική Αττική, όπου εκκρεμεί η κατασκευή έργων υποδομής για πέντε (5) οικισμούς Β΄ και τριάντα έξι (36) οικισμούς Γ΄ Προτεραιότητας.

Τέλος του 2019, η Περιφέρεια, μέσω της Διαχειριστικής Αρχής, ενέκρινε τη δημοπράτηση δύο σημαντικών εργολαβιών προϋπολογισμού περίπου 134 εκατ. ευρώ (χωρίς ΦΠΑ), για την κατασκευή δικτύων αποχέτευσης στους Δήμους Ραφήνας-Πικερμίου και Σπάτων-Αρτέμιδος. Οι εργολαβίες αυτές εντάσσονται στο ευρύτερο έργο με τίτλο «Συλλογή, επεξεργασία λυμάτων Δήμων Ραφήνας – Πικερμίου και Σπάτων – Αρτέμιδος και επαναχρησιμοποίηση – διάθεση επεξεργασμένων εκροών», συνολικού προϋπολογισμού 240 εκατ. ευρώ, με χρηματοδότηση από το Ταμείο Συνοχής.

Όσον αφορά τις νησιωτικές περιοχές, διαπιστώνεται έλλειψη εγκαταστάσεων βιολογικού καθαρισμού στους Δήμους Αίγινας και Αγκιστρίου, ενώ σε στάδιο μελέτης βρίσκονται αντίστοιχες υποδομές στους Δήμους Σπετσών και Ύδρας. Στα Κύθηρα δεν έχει προχωρήσει η ανάπτυξη του σχετικού έργου, ενώ στα Αντικύθηρα κρίνεται μη βιώσιμη η υλοποίηση λόγω μεγέθους. Σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση του Ελληνικού Οργανισμού Ανακύκλωσης 2015-2016, η Περιφέρεια Αττικής διέθετε, στο τέλος του 2016, συνολικά 41 μονάδες επεξεργασίας και ανακύκλωσης αποβλήτων. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται 4 Κέντρα Διαλογής Ανακυκλώσιμων Υλικών (ΚΔΑΥ), 17 μονάδες επεξεργασίας Οχημάτων Τέλους Κύκλου Ζωής, 2 μονάδες ανακύκλωσης ελαστικών, 3 για Απόβλητα Ηλεκτρικού και Ηλεκτρονικού Εξοπλισμού (ΑΗΗΕ), και άλλες μονάδες για λιπαντικά έλαια, συσσωρευτές και απόβλητα εκσκαφών, κατεδαφίσεων και κατασκευών. Σύμφωνα με τη 2η Αναθεώρηση του ΠΕΣΔΑ Αττικής (2015), στις αρχές του ίδιου έτους υπήρχαν 29 ΧΑΔΑ που δεν είχαν αποκατασταθεί, εκ των οποίων οι 25 ήταν ενεργοί και οι 4 ανενεργοί. Οι ΧΑΔΑ σε Κύθηρα, Αντικύθηρα, Ύδρα, Κερατέα και Μέγαρα βρίσκονταν σε διαδικασία αποκατάστασης. Παράλληλα, η Περιφέρεια Αττικής έχει επενδύσει σημαντικά στον τομέα του πολιτισμού, ενισχύοντας την επισκεψιμότητα της περιοχής. Το Μουσείο της Ακρόπολης, κατά την οκταετία λειτουργίας του,

προσέλκυσε περισσότερους από 14 εκατομμύρια επισκέπτες. Από τον Ιούνιο 2016 έως τον Μάιο 2017 υποδέχθηκε περίπου 1,5 εκατ. άτομα, το 76% των οποίων ήταν μεμονωμένοι επισκέπτες. Επίσης, ολοκληρώθηκε η ανακατασκευή του Εθνικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ) μέσω του ΠΕΠ Αττικής 2007–2013, με την επισκεψιμότητα να ανέρχεται σε 1,77 εκατ. άτομα το 2018 και 1,58 εκατ. το 2019.

Εμβληματική επένδυση αποτελεί το Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ), με προϋπολογισμό 630 εκατ. ευρώ. Περιλαμβάνει τις νέες εγκαταστάσεις της Εθνικής Βιβλιοθήκης και της Εθνικής Λυρικής Σκηνής, καθώς και το Πάρκο Σταύρος Νιάρχος. Η συνεισφορά του έργου στην οικονομία είναι πολλαπλή, καθώς δημιούργησε πάνω από 13.000 θέσεις εργασίας, ενίσχυσε το ΑΕΠ κατά €1,1 δισ. και απέφερε €57 εκατ. σε φορολογικά έσοδα κατά την περίοδο κατασκευής. Με την έναρξη λειτουργίας του, αναμένεται ετήσια προστιθέμενη αξία €140 εκατ. στο ΑΕΠ, 2.300 θέσεις εργασίας και φορολογικά έσοδα €19 εκατ. Το ΚΠΙΣΝ παραδόθηκε στην πολιτεία το 2017 και μέχρι το τέλος του έτους είχε δεχθεί πάνω από 3 εκατ. επισκέπτες και φιλοξενήσει 3.500 δωρεάν εκδηλώσεις. Επιπλέον, σε εξέλιξη βρίσκονται μεγάλες επενδύσεις στο παραλιακό μέτωπο των νοτίων προαστίων, με επίκεντρο την ανάπλαση του πρώην αεροδρομίου στο Ελληνικό. Το έργο αυτό, με έντονο περιβαλλοντικό και αρχιτεκτονικό χαρακτήρα, προβλέπει τη δημιουργία κατοικιών, ξενοδοχειακών και εμπορικών μονάδων, μουσείων, αθλητικών εγκαταστάσεων, χώρων ψυχαγωγίας και έρευνας, και την πλήρη αξιοποίηση της μαρίνας και του παραλιακού μετώπου. Η Περιφέρεια προωθεί επίσης την αστική αναζωογόνηση σε περιοχές που αντιμετωπίζουν περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές προκλήσεις, με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας. Μέσω πρόσκλησης της ΕΥΔΕΠ Αττικής εγκρίθηκαν τέσσερα Σχέδια ΟΧΕ-BAA για την Αθήνα, τον Πειραιά, τους Δήμους του Νότιου Τομέα και τον ΑΣΔΑ, συνολικού προϋπολογισμού 258,5 εκατ. ευρώ. Οι παρεμβάσεις αυτές στοχεύουν στην ανάταξη υποβαθμισμένων περιοχών και στην αξιοποίηση των αναπτυξιακών τους δυνατοτήτων.

Η υλοποίηση του Άξονα Προτεραιότητας 6 καταγράφει ικανοποιητική πρόοδο, αποτυπώνοντας υψηλές επιδόσεις στις επιλεγμένες Επενδυτικές Προτεραιότητες.

Προώθηση των βιώσιμων μεταφορών και άρση των προβλημάτων σε βασικές υποδομές (Θ.Σ.7)

Σε αυτόν τον Θεματικό Στόχο αναλύεται η εξέλιξη της κρουαζιέρας σε εθνικό επίπεδο, με έμφαση στην Περιφέρεια Αττικής και συγκεκριμένα στους λιμένες Πειραιώς και Λαυρίου. Επιπλέον, αποτυπώνονται βασικοί δείκτες αναφορικά με την οδική ασφάλεια και τις βιώσιμες αστικές μεταφορές στην ίδια γεωγραφική ενότητα. Η κρουαζιέρα συνιστά έναν από τους πλέον αναπτυσσόμενους κλάδους του θαλάσσιου τουρισμού, με εμφανή δυναμική την τελευταία δεκαετία. Στο χρονικό διάστημα 2012–2016 παρατηρήθηκε μείωση της επιβατικής κίνησης κατά 6%, ωστόσο από το 2015 και έπειτα σημειώνεται ανοδική τάση. Ειδικότερα, κατά τα έτη 2012 και 2013 ο αριθμός των επιβατών ανήλθε σε περίπου 5,5 εκατομμύρια, ενώ το 2014 καταγράφηκε κάμψη της τάξης του 13% (περίπου 700.000 επιβάτες λιγότεροι). Η ανοδική πορεία επανήλθε το 2015, με αποκορύφωμα το 2016 όπου καταγράφηκαν 5.204.231 επιβάτες. Το 2017 παρατηρήθηκε προσωρινή κάμψη (4.625.363 επιβάτες), ακολουθούμενη από αύξηση που κορυφώθηκε το 2019 με 5.537.500 επιβάτες και 3.899 προσεγγίσεις κρουαζιερόπλοιων. Η Περιφέρεια Αττικής διαθέτει δύο από τα έξι εθνικά λιμάνια αφετηρίας για την κρουαζιέρα, τους λιμένες Πειραιώς και Λαυρίου, με 676 αφίξεις πλοίων το 2016 και 622 το 2019. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα δεδομένα της Ένωσης Λιμένων Ελλάδος, από το 2018 το λιμάνι του Λαυρίου έπαψε να χρησιμοποιείται από την κρουαζιέρα. Ο Πειραιάς παραμένει ο σημαντικότερος εμπορικός και επιβατικός λιμένας της χώρας, καταλαμβάνοντας την 7η θέση στη Μεσόγειο σε επίπεδο κρουαζιέρας και καταγράφοντας πάνω από 600 προσεγγίσεις πλοίων το 2019. Το 2016 εξυπηρέτησε 1.094.135 επιβάτες (21,1% του συνολικού όγκου αφίξεων στη χώρα), ενώ το 2019 ο αριθμός αυτός αυξήθηκε σε 1.098.091 (19,8%). Επιπρόσθετα, ο λιμένας Πειραιώς κατατάσσεται πρώτος στην Ευρώπη όσον αφορά τη συνολική επιβατική διακίνηση, όταν συνεκτιμηθεί και η ακτοπλοΐα, με τις ετήσιες κινήσεις να προσεγγίζουν τα 20 εκατομμύρια επιβάτες. Όπως φαίνεται στο Σχήμα 20, αν και η επιβατική κίνηση ακτοπλοΐας κατέγραψε πτώση μεταξύ 2012 και 2016 (από 22.816 σε 17.956 κινήσεις), στη συνέχεια σημειώνεται ανάκαμψη, φθάνοντας τις 19.340 κινήσεις το 2018.

Όσον αφορά την οδική ασφάλεια, σύμφωνα με τα δεδομένα της Eurostat για την περίοδο 2012–2018, καταγράφεται μείωση των τραυματισμών από τροχαία στην Περιφέρεια Αττικής, από 8.074 περιπτώσεις το 2012 (51,6% των συνολικών περιστατικών στη χώρα) σε 6.607 το 2018 (50,2%). Αντίστοιχα, τα θανατηφόρα τροχαία μειώθηκαν από 232 το 2012 (23,5% του συνόλου στη χώρα) σε 164 το 2017, με μικρή αύξηση σε 181 το 2018 (25,8%). Το δίκτυο του τραμ της Αθήνας αποτελείται από δύο γραμμές, οι οποίες συνδέουν το Σύνταγμα με τη Βούλα και το Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας (ΣΕΦ). Το συνολικό μήκος του δικτύου ανέρχεται σε 25,9 χλμ., περιλαμβάνοντας και τα 2,2 χλμ. της συνδετήριας γραμμής προς το αμαξοστάσιο. Πρόκειται για επένδυση ύψους 340 εκατομμυρίων ευρώ, η οποία χρηματοδοτήθηκε κυρίως από τα Κοινοτικά Προγράμματα Στήριξης. Στο πλαίσιο του δείκτη αποτελέσματος «Αριθμός επιβατών/τουριστών στο λιμάνι του Πειραιά», έχει ενταχθεί πράξη για την επέκταση του λιμένα με επιλέξιμη δαπάνη 97.720.853 ευρώ και τιμή-στόχο 1.335.335 επιβάτες. Η πράξη αυτή δεν έχει ακόμη συμβάλει στον δείκτη, ωστόσο ο στόχος του Επιχειρησιακού Προγράμματος (αύξηση από 1.302.581 σε 2.282.728 επιβάτες έως το 2023) αναμένεται να καλυφθεί πλήρως με την υλοποίησή της.

Αντίστοιχα, για τον δείκτη «Αριθμός θανατηφόρων ατυχημάτων (παρασύρσεις πεζών)», έχει ενταχθεί πράξη για την κατασκευή πεζογεφυρών σε βασικούς οδικούς άξονες της Αττικής. Παρότι η πράξη δεν έχει ακόμη αποδώσει αποτελέσματα, ο δείκτης δείχνει θετική εξέλιξη: ο στόχος αφορά στη μείωση των θανατηφόρων παρασύρσεων από 58 σε 48, ενώ σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας, ο αριθμός τους ήταν 44 το 2019.

Σχετικά με τον δείκτη «Πρόσθετος πληθυσμός που εξυπηρετείται από μέσα σταθερής τροχιάς», έχει ενταχθεί η πράξη της δυτικής επέκτασης του τραμ προς τον Πειραιά, με στόχο την εξυπηρέτηση 31.200 επιπλέον κατοίκων, υπερκαλύπτοντας τον στόχο των 25.000 για το 2023. Τέλος, στον δείκτη «Διείσδυση του φυσικού αερίου σε αστικές και βιομηχανικές περιοχές», αποτυπώνεται η προβλεπόμενη επέκταση του δικτύου στην Αττική. Η βάση εκκίνησης του δείκτη είναι 2.616.000 κάτοικοι, με στόχο τους 2.623.650 έως το 2023. Η σχετική πράξη εντάσσεται στην πρόσκληση

ΑΤΤ091, η οποία ακόμη δεν έχει υλοποιηθεί, αν και η προβλεπόμενη τελική τιμή στόχος φτάνει τα 2.730.000 άτομα.

Η υλοποίηση του Άξονα Προτεραιότητας 7 κρίνεται ικανοποιητική, καθώς παρατηρείται ενεργοποίηση δράσεων και στις τρεις Επενδυτικές Προτεραιότητες. Τα τεχνικά ζητήματα που είχαν αναδειχθεί στην Αξιολόγηση του 2018 έχουν αντιμετωπιστεί, οδηγώντας σε υψηλά ποσοστά επίτευξης των φυσικών στόχων (περίπου 100%) και σε σημαντική πρόοδο στην καταγραφή των δαπανών στο Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα (ΟΠΣ).

Προώθηση της βιώσιμης απασχόλησης υψηλής ποιότητας και υποστήριξη της κινητικότητας των εργαζομένων (Θ.Σ.8)

Σε ό,τι αφορά τον δείκτη αποτελέσματος «Αριθμός επιχειρήσεων που συνεχίζουν τη λειτουργία τους ένα έτος μετά τη λήξη της παρέμβασης», ο προβλεπόμενος στόχος για το έτος 2023 έχει οριστεί στις 310 επιχειρήσεις. Ωστόσο, έως τις 30.09.2020, δεν έχουν καταγραφεί στο Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα (ΟΠΣ) έργα που να συμβάλλουν άμεσα στη συμπλήρωση του εν λόγω δείκτη. Παρ' όλα αυτά, ο δείκτης έχει χρησιμοποιηθεί σε δύο προσκλήσεις συνολικού προϋπολογισμού 4.473.000 ευρώ, με στοχευόμενο αριθμό ωφελοούμενων 34 επιχειρήσεις. Αναφορικά με τον «Επιχειρήσεις που βελτίωσαν την επιχειρησιακή τους λειτουργία μετά την ενίσχυση», έχει ενταχθεί μία πράξη στο πλαίσιο της Ολοκληρωμένης Χωρικής Επένδυσης (ΟΧΕ) Δυτικής Αθήνας, η οποία, ωστόσο, δεν έχει ακόμη αποδώσει μετρήσιμα αποτελέσματα στον σχετικό δείκτη. Συνολικά, η απόδοση του Άξονα Προτεραιότητας 8 κρίνεται μη ικανοποιητική, καθώς οι κύριοι επιχειρησιακοί του δείκτες, δεν συνδέονται με ενταγμένα έργα. Ως αποτέλεσμα, τα ποσοστά επίτευξης των αντίστοιχων φυσικών στόχων παραμένουν μηδενικά.

Προώθηση της κοινωνικής ένταξης και καταπολέμηση της φτώχειας και οποιωνδήποτε διακρίσεων (Θ.Σ.9)

Στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», όσον αφορά την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, είχε τεθεί ως στόχος η μείωση κατά 20 εκατομμύρια των ατόμων που βρίσκονται ή διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού έως το έτος 2020. Η κοινωνική συνοχή και τα επίπεδα

ανισοτήτων στην Περιφέρεια Αττικής έχουν επηρεαστεί σημαντικά από τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν, ιδίως λόγω της επιβολής αυστηρών δημοσιονομικών περιορισμών στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης. Η ταχεία αύξηση της μακροχρόνιας ανεργίας και των ποσοστών φτώχειας αναδεικνύουν την Αττική ως περιοχή υψηλού κινδύνου φτώχειας και έντονου κοινωνικού διαχωρισμού. Επιπλέον, η παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών και προσφύγων συνεπάγεται νέες απαιτήσεις για την υποστήριξη και κοινωνική ένταξη αυτών των ευάλωτων ομάδων. Την ίδια στιγμή, οι συνέπειες της πανδημίας COVID-19 παραμένουν ασαφείς τόσο ως προς την έντασή τους όσο και ως προς τη σύνθεσή τους στο εσωτερικό της Περιφέρειας, αν και αναμένεται να έχουν ιδιαίτερα επιβαρυντικό χαρακτήρα, δεδομένων των πιέσεων που δέχονται τα εισοδήματα των νοικοκυριών, της ύφεσης στην επιχειρηματικότητα και της συρρίκνωσης της αυτοαπασχόλησης. Οι εκτιμήσεις για τη συνολική οικονομική επίδοση της χώρας προδιαγράφουν υψηλά επίπεδα ύφεσης, εντείνοντας την ανασφάλεια. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών της ΕΛΣΤΑΤ για το 2018, το ποσοστό του πληθυσμού που βρισκόταν σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ανήλθε στο 31,8% (περίπου 3.348.500 άτομα), σημειώνοντας μείωση κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 2017, όταν το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 34,8% (3.701.800 άτομα). Η Περιφέρεια Αττικής συγκεντρώνει τη μεγαλύτερη πυκνότητα υπηρεσιών υγείας και κοινωνικής πρόνοιας, όπως και ιατρικού προσωπικού. Μετά τις συγχωνεύσεις νοσοκομείων που πραγματοποιήθηκαν το 2013 από το Υπουργείο Υγείας, η Αττική διαθέτει το 31% των νοσοκομειακών μονάδων της χώρας και το 40% των συνολικών διαθέσιμων οργανικών κλινών. Επιπρόσθετα, τα δύο Ψυχιατρικά Νοσοκομεία της Περιφέρειας (το Δρομοκαϊτείο και το Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αττικής) παρέχουν 900 κλίνες Μονάδων Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης, ποσοστό που αντιστοιχεί στο 39% του πανελλαδικού συνόλου. Στην Περιφέρεια λειτουργούν συνολικά 82 δημόσιες δομές πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας –43 υπαγόμενες στην 1η Υγειονομική Περιφέρεια και 39 στη 2η– οι οποίες καλύπτουν όχι μόνο τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού, αλλά εξυπηρετούν και πολίτες από γειτονικές Περιφέρειες και άλλες περιοχές της χώρας. Ωστόσο, διαπιστώνονται σημαντικές χωρικές ανισότητες ως προς την κατανομή των μεγάλων μονάδων υγειονομικής περίθαλψης, καθώς οι περισσότερες είναι συγκεντρωμένες

στο Λεκανοπέδιο, ιδιαίτερα σε κεντρικές και βορειοανατολικές περιοχές. Εξαίρεση αποτελεί το Γενικό Νοσοκομείο Ελευσίνας «Θριάσιο». Στη νησιωτική Αττική, η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας παραμένει ιδιαίτερος προβληματική. Το 2018, το 8,3% των Κέντρων Υγείας και το 6,4% των αντίστοιχων κλινών εντοπίζονταν στην Περιφέρεια Αττικής, ποσοστά που θεωρούνται περιορισμένα. Παρόλα αυτά, πρέπει να συνεκτιμηθεί ότι η παροχή υγειονομικών υπηρεσιών βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στις μεγαλύτερες νοσοκομειακές μονάδες. Η πορεία υλοποίησης του Άξονα Προτεραιότητας 9 κρίνεται εν γένει ικανοποιητική.

Επένδυση στην Εκπαίδευση, Κατάρτιση και Επαγγελματική Κατάρτιση για την απόκτηση δεξιοτήτων και τη Διά Βίου Μάθηση (Θ.Σ 10)

Στην Περιφέρεια Αττικής, για το έτος 2018, λειτουργούν συνολικά 3.737 σχολικές μονάδες. Από αυτές, τα 1.132 είναι Νηπιαγωγεία (τα 1.100 ενιαίου τύπου και τα 32 ολοήμερα), τα 966 είναι Δημοτικά σχολεία (79 ολοήμερα), τα 445 είναι Γυμνάσια και τα 322 είναι γενικά Λύκεια. Τα επαγγελματικά Λύκεια και ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης ανέρχονται σε 109, τα Σχολικά εργαστηριακά κέντρα ισούνται με 36, ενώ τα ιδιωτικά σχολεία συνολικά φθάνουν τα 720. Η πορεία εξέλιξης του ΑΠ 10 αξιολογείται ως ικανοποιητική.

Κατά την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020 αναδείχθηκαν μια σειρά από διδάγματα κατά την υλοποίηση που σχετίζονται κυρίως με θεσμικά, διαχειριστικά και οργανωτικά ζητήματα (ΠΕΠ_Αττικής_2021-2027, n.d.) που προσδιόρισαν οριζόντια την πορεία των ΠΕΠ:

- Καθυστερήσεις στην υλοποίηση των ΟΧΕ/ΒΑΑ: Διαπιστώθηκε καθυστέρηση στην εφαρμογή των Ολοκληρωμένων Χωρικών Επενδύσεων και των Στρατηγικών Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης, για την αντιμετώπιση της οποίας προτάθηκε η σύσταση εξειδικευμένης ομάδας παρακολούθησης, με στόχο την επιτάχυνση των διαδικασιών και την αποτελεσματικότερη υλοποίηση των σχετικών στρατηγικών.
- Καθυστερήσεις στην ενεργοποίηση των Κρατικών Ενισχύσεων: Τα προβλήματα που είχαν οδηγήσει σε καθυστερήσεις στην εκκίνηση των

σχετικών παρεμβάσεων έχουν πλέον αντιμετωπιστεί, και δεν προβλέπεται να υπάρξουν επιπλέον εμπόδια στο προσεχές διάστημα.

- Καθυστερήσεις στην ενεργοποίηση επιμέρους δράσεων του ΕΚΤ: Παρότι παρατηρήθηκαν καθυστερήσεις στην έναρξη ορισμένων δράσεων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, αξιοποιούνται πλέον εργαλεία και δεδομένα που ενισχύουν την ποιότητα του σχεδιασμού και της υλοποίησης. Σε αυτά περιλαμβάνονται μελέτες αξιολόγησης σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, το Παρατηρητήριο κοινωνικής δικτύωσης, καθώς και εξειδικευμένες έρευνες.
- Βελτιώσεις στο Σύστημα Διαχείρισης και Ελέγχου (ΣΔΕ): Κρίνεται αναγκαία η αναβάθμιση και απλούστευση του ΣΔΕ, μέσω τροποποιήσεων που αφορούν στη διαχείρισή του από το Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα (ΟΠΣ), τη διασύνδεσή του με λοιπά δημόσια πληροφοριακά συστήματα και την επέκταση της διεπαφής του, με στόχο τον περιορισμό των εγγράφων που απαιτείται να υποβάλλουν οι δικαιούχοι.

Αναλυτικότερα, κατά την Προγραμματική Περίοδο 2014–2020, παρά την αξιοσημείωτη χρηματοδοτική υποστήριξη και τη διάθεση θεσμικών εργαλείων, η υλοποίηση του προγράμματος συνοδεύτηκε από σημαντικές δυσκολίες και προκλήσεις, που επηρέασαν αρνητικά την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων (ΠΕΠ_Αττικής, 2023). Η καθυστερημένη έναρξη του προγράμματος οδήγησε σε αναβολές στην ενεργοποίηση των προσκλήσεων, τη σύναψη συμβάσεων και την έγκαιρη απορρόφηση των χρηματοδοτικών πόρων. Οι σύνθετες διοικητικές διαδικασίες, σε συνδυασμό με τη μεταβατική περίοδο προσαρμογής στις νέες απαιτήσεις της περιόδου και την αναμόρφωση του θεσμικού πλαισίου, αποτέλεσαν βασικούς παράγοντες χαμηλής αρχικής απόδοσης (ΠΕΠ_Αττικής, 2023). Επιπλέον, καταγράφηκε καθυστέρηση στην απορρόφηση πόρων σε κρίσιμους τομείς, όπως η καινοτομία, η έξυπνη εξειδίκευση, η αξιοποίηση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ), καθώς και η πράσινη μετάβαση. Οι καθυστερήσεις αυτές αποδίδονται στη χαμηλή συμμετοχή επιχειρήσεων στις σχετικές προσκλήσεις, στην περιορισμένη διοικητική ικανότητα των φορέων να υποβάλουν ώριμες προτάσεις και στην αδύναμη διασύνδεση μεταξύ του ερευνητικού δυναμικού και της παραγωγικής

βάσης. Περαιτέρω προβλήματα εντοπίστηκαν σε θεσμικές και διοικητικές δυσλειτουργίες, όπως η υποστελέχωση της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης (ΕΥΔ) και των λοιπών εμπλεκόμενων φορέων, καθώς και η ελλιπής τεχνική υποστήριξη προς τους δικαιούχους, γεγονός που συνετέλεσε στην επιβράδυνση υλοποίησης των έργων. Επιπρόσθετα, η έλλειψη ολοκληρωμένων χωρικών και τομεακών στρατηγικών οδήγησε σε αποσπασματικό σχεδιασμό, ο οποίος δεν ανταποκρίθηκε επαρκώς στις ιδιαίτερες ανάγκες ορισμένων περιοχών ή κοινωνικών ομάδων. Αν και καταγράφηκαν θετικές πρωτοβουλίες στο πλαίσιο της Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης (ΒΑΑ), η εφαρμογή τους περιορίστηκε κυρίως σε μεγάλα αστικά κέντρα, αφήνοντας περιοχές με έντονες αναπτυξιακές ανισότητες (Δυτική Αττική) σε μειονεκτική θέση. Στον τομέα της περιβαλλοντικής προστασίας και της βιώσιμης ανάπτυξης, παρατηρήθηκαν σημαντικές καθυστερήσεις στην υλοποίηση έργων διαχείρισης απορριμμάτων, καθώς και αδυναμία ολοκλήρωσης βασικών υποδομών ύδρευσης και αποχέτευσης, λόγω κοινωνικών αντιδράσεων και δυσχερειών χωροθέτησης. Τέλος, τα έργα βιώσιμης κινητικότητας και ενεργειακής αναβάθμισης προχώρησαν με αργούς ρυθμούς. Η συνολική αξιολόγηση καταδεικνύει ότι, παρά την επίτευξη ορισμένων στόχων του ΠΕΠ Αττικής 2014–2020, εξακολουθούν να υφίστανται σημαντικά περιθώρια βελτίωσης όσον αφορά τον στρατηγικό σχεδιασμό, την ενίσχυση της θεσμικής ικανότητας και την αποτελεσματικότερη στόχευση των διαθέσιμων πόρων.

Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία ανέδειξε τη σημασία του Περιφερειακού Προγραμματισμού και της Περιφερειακής Πολιτικής, που αποτελούν θεμελιώδη μέσα για την υλοποίηση της Εθνικής και Περιφερειακής Αναπτυξιακής Στρατηγικής, επιδιώκοντας τη μείωση των ανισοτήτων μεταξύ των Περιφερειών, την ενδυνάμωση της τοπικής ανάπτυξης, την προώθηση της ευημερίας και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Η Περιφέρεια Αττικής, ως η πολυπληθέστερη και οικονομικά πιο σύνθετη περιφέρεια της χώρας, αντιμετωπίζει ιδιαίτερες κοινωνικοοικονομικές προκλήσεις που προκύπτουν από τη σύνθετη φυσιογνωμία της. Διαχρονικά, φαίνεται πως διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο

στην απορρόφηση και αξιοποίηση των ευρωπαϊκών πόρων, που παρά τις αναπτυξιακές της δυνατότητες, εξακολουθεί να υφίσταται ενδοπεριφερειακές ανισότητες, κοινωνικές προκλήσεις και ανάγκες υποδομών, οι οποίες αποτελούν αναγκαία την αποτελεσματική εφαρμογή των στόχων της πολιτικής συνοχής, μέσω των Περιφερειακών και Τομεακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων. Ειδικότερα, στην Περιφέρεια Αττικής κατά την τελευταία εικοσιπενταετία, που αποτέλεσε και αντικείμενο μελέτης στην παρούσα διπλωματική εργασία, διαπιστώθηκε υψηλό ποσοστό απορροφησιμότητας των κονδυλίων συνολικά και ανά Άξονα Προτεραιότητας-Θεματικών Στόχων και συγκεκριμένα στις Προγραμματικές Περιόδους Γ' ΚΠΣ 2000-2006, ΕΣΠΑ 2007-2013, 2014-2020, καθώς επίσης και εξασφάλιση σημαντικών χρηματοδοτικών πόρων στην τρέχουσα περίοδο ΕΣΠΑ 2021-2027.

Κατά την Προγραμματική Περίοδο Γ' ΚΠΣ 2000-2006, με συνολική δημόσια δαπάνη 1.502.736.017,00 ευρώ (ΕΤΠΑ 1.388.610.450,00/ ΕΚΤ 90.381.660,00/ ΕΓΤΠΕ 23.743.907,00), δόθηκε στην Περιφέρεια Αττικής ιδιαίτερη έμφαση στις υποδομές, στις μεταφορές, στην ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας, την ανάδειξη και προβολή αρχαιολογικών-ιστορικών χώρων και ενίσχυση της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας, αλλά και κίνητρα για ιδιωτικές επενδύσεις. Επιπροσθέτως, μεγάλη προτεραιότητα δόθηκε στις παρεμβάσεις αντιπλημμυρικής προστασίας, σε δράσεις ύδρευσης και διαχείρισης απορριμμάτων και αποβλήτων, αναπλάσεων αστικών και παράκτιων περιοχών, προστασία και ανάδειξη βιοτόπων, αναδασώσεων και πυροπροστασίας, βελτίωσης υποδομών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και στην αποκατάσταση των επιπτώσεων από το σεισμό στην Αττική την 7η Σεπτεμβρίου 1999. Παρά την υψηλή απορροφητικότητα των κοινοτικών πόρων, παρατηρήθηκαν προκλήσεις που σχετίζονται με την αποτελεσματικότητα, τη στοχοθεσία και την κοινωνική ανταποδοτικότητα των παρεμβάσεων. Η αλλαγή του θεσμικού πλαισίου για τη μελέτη, δημοπράτηση και κατασκευή των δημοσίων έργων, η οποία πραγματοποιήθηκε το 2005, οδήγησε αρχικά σε σχετικές καθυστερήσεις (λόγω της αναγκαιότητας προσαρμογής των μελετών και των τευχών δημοπράτησης στα νέα δεδομένα), όμως όλες οι επιπτώσεις που προήλθαν από αυτήν την αλλαγή εξομαλύνθηκαν. Υπήρξε σημαντική πρόοδος στη διαδικασία υλοποίησης των

ενταγμένων έργων του Προγράμματος. Με βάση τα στοιχεία του έτους 2006 (έως και 31-12-2006), η εξειδίκευση του Προγράμματος (προϋπολογισμός ενταγμένων έργων/προϋπολογισμός Μέτρων) ανήλθε σε 121%, οι νομικές δεσμεύσεις στο 97,5%, ενώ οι πληρωμές και αντίστοιχα ο δείκτης απορρόφησης διαμορφώνεται στο 68,42% και σε 65,1% σε επίπεδο επιλέξιμης και πιστοποιηθείσας δαπάνης.

Στην Προγραμματική Περίοδο ΕΣΠΑ 2007-2013, στην Περιφέρεια Αττικής, πραγματοποιήθηκαν παρεμβάσεις στην αναβάθμιση και επέκταση των υποδομών στους τομείς των μεταφορών και της ενέργειας, στη διαχείριση στερεών και υγρών αποβλήτων, στην ορθολογική διαχείριση υδάτινων πόρων, την πρόληψη και αντιμετώπιση φυσικών και τεχνολογικών κινδύνων, την ανάπτυξη κοινωνικών δομών, την ενίσχυση των υποδομών υγείας, την κάλυψη των κενών που παρατηρούνται στις εκπαιδευτικές υποδομές, την παροχή ψηφιακών εφαρμογών και υπηρεσιών προς τους πολίτες, στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, ψηφιακής σύγκλισης, την εφαρμογή εκτεταμένων αναπλάσεων, αλλά και στην περιβαλλοντική αναβάθμιση, μέσω και της ενίσχυσης του αστικού πρασίνου, τη βελτίωση της ποιότητας του αστικού δημόσιου χώρου. Σε οριζόντιες δράσεις συμμετείχε στα Τομεακά ΕΠ «Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη», Ε.Π «Ενίσχυση της Προσπελασιμότητας», Ε.Π «Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα», Ε.Π «Ψηφιακή Σύγκλιση», Ε.Π «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού», Ε.Π «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», ο Ε.Π «Διοικητική Μεταρρύθμιση», Ε.Π «Τεχνική Υποστήριξη». Ο συνολικός προϋπολογισμός για τους Θεματικούς Στόχους ήταν 4.859.641.562 ευρώ, όπου συμβασιοποιήθηκε το ποσό των 4.872.437.283 ευρώ και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές 4.854.229.619 ευρώ. Παρόλο που η Αττική παρουσίασε υψηλή απορροφησιμότητα των ενισχύσεων, αρκετά προβλήματα παρουσιάστηκαν λόγω αλλαγής του μακροοικονομικού περιβάλλοντος και της οικονομική κρίσης, που επηρέασε σε σημαντικό βαθμό την υλοποίηση του ΠΕΠ και απαιτήθηκαν αναθεωρήσεις για να διασφαλισθεί η απρόσκοπτη υλοποίηση του. Υπήρξαν όμως και άλλοι παράγοντες όπως το αναποτελεσματικό, γραφειοκρατικό και πολύπλοκο σύστημα διαχείρισης και ελέγχου με την πληθώρα των εκχωρήσεων που οδηγούσε σε αδυναμία παρακολούθησης, η απουσία ωριμότητας των έργων και η απουσία ενός συνεπούς σχεδιασμού για τα μεγάλα έργα μεταφορικών υποδομών, η

μη-εξοικείωση του συνόλου σχεδόν των τελικών δικαιούχων με τα θέματα κρατικών ενισχύσεων, η αδυναμία πληθώρας τελικών δικαιούχων να ωριμάσουν και να δημοπρατήσουν τα έργα τους, η έλλειψη κοινωνικής συναίνεσης για την χωροθέτηση των μεγάλων περιβαλλοντικών υποδομών, η προκήρυξη πληθώρας δράσεων για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας από διαφορετικούς ενδιαμέσους φορείς χωρίς την ύπαρξη συντονισμού, σε συνδυασμό με τις μεγάλες καθυστερήσεις που σημειώθηκαν κατά τη διαγωνιστική διαδικασία, λόγω των συνεχών προσφυγών και ως απόρροια του θεσμικού πλαισίου.

Στην Προγραμματική Περίοδο ΕΣΠΑ 2014-2020, η Περιφέρεια Αττικής, έχοντας μεγαλύτερη πλέον εμπειρία στην απορρόφηση των ενισχύσεων και στις διαδικασίες του, τόσο στα Περιφερειακά, όσο και στα Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα, κατάφερε να πετύχει υψηλά ποσοστά απορρόφησης, αφού στο Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αττική», με τελικό προϋπολογισμό 1.495.924.394€, συμβασιοποιήθηκε συνολικό ποσό 1.402.601.515€ και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 1.351.509.321€, στο ΕΠ «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία 2014-2020», συμβασιοποιήθηκε ποσό 3.416.280.624€ από προϋπολογισμό 3.597.849.437€ και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 3.690.891.615€, στο ΕΠ «Υποδομές Μεταφορών, Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη», με τελικό προϋπολογισμό 2.408.026.314€, συμβασιοποιήθηκε συνολικό ποσό 1.781.809.501€ και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 1.376.566.184€. Στο Ε.Π «Αλιείας και Θάλασσας 2014-2020», με Π/Υ 77.335.345€, συμβασιοποιήθηκε συνολικό ποσό 73.251.035 € και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 68.094.448€, στο Ε.Π «Τεχνική Βοήθεια 2014-2020», με Π/Υ 74.630.016€, συμβασιοποιήθηκε συνολικό ποσό 74.345.013 € και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 69.177.591€. Στο ΕΠ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», με τελικό προϋπολογισμό 1.399.308.168€, συμβασιοποιήθηκε συνολικό ποσό 1.337.623.232€ και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 1.180.212.630€ και τέλος στο Ε.Π «Μεταρρύθμιση Δημόσιου Τομέα», με Π/Υ 143.164.631€, συμβασιοποιήθηκε συνολικό ποσό 129.322.099 € και πραγματοποιήθηκαν πληρωμές ποσού 118.280.951€. Παρά την αξιοσημείωτη χρηματοδοτική υποστήριξη και τη διάθεση θεσμικών εργαλείων, η υλοποίηση του προγράμματος συνοδεύτηκε από

σημαντικές δυσκολίες και προκλήσεις, που επηρέασαν αρνητικά την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων. Η καθυστερημένη έναρξη του προγράμματος οδήγησε σε αναβολές στην ενεργοποίηση των προσκλήσεων, τη σύναψη συμβάσεων και την έγκαιρη απορρόφηση των χρηματοδοτικών πόρων. Οι σύνθετες διοικητικές διαδικασίες, σε συνδυασμό με τη μεταβατική περίοδο προσαρμογής στις νέες απαιτήσεις της περιόδου και την αναμόρφωση του θεσμικού πλαισίου, αποτέλεσαν βασικούς παράγοντες χαμηλής αρχικής απόδοσης. Επιπλέον, καταγράφηκε καθυστέρηση στην απορρόφηση πόρων σε κρίσιμους τομείς, όπως η καινοτομία, η έξυπνη εξειδίκευση, η αξιοποίηση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ), καθώς και η πράσινη μετάβαση. Οι καθυστερήσεις αυτές αποδίδονται στη χαμηλή συμμετοχή επιχειρήσεων στις σχετικές προσκλήσεις, στην περιορισμένη διοικητική ικανότητα των φορέων να υποβάλουν ώριμες προτάσεις και στην αδύναμη διασύνδεση μεταξύ του ερευνητικού δυναμικού και της παραγωγικής βάσης. Περαιτέρω προβλήματα εντοπίστηκαν σε θεσμικές και διοικητικές δυσλειτουργίες, όπως η υποστελέχωση της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης (ΕΥΔ) και των λοιπών εμπλεκόμενων φορέων, καθώς και η ελλιπής τεχνική υποστήριξη προς τους δικαιούχους, γεγονός που συνετέλεσε στην επιβράδυνση υλοποίησης των έργων.

Κατά την τρέχουσα Προγραμματική Περίοδο ΕΣΠΑ 2021-2027, ο προϋπολογισμός του Προγράμματος ξεπέρασε συνολικά το 1,6 δις και συγκεκριμένα συνολική δημόσια δαπάνη ύψους 1.616.995.496,00 ευρώ, εκ των οποίων το ποσό των 808.497.748,00 ευρώ είναι η συμμετοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και 808.497.748,00 ευρώ είναι η Εθνική συμμετοχή. Δίνεται έμφαση στην ενίσχυση των επιχειρήσεων για την ενσωμάτωση τεχνολογιών που προάγουν τον ψηφιακό μετασχηματισμό (τηλεργασία, πλατφόρμες, βάσεις δεδομένων, ηλεκτρονικό εμπόριο κλπ), τη στήριξη των υφιστάμενων και δημιουργία νέων ερευνητικών υποδομών, την ενίσχυση παραγωγικών επενδύσεων με έμφαση στους Τομείς Περιφερειακής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης και τον ψηφιακό μετασχηματισμό, στην ενίσχυση της κυκλικής οικονομίας, της ενεργειακής αποδοτικότητας, της χρήσης ΑΠΕ, της αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής και της βιώσιμης αστικής κινητικότητας, στη βελτίωση των μεταφορών και της ψηφιακής συνδεσιμότητας, στην ενίσχυση της

απασχόλησης, της εκπαίδευσης, της κατάρτισης, της κοινωνικής ένταξης, της ισότητας και της πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας και φροντίδας και στην προώθηση της βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης μέσω ολοκληρωμένων χωρικών και τοπικών στρατηγικών.

Τα Έργα Στρατηγικής Σημασίας του Προγράμματος «Αττική» αποτελούν: α) το 'Παραολυμπιακό Αθλητικό Κέντρο Ραφήνας-Πικερμίου', β) η «Βελτίωση της Οδικής Ασφάλειας της Λεωφόρου Κηφισού» με την ανακατασκευή της κεντρικής νησίδας, γ) 'Ποδηλατικός Άξονας Φαληρικός Όρμος-Κηφισιά-Βόρειο Τμήμα (Γκάζι Κηφισιά), δ) η 'Αποκατάσταση- Επισκευή και αλλαγή χρήσης Διατηρητέου κτίσματος πρώην Λυσσιατρείου για τη δημιουργία επιχειρηματικότητας και καινοτομίας'. Μέχρι την 4/6/2024 α) εκδόθηκαν Προσκλήσεις συνολικού προϋπολογισμού 616.857.972,00 ευρώ, από 207.113.334,00 ευρώ τον Ιούνιο του 2023, β) εντάχθηκαν 306 Πράξεις με 669 Υποέργα συνολικού ποσού 440.582.434,00 ευρώ, έναντι 80.717.493,00 ευρώ που είχαν ενταχθεί έως τον Ιούνιο 2023, γ) υπογράφηκαν συμβάσεις συνολικού ποσού 333.812.202,00 ευρώ, από 76.469.499,00 ευρώ τον Ιούνιο 2023 και δ) το ύψος δαπανών έφτασε τα 126.112.716,00 ευρώ, έναντι 26.698.337 ευρώ τον Ιούνιο του 2023.

Η Περιφέρεια Αττικής, ως μητροπολιτικός χώρος με σύνθετο κοινωνικοοικονομικό προφίλ, αποτέλεσε πεδίο πυκνών και διαφοροποιημένων παρεμβάσεων. Οι ενισχύσεις που διατέθηκαν κάλυψαν ένα ευρύ φάσμα τομέων. Εντούτοις, οι επανειλημμένες επισημάνσεις των εκθέσεων αξιολόγησης καταδεικνύουν πως η αποσπασματικότητα του σχεδιασμού, οι χρονικές υστερήσεις στην υλοποίηση, η αδύναμη θεσμική συνέργεια και η συχνή απόκλιση μεταξύ προγραμματισμού και τοπικών αναγκών περιόρισαν εν μέρει την αναπτυξιακή προστιθέμενη αξία των παρεμβάσεων. Η επίτευξη της πολυεπίπεδης αποδοτικότητας των ενισχύσεων προϋποθέτει πλέον την έμφαση όχι μόνο στην ποσοτική απορρόφηση των πόρων, αλλά κυρίως στη συστημική αποδοτικότητα, τη βιωσιμότητα των αποτελεσμάτων και την ενσωμάτωσή τους στις μακροπρόθεσμες στρατηγικές της Περιφέρειας. Η μετάβαση από μια λογική απορρόφησης σε ένα μοντέλο αναπτυξιακού μετασχηματισμού αποτελεί ζητούμενο, αλλά και προϋπόθεση για τη μείωση των εσωτερικών ανισοτήτων και την επίτευξη μιας βιώσιμης, συνεκτικής και ανθεκτικής περιφερειακής ανάπτυξης.

Βιβλιογραφία

Bernardin, A., 1999. La planification régionale en Haïti. Cybergeog: European Journal of Geography..

EuropeanCommission, n.d. *Integrated Border Management Fund – Border Management and Visa Instrument (2021-27)*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://home-affairs.ec.europa.eu/funding/borders-and-visa-funds/integrated-border-management-fund-border-management-and-visa-instrument-2021-27_en

[Πρόσβαση 21 3 2025].

EuropeanCommission, 2007. *INDICATIVE GUIDELINES ON EVALUATION METHODS :EX ANTE EVALUATION*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/cocof/2006/cocof_06_0009_00_en.pdf

[Πρόσβαση 23 3 2025].

EuropeanCommission, n.d. *Asylum, Migration and Integration Fund (2021-2027)*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://home-affairs.ec.europa.eu/funding/asylum-migration-and-integration-funds/asylum-migration-and-integration-fund-2021-2027_en

[Πρόσβαση 21 3 2025].

EuropeanCommission, n.d. *Internal Security Fund (2021-2027)*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://home-affairs.ec.europa.eu/funding/internal-security-funds/internal-security-fund-2021-2027_en

[Πρόσβαση 21 3 2025].

EuropeanCommission, n.d. *Just Transition Fund*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/just-transition-fund_en

[Πρόσβαση 21 3 2025].

EuropeanCommission, n.d. *Recovery and Resilience Facility*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility_en

[Πρόσβαση 21 3 2025].

EuropeanUnion, n.d. *Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1059/2003 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη θέσπιση μιας κοινής ονοματολογίας των εδαφικών στατιστικών μονάδων (NUTS)*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R1755&from=PT>

[Πρόσβαση 22 3 2025].

ficompass, n.d. *Το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης Μέσα χρηματοοικονομικής τεχνικής*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.fi->

compass.eu/sites/default/files/publications/EAFRD_The_european_agricultural_fund_for_rural_development_EL.pdf

[Πρόσβαση 21 3 2025].

Friedmann, J., 1963. Regional Planning as a Field of Study. *Journal of the American Planning Association*.

Friedmann, J., 2001. Regional Development and Planning: The story of a collaboration. *International Regional Science Review*.

Official Journal of the European Communities, C. D., 1999. *Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Καταπολέμησης της Απάτης*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999D0352>

[Πρόσβαση 26 2 2025].

Polese, M., 1999. From Regional Development to Local Development: On the Life, Death and Rebirth of Regional Science as Policy Relevant Science. *Canadian Journal of Regional Science XXII*.

Smismans, S., 2015. Policy evaluation in the EU: The challenges of linking ex ante and ex post appraisal. *European Journal of Risk Regulation*.

ΑΝΑΠΤΥΞΗ.gov.gr, 2013. *Επίσημος διαδικτυακός τόπος του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://2013.anaptyxi.gov.gr/el-gr/>

[Πρόσβαση 5 4 2025].

ΑΝΑΠΤΥΞΗ.gov.gr, n.d. *ΕΣΠΑ 2014-2020: Εγκεκριμένα έργα*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://anaptyxi.gov.gr/el-gr/%CE%9C%CE%95-%CE%9C%CE%99%CE%91-%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%91/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B5%CF%82>

[Πρόσβαση 1 4 2025].

Ανάπτυξης, Ε. Τ. Π., n.d. *ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CF%8C_%CE%A4%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%BF_%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%B5%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE%CF%82_%CE%91%CE%BD%CE%AC%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%82

[Πρόσβαση 20 3 2025].

Ανταγωνιστικότητα2021-2027, n.d. *Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα 2021–2027»*.

[Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://21-27.antagonistikotita.gr/nea-programmatistikh-periodos-21-27/>

[Πρόσβαση 30 3 2025].

ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ, n.d. *Περιφέρεια Αττικής*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1_%CE%91%CF%84%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82#%CE%93%CE%B5%CF%89%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%BA%CE%AC_%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%B1

[Πρόσβαση 28 3 2025].

Γιώτη-Παπαδάκη, Ό., 2010. *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ολοκλήρωση και Πολιτικές Αλληλεγγύης*. Αναθεωρημένη Έκδοση επιμ. s.l.:Κριτική.

ΕΛΣΤΑΤ, 2021. *Δημογραφικά Χαρακτηριστικά*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SAM03/->

[Πρόσβαση 28 3 2025].

ΕΠ_ΑΝΑΔΕΔΒΜ_2014-2020, n.d. *Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση & Δια βίου Μάθηση 2014-2020» /Το εγκεκριμένο ΕΠ και Αναθεωρήσεις του*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://empedu.gov.gr/to-epicheirisiako-programma/to-egkekrimenο-ep-anatheoriseis-toy-ep/>

[Πρόσβαση 29 3 2025].

ΕΠ_Αττική2014-2020, 2020. *«Συνοπτικό Έγγραφο Αιτιολόγησης της 4ης Αναθεώρησης*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://2014-2020.pepattikis.gr/sites/default/files/field/file/media/2022-02/4.%20%CE%91%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B7%CF%83%CE%B7%204%CE%B7%CF%82%20%CE%91%CE%BD%CE%B1%CE%B8%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%82%20_%CE%91%CE%A4%CE%A4

[Πρόσβαση 30 3 2025].

ΕΠ_Αττικής_2007-2013, n.d. *Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://www.eetaa.gr/eetaa/efd_eetaa/ep_espa/attiki.pdf

[Πρόσβαση 3 4 2025].

ΕΠ_ΜΔΤ_2014-2020, n.d. *Ε.Π. «Μεταρρύθμιση Δημόσιου Τομέα»*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

http://www.epdm.gr/el/Documents/ExidikefsiEPMDT/EPPA/EP_MDT/%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%20%CE%A0%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1_short.pdf

[Πρόσβαση 30 3 2025].

ΕΠ_Τεχνική_Βοήθεια_2014-2020, n.d. *Πρόγραμμα «Τεχνική Βοήθεια 2014-2020»*.

[Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.tye.gr/el/Pages/Program2014-2020.aspx>
[Πρόσβαση 31 3 2025].

ΕΠ_ΥΜΕΠΕΡΑΑ2014-2020, 2020. *5η Αναθεώρηση Επιχειρησιακού Προγράμματος «Υποδομές Μεταφορών, Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη»*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.ymeperaa.gr/epixeirisiako-programma/programma-anatheoriseis>
[Πρόσβαση 29 3 2025].

ΕΠΑΛΘ_2014-2020, n.d. *Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Προγράμματος Αλιείας, Υδατοκαλλιέργεια και Θάλασσα*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://alieia.gr/wp-content/uploads/2023/12/8%CE%B7-%CE%A4%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%95%CE%A0%CE%91%CE%9B%CE%98-2014-2020_9.1.pdf
[Πρόσβαση 1 4 2025].

ΕΠΑνΕΚ_2014-2020, 2023. *Πορεία Υλοποίησης ΕΠ «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία 2014 -2020»*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.antagonistikotita.gr/epanek/events.asp?cs=18>
[Πρόσβαση 29 3 2025].

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ε. Έ., 2001. *12η Ετήσια Έκθεση για τα Διαρθρωτικά Ταμεία (2000)*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52001DC0539>
[Πρόσβαση 26 2 2025].

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, 2.-2., 2007. *Μονάδα Οργάνωσης της Διαχείρισης Αναπτυξιακών Προγραμμάτων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://www.mou.gr/elibrary/Episimo_Keimeno_EP_Texniki_Ypostirixh.pdf
[Πρόσβαση 1 3 2025].

ΕΣΠΑ_2014-2020, n.d. *Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης, 2014-2020*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://www.espa.gr/elibrary/N4314_2014_FEKA265.pdf
[Πρόσβαση 21 3 2025].

ΕΣΠΑ_2021-2027, n.d. *Πολιτική της Συνοχής*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.espa.gr/el/pages/CohesionPolicy.aspx>

ΕΣΠΑ2021-2027, n.d. *Βασικοί Στόχοι Πολιτικής Συνοχής 2021-2027*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://2027.anaptyxi.gov.gr/>
[Πρόσβαση 8 3 2025].

ΕΣΠΑ2021-2027, n.d. *Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2021-2027*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.espa.gr/el/Pages/espa2021-2027.aspx>
[Πρόσβαση 8 3 2025].

ΕΣΠΑ2021-2027, n.d. *Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο ΕΚΤ+*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.espa.gr/el/Pages/staticESFplus.aspx>
[Πρόσβαση 21 3 2025].

ΕΣΠΑ2021-2027, n.d. *Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας, Αλιείας και Υδατοκαλλιέργειας (ΕΤΘΑΥ)*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.espa.gr/el/Pages/staticFisheriesFund.aspx>
[Πρόσβαση 21 3 2025].

ΕΣΠΑ2021-2027, n.d. *Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ)*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.espa.gr/el/Pages/staticERDF.aspx>
[Πρόσβαση 21 3 2025].

ΕΣΠΑ2021-2027, n.d. *Ταμείο Συνοχής (ΤΣ)*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.espa.gr/el/Pages/staticCohesionFund.aspx>
[Πρόσβαση 21 3 2025].

ΕΣΠΑ, 2.-2., n.d. *ΕΣΠΑ 2014-2020*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://www.espa.gr/elibrary/N4314_2014_FEKA265.pdf
[Πρόσβαση 21 3 2025].

ΕΣΠΑ, 2.-2., n.d. *Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2021-2027*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.espa.gr/el/Pages/espa2021-2027.aspx>
[Πρόσβαση 8 3 2025].

ΕΣΠΑ, 2.-2., n.d. *Πολιτική της Συνοχής*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.espa.gr/el/pages/CohesionPolicy.aspx>

Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης, 2.-2., 2014. *ΕΣΠΑ 2014-2020*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://2014-2020.espa.gr/el/Pages/staticESPA2014-2020.aspx>
[Πρόσβαση 5 3 2025].

Ετήσια Έκθεση, 2006. *Ετήσια Έκθεση των παρεμβάσεων των Διαρθρωτικών Ταμείων*, s.l.: s.n.

Ετήσια Έκθεση, 2006. *Ετήσια Έκθεση των παρεμβάσεων των Διαρθρωτικών Ταμείων*, s.l.: s.n.

Ετήσια Έκθεση, 2006. *Ετήσια Έκθεση των παρεμβάσεων των Διαρθρωτικών Ταμείων για το έτος 2006*, s.l.: s.n.

ΕΥ_ΔΑΜ_2021-2027, n.d. *Πρόγραμμα Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης 2021-2027*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://eydam.gr/programm-dam-2021-2027/>
[Πρόσβαση 31 5 2025].

ΕΥ_ΟΠΣ, n.d. *Χρηματοδοτικοί πίνακες ανά Επιχειρησιακό Πρόγραμμα / Π.Ε.Π ΑΤΤΙΚΗ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.ops.gr/Ergorama/index.jsp?menuitemId=pp12&tabid=0>
[Πρόσβαση 3 4 2025].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Α. τ. κ. τ. Γ. Π., 2000. *Μονάδα Οργάνωσης της Διαχείρισης Αναπτυξιακών Προγραμμάτων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://www.mou.gr/elibrary/kps_anatheorimeno.pdf
[Πρόσβαση 26 2 2025].

Ευρωπαϊκή Έ., n.d. *Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-investment-bank-eib_el
[Πρόσβαση 25 3 2025].

Ευρωπαϊκή Έ., n.d. *Η Συνθήκη του Άμστερνταμ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/summary/the-amsterdam-treaty.html>
[Πρόσβαση 20 3 2025].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2022. *Εκτελεστική Απόφαση Έγκρισης Προγράμματος "Αττική"*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://2014-2020.pepattikis.gr/sites/default/files/field/file/media/2022-10/1_Program_Attica_2021_2027_Decision_C_2022_6262_290822_f.pdf
[Πρόσβαση 28 3 2025].

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 4., n.d. *Διαχείριση, έλεγχος και εφαρμογή αναπτυξιακών παρεμβάσεων για την Προγραμματική Περίοδο 2021-2027, σύσταση Ανώνυμης Εταιρείας «Εθνικό Μητρώο Νεοφυών Επιχειρήσεων Α.Ε.» και άλλες διατάξεις..* [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://2014-2020.espa.gr/elibrary/N4914_2022-FEK61A_21032022.pdf
[Πρόσβαση 25 2 2025].

Κατανομή των χρηματοδοτικών πόρων, Ε. 2.-2., 2014. *ΕΣΠΑ 2014-2020*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://2014-2020.espa.gr/el/Documents/OPs2014-2020_FinancialData.pdf
[Πρόσβαση 7 3 2025].

Κόνσολας, Ν. Ι., 1997. *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*. σ.1.:ΠΑΠΑΖΗΣΗ.

Λαγός, Δ., 2007. *Θεωρίες Περιφερειακής Οικονομικής Ανάπτυξης*. Αθήνα: Κριτική.

Λαδιάς, Χ., 2013. *Το Σύγχρονο Θεσμικό Πλαίσιο της Περιφερειακής Ανάπτυξης στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.

ΠΑΑ_2014-2020, n.d. *Γενική Γραμματεία Ενωσιακών Πόρων και Υποδομών/ Στρατηγικό Σχέδιο ΚΑΠ 2023-2027*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.agrotikianaptixi.gr/paa-2014-2020/egkriseis-tropopoiiseis/>
[Πρόσβαση 1 4 2025].

ΠΑΛΥΘ, n.d. *ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΑΛΙΕΙΑ, ΥΔΑΤΟΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΑ» (ΠΑΛΥΘ) 2021-2027*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://alieia.gr/wp-content/uploads/2022/12/%CE%A0%CE%91%CE%9B%CE%A5%CE%98-2021-2027.pdf>
[Πρόσβαση 6 4 2025].

Παπαδασκαλόπουλος, Α. Δ. & Χριστοφάκης, Μ. Σ., 2016. *Περιφερειακός Προγραμματισμός και αναπτυξιακός σχεδιασμός*. s.l.: Παπαζήση ΑΕΒΕ.

ΠΕΚΑ_2021-2027, n.d. *Πρόγραμμα Περιβάλλον και Κλιματική Αλλαγή 2021-2027*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://peka-program.gr/paroyiasia-programma/>
[Πρόσβαση 5 4 2025].

ΠΕΠ_Αττικής_2021-2027, n.d. *ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ -Παρουσίαση -Περιφερειακό Πρόγραμμα ΑΤΤΙΚΗ 2021 - 2027*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.pepattikis.gr/basiki-selida/perifereiako-programma-attiki-2021-2027>
[Πρόσβαση 30 3 2025].

ΠΕΠ_Αττικής, 2000. *Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αττικής Γ' ΚΠΣ 2000-2006*, s.l.: s.n.

ΠΕΠ_Αττικής, 2005. *Έκθεση Ενδιάμεσης Αξιολόγησης του ΠΕΠ Αττικής 2000-2006*, s.l.: s.n.

ΠΕΠ_Αττικής2014-2020, 2017. *ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΩΝ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΕΩΝ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://2014-2020.pepattikis.gr/sites/default/files/field/file/media/2022-02/4.%20%CE%91%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B7%CF%83%CE%B7%201%CE%B7%CF%82%20%CE%91%CE%BD%CE%B1%CE%B8%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%82%20%CE%91%CE%A4%CE%A4%CE>
[Πρόσβαση 30 3 2025].

ΠΕΠ_Αττικής, 2020. *Αξιολόγηση της αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας του ΠΕΠ Αττικής ενόψει της αναθεώρησης του έτους 2020*, s.l.: s.n.

ΠΕΠ_Αττικής, 2021. *5η Αναθεώρηση του ΕΠ "ΑΤΤΙΚΗ" 2014-2020*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://2014-2020.pepattikis.gr/sites/default/files/field/file/media/2022->

02/3.%20Programme_2014GR16M2OP012_8_1_el.pdf

[Πρόσβαση 28 3 2025].

ΠΕΠ_Αττικής, 2023. *Σύνθεση Αξιολογήσεων Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος ΑΤΤΙΚΗ 2014-2020*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://2014-2020.pepattikis.gr/sites/default/files/field/file/media/2023-08/%CE%A6%CE%95%CE%92%CE%A1%CE%9F%CE%A5%CE%91%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A3%202023_%CE%A3%CF%8D%CE%BD%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7%20%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AE%CF%83%CE%B

[Πρόσβαση 2 6 2025].

ΠΕΠ_Αττικής, 2023. *Σχέδιο Αξιολόγησης ΠΕΠ Αττικής 2014-2020*. [Ηλεκτρονικό]
Available at:

file:///C:/Users/%CE%97%CE%A1/Desktop/%CE%91%CE%BD%CE%B1%CE%B8%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B7%20%CE%A3%CF%87%CE%B5%CE%B4%CE%AF%CE%BF%CF%85%20%CE%91%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%82%202014_2020_v1.pdf

[Πρόσβαση 31 5 2025].

ΠΕΠ_Αττικής, n.d. *Έργα Στρατηγικής Σημασίας -Έργα Στρατηγικής Σημασίας 2021-2027*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.pepattikis.gr/basiki-selida/erga-stratigikis-simasias-2021-2027>

[Πρόσβαση 30 3 2025].

Περιφέρεια Αττικής, 2021. *Πρόγραμμα "Αττική"*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://2014-2020.pepattikis.gr/sites/default/files/field/file/media/2022-10/2_Program_Attica_2021_2027_SFC_2021_2021EL16FFPR017_0.pdf

[Πρόσβαση 29 3 2025].

Πετράκος, Γ. & Ψυχάρης, Γ., 2016. *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*. 2η έκδοση επιμ. s.l.:Κριτική.

Πλασκοβίτης, Η., 1994. *Αστική και περιφερειακή ανάπτυξη: Θεωρία, ανάλυση και πολιτική*. Θεμέλιο επιμ. s.l.:s.n.

Πρόγραμμα_ΑΔΚΣ, 2020. *Εγκεκριμένο Πρόγραμμα Ανθρώπινο Δυναμικό & Κοινωνική Συνοχή 2021-2027*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://espa-anthropinodynamiko.gr/wp-content/uploads/2022/12/%CE%95%CE%B3%CE%BA%CE%B5%CE%BA%CF%81%CE%B9%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF-%CE%A0%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1-%CE%91%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%8E%CF%80%CE%B9%CE%BD%CE>

E%BF-%CE%94%CF%85%CE%

[Πρόσβαση 5 4 2025].

Πρόγραμμα_ Πολιτική Προστασία, n.d. *Πρόγραμμα «Πολιτική Προστασία» 2021-2027.*

[Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://civilprotection-program.gr/programma-politiki-prostasia-2021-2027/>

[Πρόσβαση 6 4 2025].

Πρόγραμμα_TB, n.d. *Πρόγραμμα «Τεχνική Βοήθεια και Υποστήριξη Δικαιούχων»*

2021-2027. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.tye.gr/el/Pages/Program.aspx>

[Πρόσβαση 6 4 2025].

Πρόγραμμα_ΨηΜετ, n.d. *Πρόγραμμα Ψηφιακός Μετασχηματισμός.* [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.digitaltransform.gr/wp-content/uploads/2023/11/02-%CE%95%CE%93%CE%9A%CE%95%CE%9A%CE%A1%CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%9F-sfc2021-PRG-2021EL16FFPR002-1.2.pdf>

[Πρόσβαση 5 4 2025].

Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας, 2014. *Το Αναπτυξιακό Όραμα για την Ελλάδα του 2020.* [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://www.mindev.gov.gr/wp-content/uploads/2018/04/anaptixiakoOrama_KEPE_Ioynios2014.pdf

[Πρόσβαση 2025].

Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων, Ε. 2.-2., 2014. *ΕΣΠΑ 2014-2020.*

[Ηλεκτρονικό]

Available at: https://2014-2020.espa.gr/elibrary/PA_ESPA_2014_2020.pdf

[Πρόσβαση 5 3 2025].

Ψυχάρης, Ι., 2014. Η σύγχρονη εμπειρία σχεδιασμού και υλοποίησης περιφερειακών προγραμμάτων στην Ελλάδα: μια πρώτη καταγραφή και απόπειρα αξιολόγησης.